

MEGHALT KULCSÁR KÁLMÁN, AKADÉMIKUS 1928–2010

Kulcsár Kálmánra emlékezünk.

Az akadémikusra, aki folyóiratunkban több alkalommal is publikált, s aki egyben a lap szerkesztőbizottságának is a tagja volt – egészen haláláig.

Kulcsár Kálmán a magyar társadalomtudomány megkerülhetetlen alakja, s az is marad még nagyon sokáig. Az 1960-as évek elejétől alapműveket írt a szociológia-jogszociológia témakörében, miként: A jogszociológia problémái (1960), A szociológiai gondolkodás fejlődése (1966), A mai magyar társadalom (1980), Gazdaság, társadalom, jog (1982), A modernizáció és a magyar társadalom (1986), Politika és jogszociológia (1987), A modernizáció és a jog (1989), Két világ között – Rendszerváltás Magyarországon (1994) – és még jócskán lehetne folytatni a sort. E műveken nevelkedtek fel társadalomtudós generációk, munkái az egyetemi jogi és szociológiai oktatás szerves részévé váltak, miközben ő maga is hosszú évtizedekig tanított, többek között az ELTÉ-n és a Pécsi Egyetemen. Kiemelkedő érdeme, hogy bár a Kádár-korszakban írta meg számos alapművét, ezek nem „merültek el” egy marxista-leninista retorikában, hanem szakszerűek, tárgyilagosak maradtak; olyan írások ezek, amelyek ma is érvényes szaktudományos munkák.

Kulcsár, aki eredetileg diplomatának készült, vezetésre termett alkat volt, melyre predesztinálta kiegyensúlyozottsága, mértéktartása és világos látásmódja. Ennek is következménye, hogy nehéz körülmények között vette át 1973-ban az MTA Szociológiai Kutatóintézetének irányítását, ám amikor 1983-ban átadta a vezetést, kitűnő gárdát hagyott utódjára. Karrierjének további állomásai: 1982-ben az Akadémia rendes tagja lett, 1983-tól 1988-ig töltötte be az Akadémia főtítkárhelyettesi pozícióját, 1988 és 1990 között igazságügyminiszterként tevékenykedett, s tevélegesen részt vett a rendszerváltást megalapozó alaptörvények kidolgozásában, egy új alkotmány alapjainak lerakásában. 1990 és 1993 között Magyarország kanadai nagykövete, majd hazatérte után az MTA Politikai Tudományok Intézete – lapunk kiadója – igazgatója volt 1994 és 1998 között, ezek után pedig – egészen haláláig – kutatóprofesszorként dolgozott az intézetben.

Hogy világos legyen mindnyájunk számára Kulcsár Kálmán erkölcsi tartása és hozzáállása, lépünk vissza egy pillanatra pályája kezdetére. Amikor 1956-ban kitört a forradalom, ő a Legfelsőbb Bíróságon dolgozott, s a bíróságon ok-

tóber 30-án megalakult Forradalmi Bizottmánynak azonnal a tagja lett. És ami igazán jellemzi karakterét: 1956. december 11-én, a rögtönítélő bíraskodás bevezetésének napján beadja a bíróságon a lemondását, ezzel bírói karrierje befejeződik.

Kulcsár Kálmán személye arra is példa, hogyan lehet a tudományos és a politikai tevékenységet jól és szerencsésen összegyeztetni. A Kádár-korszakban úgy tudott szakkönyveket írni, hogy ne, vagy csak alig-alig érződjön rajtuk a „vörös fonál”; később pedig, igazságügyminisztersége és nagyköveti korszaka időszakában is úgy írta meg monográfiáit, hogy azok önálló értéket képviseltek és nem hordozták magukon az aktuális hatalmi periódus lenyomatát. Pályafutása bebizonyította, hogy egy tudós, ha igazán független személyiség, tudását bizonyos időszakokban képes a politika területén, az ország javára kamatoztatni. Úgy, hogy nem a politika fertőzi meg a tudományos tevékenységét, hanem a tudományos teljesítménye „javítja fel” a politikát és a hatalomgyakorlást.

Nyilván ő sem volt hibátlan, de az feltétlenül kiemelendő, hogy igazi úriember volt, tisztességes, szavatartó és megbízható. Olyan, akiből óriási hiány van napjainkban, bármilyen szakmára is gondoljunk.

Abban a szerencsében volt részem, hogy a kilencvenes évektől sokszor és hosszasan beszélgethettem vele. Lenyűgözött a tudása, műveltsége, széles látóköre, megnyerő modora és – ami a fentiek után talán nem is meglepő – végtelen szerénysége.

Nem fogunk elfelejteni, Professor Úr.

A szerkesztőség nevében:

Fricz Tamás
ügyvezető szerkesztő

JELÖLTÁLLÍTÁS A 2009-ES EURÓPAI PARLAMENTI VÁLASZTÁSOKON

Várnagy Réka

(tanársegéd, Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézete)

ÖSSZEFOGLALÓ

Absztrakt: A 2009-es európai parlamenti választásokra politikailag instabil és turbulens helyzetben került sor Magyarországon, ami az európai tapasztalatokkal összhangban, lehetőséget teremtett az ellenzék és a kis pártok számára a protest szavazók és „szívükkel szavazók” megszólítására. A tanulmány arra keresi a választ, hogy ebben a politikai közegben a pártok milyen jelöltállítási stratégiát alkalmaztak, miben és mennyiben változtattak a 2004-es európai parlamenti választásokhoz képest. A jelöltállítási folyamat és a jelöltek elemzése során kitér a kiválasztás centralizáltságára és átláthatóságára illetve a szakmai és a politikai kritériumok érvényesítésére is. A választásokon így kétféle stratégia rajzolódik ki: míg a nagy pártok a jelöltek pártban betöltött pozícióját és európai parlamenti tapasztalatát egyaránt figyelembe veszik, fenntartva ezzel a magyar delegáció személyi folytonosságát, addig a kis pártok inkább a belpolitikai térre fókuszálnak és jelöltjeikkel a magyar választóknak üzennek.

Kulcsszavak: EP-választások ■ pártok, kiválasztás ■ MEP

A 2009-es európai parlamenti választások több szempontból is érdekes eredményeket hoztak Magyarországon: bár a kormánypártok tervestése már érzékelhető volt a választások előtt is, az SZDSZ 5% alatti teljesítménye illetve az MSZP 17%-os eredménye tette ezt először mérhetővé. A megerősödött Fidesz mellett megjelentek új pártok, amelyek közül a Jobbik kiemelkedően jó teljesítményt nyújtott 15%-os eredményével, illetve az LMP, amelynek 2,5%-os szavazati aránya az SZDSZ hasonló teljesítményéhez viszonyítva jelenthető meglepetést. A választásokon az MDF megismételte 2004-es bravúráját és nyert egy mandátumot az Európa Parlamentbe (EP). Az országgyűlési választások előtt egy évvel ezek az eredmények fontos üzenetet hordoztak a magyar politikai élet átalakulásáról, még akkor is, ha az EP-választások és a nemzeti parlamenti választások dinamikája sok szempontból eltérő, és az európai parlamenti választások a legtöbb országban „másodrendű” választásoknak te-

* Ez a tanulmány a TÁMOP 4.2.1.B-09/1/-KMR-2010-0005. sz. projekt keretében készült.

kinthetők. A másodrendű modell üzenete kettős: egyrészt az EP-választások háttérbe szorulnak a nemzeti választások mögött, másrészt inkább belpolitikai, semmint európai témákról szólnak (Hix–Marsh, 2006: 24.). Ennek ellenére vagy éppen ezért érdekes, hogy milyen szerepet tölt be az EP-választás a pártok stratégiájában? A tanulmányban a pártok jelöltállítási stratégiája felől közelítem meg ezt a kérdést: hogyan választják ki a pártok jelöltjeiket, milyen szelektációs mechanizmusok működnek egy EP-választás alkalmával és ezek mennyire eltérőek az országgyűlési választásokon alkalmazottaktól? Milyen üzenetet hordoznak a jelöltek a választók felé, és esetleg hogyan használhatók fel a pártok pozíciójának megerősítésében?

A belpolitikai dimenzió túl nem szabad megfeledkeznünk az EP-választások európai oldaláról, arról, hogy a nyertes jelöltek válnak országunk európai parlamenti képviselőivé (MEP¹). A jelöltállítási stratégia tehát azt is jelzi, hogy kiket tartanak a pártok megfelelő MEP-nek: milyen tapasztalat birtokában, milyen politikai háttérrel küldenek politikusokat az Európai Parlamentbe. Általános nézet, hogy az EP-be leginkább a parkoló pályára került politikusok kerülnek, akik általában egy hosszabb nemzeti karrierút végén lesznek európai parlamenti képviselők. Ilonszki azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzetközi tapasztalatok szerint a MEP-ek előtt nyitva állhat az út visszafelé, a nemzeti politikai színtér felé is,² és bár az első magyar delegáció képviselőinek tekintetében a kiválasztásnál erősen érvényesültek a politikai szempontok, új szelektációs kritériumok megjelenése várható (Ilonszki, 2009: 232–234.).

Magyarországon eddig csak két választásra került sor, 2004-ben és 2009-ben, így még nincs lehetőség általános következtetések megfogalmazására. A jelöltállítási stratégia elemzése mégis adhat egyfajta képet arról, hogy a belpolitikában hogyan használják ki a pártok az EP-választások adta lehetőségeit, illetve, hogy az európai színtéren mennyire konvergálnak a magyar szelektációs mechanizmusok és ezeken keresztül a magyar MEP-ek az európai mintákhoz. A tanulmány bemutatja az európai parlamenti választások általános jellemzőit és kitér az Európában megjelenő karriermintákra, majd a 2004-es választásokra történő rövid visszatekintés után a 2009-es választásokon megjelenő jelöltállítási stratégiákat elemzi. Az elemzéshez a fő támpontot a pártok hivatalos dokumentumai (alapszabály, kiegészítő rendelkezések) és a jelöltek önéletrajzai adták. A tanulmányban bemutatott hazai és nemzetközi eredmények nagymértékben támaszkodnak a 2009 tavaszán az Európai Parlament felkérésre készített, „The Selection of Candidates for the European Parliament by National Parties and the Impact of European Political Parties” címet viselő kutatás következtetéseire³. A kutatás során a hivatalos dokumentumok feldolgozása mellett interjúk készültek a 2004–2009-es ciklusban szereplő MEP-ekkel, illetve a magyar delegáció ügyeivel foglalkozó szakértőkkel, párthivatalnokokkal, amelyek anyagát anonim módon szintén felhasználtam a tanulmány megírása során.

AZ EP-VÁLASZTÁSOK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Az Európai Parlament képviselőit 1979 óta közvetlenül választják. A választások menetére vonatkozó alapelvek szerint a képviselői mandátumokat minden tagállamban arányos listás rendszerben osztják ki, amelynek keretén belül a preferenciális szavazás alkalmazása is megengedett⁴. A választások során bekerülési küszöb alkalmazása is lehetséges, de ez nem lehet több 5%-nál (Fábián, 2005: 63–64.). Az egyes országok által elérhető mandátumok számát a 2009-es választásokon a Nizzai Szerződés értelmében állapították meg, kiegészítve a 2004-ben csatlakozott Tízek csatlakozási szerződésében foglalt korrekciókkal (amely Csehországnak és Magyarországnak is két mandátummal többet jutott a Nizzai Szerződésben foglaltakhoz képest).

Az Európai Unió intézményi szerkezetén belül az Európai Parlament jelentősége egyre nő (Győri, 2004), mégis általánosan elfogadott vélemény, hogy az EP-választások az országgyűlési választásokhoz képest kisebb értékűek, másodrendűek (Reif–Schmitt, 1980; Marsh, 1998), amit az európai választásokon jelentkező alacsony választási részvétel is alátámaszt. A másodrendű választás modellje azonban nemcsak eltérő szavazási hajlandóságot, hanem eltérő választási magatartást is jelez: mivel a szavazásnak nincs kormányalakítási következménye, a szavazók az európai választásokon hajlamosabbak a „szívük szerint” szavazni, s ennek eredményeképpen a kisebb pártok jobban szerepelhetnek az európai parlamenti, mint az országgyűlési választásokon. Az EP-választások lehetőséget adnak a büntető szavazásra is, ami az ellenzékben levő pártoknak kedvez (Hix–Marsh idézi Oppenhuist, 2006: 25.). A másodrendűség tehát azt sugallja, hogy a választók leginkább a belpolitikai helyzetre reflektálnak a szavazás során, figyelmen kívül hagyva a pártok állásfoglalásait az európai ügyekben. Ennek a modellnek részben ellentmond az a tapasztalat, hogy olyan pártok is jól, sőt a nemzeti választásokon elért eredményeiknél jobban teljesítenek az európai választásokon, amelyek erős európai állásfoglalással rendelkeznek. Ilyenek például a retorikájukban nem egyszer Európa-ellenes radikális pártok vagy a zöld pártok. Hix és Marsh tanulmányában ezt a két modellt teszteli az európai választásokon, és arra a következtetésre jutnak, hogy a másodrendű modell erősebben érvényesül, annak ellenére, hogy a radikális és zöld pártok, kormánypárti vagy ellenzéki szerepüktől függetlenül valóban jobban szerepelnek ezeken a választásokon (2006: 47–48.). Érdemes azonban kiemelni, hogy a régi tagállamok esetében ez az összefüggés sokkal egyértelműben jelentkezik mint az új tagállamoknál, ahol a kormányzati státusz és az integrációs ügyek hatása nem mutatható ki (uo.:48). Részben a másodrendű modell következményeként az EP-választások kampányai főleg belpolitikai üzeneteket hordoznak. Egyrészt a lakosságot kevésbé foglalkoztatják az európai kérdések, másrészt a pártok sem érdekeltek a markáns európai állásfoglalás megfogalmazására (Mattila–Raunio, 2006), sőt a nagy pártok kifejezetten hasonló uniós jövőképpel

rendelkeznek (Tuka, 2009). Hegedűs (2004) rámutat, hogy a rövid kampány-üzenetek nem is alkalmasak ilyen összetett témák tárgyalására, míg Fábíán (2005) arra hívja fel a figyelmet, hogy az európai választások időzítésének hatása van a kampány körülményeire és tematikájára is.

Az európai választások általános jellemzői nyomán úgy tűnik, hogy a pártok viselkedését és így jelöltállítási stratégiáját is főként a belpolitikai és/vagy pártbeli tényezők motiválják. A listás szavazás alapvetően a párt-szavazást erősíti, így a jelöltek személye háttérbe szorulhat. Ez különösen igaz a zárt listák alkalmazásánál, hiszen ez utat nyit a patronázs alapú jelöltállításnak, illetve kiélezheti a pártban megjelenő konfliktusokat. Az unió tagországainak többségében azonban flexibilis vagy nyitott listát alkalmaznak (Kovács, 2005), ahol a választóknak lehetőségük van a lista sorrendjét megváltoztatni vagy meghatározni. Az európai tapasztalatok azt mutatják, hogy a jelöltállítás folyamata sok esetben formalizált: a jelöltállítási folyamat javarészt az országgyűlési választásokon alkalmazott mechanizmusokra épül, amelyet néhány párt esetében egy belső kritériumrendszer egészít ki. Főleg az újonnan csatlakozott országok esetében jellemző a nyelvtudásra vagy végezetségre vonatkozó elvárások megfogalmazása, míg a jelöltállítási stratégia részeként több európai pártnál is megjelenik a belső kvóták alkalmazása, amelyek bizonyos csoportok – jellemzően a nők vagy fiatalok – képviselésének biztosítását célozzák. A jelöltállítással kapcsolatos döntéshozatal sok párt esetében erősen centralizált, a jelöltek kiválasztásának és rangsorolásának folyamatában jellemző a pártközpont vagy a felső vezetés vétőjogának megjelenése a döntéshozatali folyamatban, vagyis az, hogy a párt egy szűk testülete vagy esetleg a vezetője módosíthatja a formális döntéshozatali mechanizmus útján létrejövő listát, javasolhat új jelölteket vagy más sorrendet. Ez a centralizáltság még a flexibilis listák esetén is megjelenik, ami arra enged következtetni, hogy a jelöltek párt által meghatározott sorrendje ezekben az országokban is kritikus kérdés. Egyes országokban ez a vétőjog intézményesített, azaz az alapszabályban is megjelenik, míg máshol a felső vezetés informálisan gyakorolja azt (European Parliament Directorate General for Internal Policies, 2009⁵). Általánosságban elmondható, hogy az európai pártoknál a jelöltállítási folyamat menete az országgyűlési választások jelöltállítási modelljére épül, kisebb – formálisan vagy informálisan megjelenő – kiigazításokkal.

A listás szavazás során kiemelt figyelmet kapnak a listát vezető személyek, akik nem ritkán népszerű és jól ismert politikusok (Észtországban például 2009-ben a Centrum párt listáját Tallinn főpolgármestere vezette; 1999-ben Ausztriában Hans-Peter Martin, az ismert újságíró az SPÖ listájáról nyert mandátumot; az SZDSZ listájának élén 2004-ben pedig Demszky Gábor, Budapest főpolgármestere állt). Az ilyen húzónevek szerepeltetése egyértelműen a párt választási eredményeinek támogatását szolgálja, hiszen többen a választás-

tások után vissza is lépnek az EP-tagságtól. A listavezető nemcsak a zárt, hanem a nyitott listákat alkalmazó országokban is kiemelt fontosságú: Dániában, ahol a szavazók választhatnak, hogy egy pártlistára vagy a listán szereplő egy személyre szavaznak, a személyre leadott szavazatok többségét a listavezetők nyerték (European Parliament Directorate General for Internal Policies, 2009: 49.). Ennek megfelelően az európai országok többségében a pártok két szakaszra bontják a jelöltállítás folyamatát: első körben a listavezetőt vagy vezetőket választják meg, és csak második körben jelölik ki a lista többi tagját. De a pártlistákon gyakran esélytelen pozíciókban is találunk népszerű személyeket, akik a párt programjának támogatását hivatottak kifejezni. A jelöltállítási stratégia kritikus pontja azonban az esélyes helyen jelölt politikusok kiválasztása, akiknek jellemzőiről sokat mond az EP-megválasztott képviselőinek elemzése. A 2004-ben megválasztott Európai Parlament tagjainak vizsgálata kimutatta, hogy „az a korábbi feltételezés, hogy az Európai Parlament valamilye politikai elfekvő lenne, minden bizonnyal megdőlt” (Ilonszki–Jäger, 2006: 217.). A MEP-ek karriermintázata egyre inkább a szakmai háttér fontosságát emeli ki: a tagoknak kevesebb a nemzeti parlamenti és pártvezetői tapasztalata, megjelennek a párton kívüli politikusok. Ezzel párhuzamosan előtérbe kerül az európai politikai tapasztalat, a folytonosság jelentősége: 2004-ben a régi tagállamokban megválasztott MEP-ek 57%-a már korábban is tagja volt az EP-nek (uo: 222.)

VISSZATEKINTÉS: A 2004-ES EP-VÁLASZTÁSOK MAGYARORSZÁGON

A 2004-es európai parlamenti választásokra a 2002–2006-os kormányciklus közepén került sor. A 24 magyar európai parlamenti képviselő megválasztása a 2003. évi CXIII. törvény alapján arányos listás szavazással történt. A magyar választási rendszer zárt listát alkalmaz (a preferenciális választás bevezetésének vitájáról lásd Kovács, 2005). A választások alapvetően megfeleltek a másodrendű választások modelljének: a választásokon a választásra jogosultak 38,5%-a vett részt, a választásokon a legeredményesebben az ellenzéki Fidesz szerepelt (12 mandátummal), őt követte a kormánypárti MSZP szereplése (9 mandátummal), és a kis parlamenti pártok is meglepően jól teljesítettek (a SZDSZ két, az MDF pedig egy mandátumot nyert). A választásokon a parlamenten kívüli kis pártok eredménytelen szereplése elsősorban ugyan ellentmond az európai trendeknek, de ha megvizsgáljuk a pártok arculatát, kiderül, hogy zöld párt nem szerepelt a választásokon, a radikális, euroskeptikus Magyar Igazság és Élet Pártja pedig komoly szervezeti gondokkal küzdött. Az európai trendekkel összhangban a kampányt a belpolitikai üzenetek és a kormány–ellenzék harca uralta, amely során az európai témák háttérbe szorultak (Hegedűs, 2004; Batory–Husz, 2006). A pártok egy része nem is készített célzott programot a választásokra (ún.

Euromanifestot), illetve az elkészült dokumentumok sem szolgálták a vita alapját. Míg a két nagy párt, a Fidesz és az MSZP egymással csatározott, a kis pártok, az SZDSZ és az MDF saját arculatának felmutatását célozta meg (Bátory–Husz, 2007: 196.).

A pártok jelöltállítási stratégiája is ennek a célnak felelt meg: a kis pártok húzónevekkel kampányoltak, az MDF listáját Dávid Ibolya, a párt legnépszerűbb politikusa vezette, aki már a jelölés idején nyilvánvalóvá tette, hogy a mandátum elnyerése esetén visszalép a második helyen szereplő Olajos Péter javára. Az SZDSZ listájának élén is egy jól ismert politikus Demszky Gábor állt, akit Szent-Iványi István, szakpolitikus követett. A nagy pártok közül az MSZP szintén ismert politikusok szerepeltetésével kívánta megnyerni a választók bizalmát, a listájukat Kovács László pártelnök és Horn Gyula volt miniszterelnök vezették, akik a választások után lemondtak mandátumukról. Míg a kis pártoknál a választási eredmények egyértelműen a jelöltállítási stratégia sikerét mutatják, addig az MSZP esetén vitatható, hogy a régi, nagy nevek szerepeltetése mennyire volt előnyös. Elemzésükben Bátory és Husz rámutatnak a „jövő embereinek”, vagyis azoknak a politikusoknak a hiányára, akik hosszú távon is részesei lehettek volna a pártépítési stratégiának (2006: 200.). A Fidesz listájának élén szintén a párt ismert politikusai, Schmitt Pál és Szájer József szerepeltek, de ellentétben az MSZP-s társaikkal, ők vállalták a brüsszeli mandátum betöltését. A jelöltek átfogó elemzése azt mutatta, hogy a többi újonnan csatlakozó országhoz hasonlóan a magyar jelölteknel is erősebb volt a pártkarrier, a parlamenti és kormányzati háttér jelentősége a régi tagállamokban tapasztaltaknál, és a magyar pártok szelekciós logikája alapvetően hasonló a nemzeti és európai választások esetében (Ilonszki–Jáger, 2006: 222–223.).

A magyar pártok 2004-es jelöltállítási stratégiája összefoglalóan a belpolitikai helyzetre adott válaszként értelmezhető: a két nagy párt jelöltjei között alapvetően pártpolitikusokat találhatunk, akik erős pozíciójuk mellett általában szakpolitikai háttérrel is rendelkeztek. A hátrányból induló pártok mind igyekeztek húzóneveket szerepeltetni a listáik élén, akik visszalépésével azonban több, nemzetközi arculattal rendelkező képviselő is helyet kapott. A 2004-es választások során kevés új arc jelent meg a politikában, kivételként talán Demszky Gábor visszalépésével mandátumhoz jutott Mohácsi Viktória vagy a Fidesz listán szereplő, külföldön élő Schöpflin György említhető.

A 2009-ES EP-VÁLASZTÁS STRATÉGIÁJA

A 2004-es választások elemzése azt mutatta, hogy a pártok jelöltállítási stratégiája alapvetően a belpolitikai környezet ismeretében értelmezhető. Ez különösen igaz a 2009-es választásokra, amelyre igen turbulens politikai helyzetben került sor. Az őszi beszéd nyilvánosságra kerülése után kialakult kormányválság,

a kormányzati koalíció szétesése, az intézményesült pártok irányában kialakult bizalomhiány és az így kialakult politikai vákuum, illetve az országgyűlési választások relatív közelsége egyaránt a belpolitikai kérdések és üzenetek túlsúlyát erősítette a választásokon. A választások lebonyolításának szabályai megegyeztek a 2004-es választási rendszerrel, azzal a kivétellel, hogy most Magyarországnak csak 22 mandátum jutott, így a pártok 66 (a mandátumszám háromszorosának megfelelő) jelöltet indíthattak listáikon.

A politikai helyzet eltérő lehetőségeket teremtett a pártok számára: a kormánypárti MSZP egyértelműen politikai veszteséggel számolhatott, amely a párton belüli pozícióharcok kiéleződéséhez vezetett. Az ismételten a legnagyobb ellenzéki párt szerepében induló Fidesz viszont az EP-választások megnyerésére számíthatott, így a jelöltállítás során is nagyobb teret kapott. A kis parlamenti pártok – az MDF és az SZDSZ – számára a 2009-es EP-választások újra csak a politikai túlélésről szóltak, ami mind a két pártban erős konfliktushelyzeteket teremtett. A kialakult politikai vákuumban a választásokon megjelentek illetve megmértettek a parlamenten kívüli pártok illetve új pártok is, többek között a Jobbik és az LMP. Számukra a jelöltállítási stratégia egyfajta karrierépítési lehetőségként jelentkezett, hiszen ismert politikusok hiányában itt tudtak új embereket bemutatni a választóknak. A 2009-es választásokon végül 8, az Országos Választási Bizottság által elfogadott pártlista versenyzett: közös listát indított a Fidesz és a KDNP, illetve az LMP és a Humanisták pártja, saját listával indult az MSZP, az SZDSZ, az MDF, a Jobbik, az MFC Roma Összefogás Párt és a Munkáspárt. Az alábbiakban a parlamenti pártok mellett a három európai mandátumot elnyert Jobbik és az első alkalommal szereplő LMP jelöltállítási stratégiájának elemzésére kerül sor.⁶ Az elemzés során elsőként a párt dokumentumok által szabályozott jelöltállítási folyamat kerül bemutatásra, majd annak alkalmazását vizsgálom meg a 2009-es választások során. A jelöltállítási stratégia részeként a fontosabb jelöltek bemutatására is kitérek.

A „nagy” pártok jelöltállítási stratégiája: az MSZP és a Fidesz–KDNP listája

A szocialista párt alapszabálya ad talán a legrészletesebb útmutatást a jelöltállítási folyamatról: az alapszabályban foglaltak alapján az európai parlamenti listáról a párt választmánya és az elnökség együttes javaslatára az MSZP kongresszusa dönt (MSZP alapszabály, 16. §). Az alapszabályt kiegészíti még egy, a jelöltállításra vonatkozó kvóta is, amely szerint a jelöltek 20 százalékának nőnek, illetve 20 százalékának fiatalnak (35 év alattinak) kell lennie. Az alapszabály lehetőséget biztosít egy speciális kritériumrendszer felállítására is, hiszen a szabályzat 21. paragrafusára az MSZP Választmánya az Országos Elnökség javaslata és az Európai Szocialista Párttal folytatott konzultáció alapján meghatározhatja a párt támogatásával induló európai parlamenti képviselő-jelöltek kiválasztásának elveit. Bár nincs adat ilyen kritériumrendszer alkalmazásáról a 2009-es választásokon, a szabályozás mégis érdekes, hiszen az európai test-

vérpárt, az Európai Szocialista Párt véleményének figyelembevételére irányuló törekvés egyedül az MSZP-nél jelenik meg intézményesített formában.

A viszonylag erősen szabályozott jelöltállítási folyamat ellenére a belpolitikai események és a pártban megjelenő konfliktusok erősen befolyásolták az MSZP stratégiáját. Meghatározó tényező volt a párt egyre csökkenő népszerűsége, amely erősen korlátozta a megnyerhető mandátumok és az esélyes pozíciók számát. A belső harcokat kiélezte, hogy a 2004–2009 között az EP-ben dolgozó magyar delegáció tagjainak többsége újrázni szeretett volna, míg új jelöltek, mint például Kökény Mihály és Cserei György is megjelentek a színen. A legnagyobb figyelem és harc így az első 3-5 hely körül alakult ki, amelyről a párt Elnöksége az MSZP szűkebb vezetésének (elnök, elnökhelyettesek, alelnökök, a frakcióvezető és az elnöki kabinet vezetője) javaslata alapján 2009. február végén döntött. A felső vezetői hatás tehát egyértelműen tetten érhető a döntéshozatali folyamatban, annak ellenére, hogy az elnökségi ülésen a 17 tag érdemi vitát folytatott a lista összetételéről. A lista az elnökségi döntés után a Választmány elé került, ahol a teljes lista összetétele is kialakult. A végső jóváhagyást a 2009. március 21-i tisztújító kongresszuson mondták ki a tagok.⁷

Az MSZP listán végül 66 név szerepelt, de érdemben csak a lista elején szereplő jelöltekkel lehet foglalkozni: bár visszatekintve már tudjuk, hogy a lista első négy helye volt befutó, az átfogó elemzés érdekében a következőkben a 2004–2009-es szocialista delegáció nagyságának megfelelő számú jelöltet tekintjük át. Az első kilenc helyen 6 újrainduló MEP-el találkozhatunk, ami jelzi a folytonosság szempontját a jelöltállítási szelekcióban. Ez utal arra is, hogy az Európai Parlamentben végzett munka bizonyos mértékig politikai tőkét jelenthet az újrjelölés során. Az újrászó képviselők munkájának elemzése kapcsán Bíró Nagy András megállapítja, hogy többségüknek a bizottsági munkájuk alapján erős közpolitikai profilt sikerült felépíteniük (Bíró Nagy András, 2010). Nem elhanyagolható azonban a régi MEP-ek itthoni támogatottságának fontossága sem, hiszen például Gurmai Zita az MSZP Nőtagozatának, míg Fazakas Szabolcs több megyei küldöttnek a támogatását is maga mögött tudhatta.

A politikai tőke, illetve a pártbeli pozíció az új képviselők esetében döntő tényező volt. Az első kilenc helyen három új jelölt szerepelt: Göncz Kinga listavezetői posztjával kormányzati munkáját honorálhatták, a hetedik helyen induló Cserei Gyula, az MSZP Külügyi Titkárságának vezetője, míg a nyolcadik helyen szereplő Kökény Mihály jelölése a kormányzati tapasztalat és a pártbeli beágyazottság fontosságára hívják fel a figyelmet. Az első kilenc hely, de még inkább a befutónak tartott első 3-5 hely vizsgálata során az egyik szembetűnő hiányosság az ifjúsági kvóta alkalmazásának elhagyása, ami a pártban is konfliktusok forrása volt. A kvóta „szabad alkalmazása”, azaz a fiatal jelöltek hátrébb sorolása jelzi, hogy a belpolitikai nyomás és a mindenkori pártérdek egyértelmű elsőbbséget élvez bármilyen belső szabályozás vagy akár európai

elvárás felett. A jelöltállítási stratégiában a női kvóta elve viszont kifejezetten szigorúan érvényesül, ami ebben a kontextusban nem feltétlenül a kvóta, hanem inkább a női jelöltek „erősségét” jelzi.

Bár a Fidesz az MSZP-hez képest szinte teljesen ellentétes politikai helyzetből futott neki a 2009-es EP-választásoknak, a jelöltállítási stratégiában sok hasonlóságot figyelhetünk meg. A Fidesz a legnagyobb ellenzéki pártként a nemzetközi tapasztalatok alapján is jó indulási pozícióra számíthatott, amire a belpolitikai helyzet – a kormány népszerűségének csökkenése, a kormányzati stabilitás megingása és a politikai botrányok – még inkább ráerősítettek. A Fidesz számára így az MSZP-nél jóval nagyobb tér nyílt a jelöltek kiválasztására és rangsorolására. A 12 európai parlamenti hely megőrzése és esetleges növelése reális cél lehetett a párt számára, visszatekintve pedig látszik, hogy a lista első 14 helye számított befutónak. Az elemzés során így az első 13-14 helyen jelölt politikusok jellemzőire is kitérek majd.

Az MSZP-hez hasonlóan a Fidesz alapszabálya is formalizálja a jelöltállítási folyamatát: a 99. §-ának értelmében a párt EP-listáján szereplő személyek nevére és sorrendjére a Választási Egyeztető Bizottság tesz javaslatot. A bizottság üléseit a párt elnöke hívja össze és vezeti, tagjai az Országgyűlési Képviselőcsoport vezetője, az Országos Választmány elnöke, az országos kampányfőnök, az Országos Elnökség által delegált egy fő, az Országos Választmány által delegált két fő és az Európai Néppárt magyar, európai parlamenti delegációjának a vezetője. A Bizottság által összeállított listáról a Választmány dönt, amelynek jogában áll meghatározni a jelöltté válás és a jelöltállítás szempontjait is. Ám hasonlóan az MSZP-hez ilyen kiegészítő kritériumrendszerrel a Fidesz esetében sincsen tudomásunk. A pártelnök kiemelt szerepe a Választási Egyeztető Bizottságban jelzi a folyamat centralizáltságát és garantálja a párt vezetésének befolyását a jelöltek kiválasztásában és rangsorolásában. Az Európai Néppárt esetleges befolyása a listaállításra a formalizált szabályokban nem dokumentálható, azonban a kutatás során megkérdezett résztvevők beszámolóiból kiderült, hogy a jelöltállítási időszakban sor került informális egyeztetésre⁸.

A jelöltállítási stratégiát illetően a Fidesznél is kiemelkedő szerepet kapott az európai tapasztalat: a választási lista első 12 helyén szereplők közül 9 a 2004–2009-es ciklusban is MEP volt. Többségük szakmai szempontból sikeresen beágyazódott az EP-munkájába, a lista második helyezettje, Szájer József például az egyik legaktívabb képviselő volt a 2004–2009-es ciklusban (Bíró Nagy András, 2010). Természetesen az újrjelölt MEP-ek belpolitikai tapasztalata sem elhanyagolható, bár a 2004–2009-es ciklus Fideszes tagjainál kevésbé volt jellemző az intézményesített politikai háttér (Ilonszki-Jáger, 2006:219). Ennek ellenére az európai parlamenti képviselők folyamatos kapcsolatban álltak az itthoni bázisukkal, többségük területi irodát is fenntartott.

A lista élén álló, az EP-listán első alkalommal jelölt képviselők esetében a belpolitikai tapasztalat a Fidesznél is kritikus tényező: az EP-lista negyedik il-

letve hatodik helyén álló Áder János és Deutsch Tamás a párt alapító tagjai közé tartozik, mind a ketten parlamenti, Deutsch pedig kormányzati múlttal is rendelkezik. Az erős pártkötődés azonban kevésbé volt jellemző a lista közepe, tehát az esélyes helyek vége felé található politikusoknál: a 12. helyen álló Kósa Ádám és a 14. helyen jelölt Hankiss Ágnes politikai múltja elhanyagolható, illetve a 13. helyen induló Győri Enikő is inkább a nemzetközi, európai kapcsolatok terén semmint a belpolitikában tevékenykedett megválasztása előtt⁹. A nemzeti parlamenti tapasztalat illetve a kormányzati múlt hiánya azt jelzi, hogy pályafutásuk kapcsolható ahhoz az európai trendhez, amely szerint az EP-ben a hagyományos pártkarriert befutó politikusok mellett megjelennek a szakpolitikai háttérrel rendelkező, párton kívüli jelöltek és képviselők is (Ilonszki–Jäger, 2006). A párton kívüliek jelenléte a lista további helyein is jellemző, de nem kizárólagos, hiszen a 18. helyen induló Ékes József 1998 óta országgyűlési képviselő, illetve jelenleg is frakcióvezető-helyettes.

A „kis” parlamenti pártok jelöltállítási stratégiája

A kis pártok számára a 2009-es európai parlamenti választás a politikai túlélésről szólt: az MDF számára a helyzet már ismerős volt a 2004-es választásokról, míg az SZDSZ-nek ez volt az első éles megmérettetése a kormánykoalíció konfliktusai óta. A szűkre szabott lehetőségek miatt mindkét pártban konfliktusok övezték az EP-lista állítását, amelyek a 2004–2009-es ciklusban szolgáló MEP-ek – név szerint Olajos Péter és Mohácsi Viktória – ki-, illetve visszalépéséhez vezettek.

Első lépésként ezeknél a pártoknál is érdemes megvizsgálni a jelöltállítási folyamat formális szabályait. Mind a két esetben erősen centralizált folyamatról beszélhetünk: az MDF-nél az Országos Elnökség tesz javaslatot a jelöltek személyére és sorrendjére, amelyről az Országos Választmány dönt. Az SZDSZ-ben a párt alapszabálya nem rögzíti a jelöltállítás szabályait, de a folyamat itt is hasonlóan zajlik: az Elnökség által tett javaslatról a párt Országos Választmánya dönt. Bár a szabályok a jelöltállítási folyamat egészére vonatkoznak, mind a két pártnál az első két helyezett megnevezése körül folyt érdemi vita.

A szűkre szabott lehetőségekre a két kis párt eltérően reagált: az SZDSZ első helyen újra a 2004-ben MEP-ként dolgozó Szent-Iványi Istvánt indította, ami a többi párthoz hasonlóan egyaránt jelzi az európai tapasztalat és a pártbeli beágyazottság fontosságát a szelekciós mechanizmus során. Második helyen azonban egy új jelölt, Béki Gabriella szerepelt, akinél az SZDSZ alapító tagjaként inkább az erős pártháttér és a nemzeti politikai tapasztalat dominált. Szintén erős embernek számít Demszky Gábor, Budapest főpolgármestere, aki 2004-ben összeférhetetlenség miatt mondott le EP-mandátumáról, igaz 2009-ben ő már csak a harmadik helyen indulhatott. Mohácsi Viktória, az SZDSZ másik MEP-je csak a negyedik helyen kapott szerepet, ami a jelöltállítással kapcsolatos konfliktus forrása volt: Mohácsi Viktória nem fogadta el a helye-

zést és végül elhagyta a pártlistát. Reakciója arra is rámutat, hogy a centralizált jelöltállítási folyamat az érintett felek számára sem volt átlátható, a visszacsatolási folyamatok a párton belül nem működtek, a MEP-ek előző ciklusban végzett munkájának hivatalos értékeléséről pedig semmit nem tudunk. Az SZDSZ az MSZP-hez hasonlóan nemcsak az esélyes helyeket használta ki a belpolitikai üzenetek közvetítésére, ugyanis a pártlista ötödik helyén Konrád György író állt, akinek szereplésével nemcsak a listát, de a népszerűségét veszített pártot is erősíteni kívánták.

Az MDF teljesen más jelöltállítási stratégiát választott és olyan embert keresett a lista élére, akinek nevével nemcsak az EP-választásokon viszi sikerre a pártot, de annak imázsáért is jelzi. A párt politikai arculatának kialakítása már az EP-választások előtt konfliktusok forrása volt, mert a pártvezetés által meghatározott irányvonal több párttag elképzelésével is ütközött. Ez a szembenállás akkor vált igazán élessé, amikor az Elnökség bejelentette, hogy az EP-lista élére Bokros Lajost, a Horn-kormány volt gazdasági miniszterét kívánja jelölni, míg második helyen Habsburg György, Habsburg Ottó fia szerepel. Míg az MDF vezetése Bokros Lajos pragmatikus, szakpolitikai hozzáállásától remélt szavazatokat, addig a tagok a párt hagyományaival való teljes szembefordulást látták a szocialista múltú politikus jelölésében. A Választmány végül szoros szavazási eredménnyel bár, de elfogadta az elnökségi listát, azonban a konfliktus ezzel nem zárult le. Az ellenállás több párttag és képviselő, többek között a volt MEP, Olajos Péter kilépését eredményezte a pártból, amely a parlamenti frakció felbomlásához vezetett. A párt így kettős nyomás alá került: egyrészt a szavazók bizalmának elvesztése az 5%-os küszöb elérését veszélyeztette, másrészt a párt belső széthúzása a szervezet teljes szétesésével fenyegetett. Az EP-választások eredményének ismeretében megállapíthatjuk, hogy a pártvezetés rövid távon elérte célját és az MDF színeiben bejutatta Bokros Lajost az EP-be. Kérdéses azonban, hogy a hosszú távú célt, a párt fennmaradását mennyire tudja párton kívüli politikus biztos pártháttér nélkül biztosítani.

A parlamenten kívüli pártok jelöltállítási stratégiája

A 2009-es EP-választások egyik legizgalmasabb kérdése a parlamenten kívüli pártok szereplése volt: az európai tapasztalatok alapján azt mondhatjuk, hogy két olyan párt jelent meg a magyar politikai színtéren, amelyeknek kedvezhet az európai parlamenti választások dinamikája. A protest szavazás a kis, radikális, sokszor Unió-ellenes érzelmet képviselő pártok számára lehet előnyös, akár csak a „másodrendű szavazás” modelljéből következő tét nélküli szavazás (amely során kormány- vagy koalícióalakítási stratégiát nem kell figyelembe venni). A 2004-es választások alkalmával a Magyar Igazság és Élet Pártja már megpróbált ebből előnyt kovácsolni, akkor elég kevés sikerrel. Az elmúlt öt évben azonban az uniós csatlakozást követő kiábrándultság, a politikában való csalódottság és a gazdasági nehézségek egyaránt hozzájárultak egy Európa-

kritikát megfogalmazó, radikális párt előretöréséhez. A Jobbik Magyarország-ért Mozgalom sikeresen használta ki a közhangulat változását és ennek megfelelően építette fel a párt programját és imázsát. A 2004-es választásokon még nem indult a párt, elsődlegesen az Európai Unió ellenes álláspontjukra hivatkozva, így első megmértetésére a 2006-os országgyűlési választások alkalmával került sor, amikor a MIÉP-pel alkotott választási szövetségben a Jobbik 2,2%-t ért el. A párt ismertségének és népszerűségének növeléséhez nagy mértékben hozzájárult Morvai Krisztina fellépése a 2006-os októberi események után, aki a párt vezető személyisége lett. A listaállítási hivatalos folyamatáról keveset lehet tudni, hiszen a Jobbik alapszabálya nem nyilvános. A lista alapján arra következtethetünk, hogy a Jobbik jelöltállítási stratégiájában a húzónevek szerepeltetése mellett az új politikai arcok (Szegeci Csánád, a Jobbik egyik alapító tagja a lista harmadik helyén, és Szima Judit, a Tolna Megyei Rendőr Szakszervezet alapítója a lista negyedik helyén) bemutatása is szerepelt. A pártépítési stratégia részeként a Jobbik elsőként jelentette meg 24 fős listáját a Választási Irodánál, és elsőként adta le a szükséges 20000 ajánlószelvényt is.

A választások másik új pártja, a Lehet Más a Politika (LMP) szintén építhetett a másodrendű szavazás modelljéből adódó előnyökre, így az LMP stratégiailag előnyös pozíciót választott a bemutatkozásra. Nem egyedi eset egy új párt megjelenése az EP-választásokon: a 2007-es választásokon Bulgáriában az Állampolgárok Bulgária Európai Fejlődéséért párt jelentős sikert aratott első megmértetése alkalmával (European Parliament Directorate General for Internal Policies, 2009¹⁰). A kis pártok területvesztése és a választók kiábrándulása egyaránt kedvezhetett egy új szereplő színre lépésének, igaz az EP-választások érdektelensége és az általános kiábrándultság visszatartó erőt képviseltek.

Az LMP alapszabályában foglaltak szerint a jelöltállítási folyamat az országgyűlési és az európai választások alkalmával ugyanazt a protokollt követi: a párt választmánya részt vesz a választásokon a párt által elindított jelöltek kiválasztásában, míg a párt által elindítandó vagy támogatandó jelöltek jóváhagyása a kongresszus kizárólagos hatáskörébe tartozik. Az alapszabály 32. §-a egy kvótát is megállapít: a párt országgyűlési és európai parlamenti listáin egymás után legfeljebb két azonos nemű jelölt következhet. Ebben a keretben az LMP számára adott volt a feladat: olyan listát kellett összeállítania, amelyen egyrészt be tudta vezetni a párt vezető arcait a magyar belpolitikába, másrészt pedig olyan támogatókat kellett szerepeltetnie, akik ismertek, de nem hiteltelentik el a párt „frissességét”, újdonságát. A párt listájának elején itt is a párt húzónevei szerepeltek, akik közül néhányan most kezdték el politikai pályafutásukat (mint például Szabó Tímea listavezető, emberi jogi aktivista, a Magyar Helsinki Bizottság munkatársa), néhányan pedig már rendelkeznek politikai tapasztalattal (jellemzően a Fidesznél vagy az SZDSZ-nél), de nem a politika élvonalából igazoltak át. Az LMP arculatával összhangban a jelöltek

jelentős részénél erős civil háttér figyelhető meg, többen hazai vagy nemzetközi NGO-knál töltöttek be vezető pozíciókat. A listán szereplő támogatók pedig jellemzően a kulturális életből érkeztek (a listán szerepel Cserhalmi György színművész és Fullajtár Andrea színművésznő is), sokan a fiatalok számára vonzó underground zenei élet egyéniségei mint például a 16. helyen szereplő Lovasi András a Kispál és a Borz frontembere vagy a 19. helyen szereplő Kardos-Horváth János, a Kaukázus együttes frontembere.

ÖSSZEFOGLALÁS

A pártok jelöltállítási stratégiáját áttekintve arra a következtetésre juthatunk, hogy míg a nagy pártoknál a lista összeállítása a jelöltek politikai tőkével (belpolitikai és európai tapasztalatával) illetve a párton belüli erőviszonyokkal magyarázható, addig a kis pártok a listaállításnál egyértelműen a belpolitikai üzeneteket állították előtérbe. A 1. táblázat a jelöltek általános jellemzőit mutatja be: az EP-választások kapcsán a férfi és női jelöltek arányának megoszlása mindig kritikus kérdés, az uniós esélyegyenlőségi elvárások kapcsán, a parlamenti és kormányzati tapasztalat (amiben a megválasztás előtti és a megválasztás idején tartó pozíció egyenlő súllyal szerepel) a jelöltek belpolitikai beágyazottságára utal, míg a 2004–2009-es ciklusban betöltött európai parlamenti mandátum a folytonosságra enged következtetni.

1. táblázat. A 2009-es EP-választások jelöltjeinek jellemzői

	Nők száma és aránya a listán		Vezető párttiszttség*		Parlamenti tapasztalat		Kormányzati tapasztalat		MEP 2004-2009	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Fidesz (22)	7	32	11	50	9	41	5	23	9	41
MSZP (22)	6	28	10	45	11	50	8	36	8	36
SZDSZ (22)	5	23	9	41	5	23	1	4	1	4
MDF (22)	2	9	13	59	6	28	2	9	0	0
Jobbik (22)	5	23	9	41	3	14	0	0	0	0
LMP (22)	9	41	3	14	0	0	0	0	0	0

* országos, megyei és tagozati vezető pozíciók

A 1. táblázat adatai is megerősítik azt a tapasztalatot, hogy a jelöltek többsége 2009-ben is erős pártháttérrel és jelentős belpolitikai tapasztalattal rendelkezik. Ebben az új pártok sem tudnak újat mutatni: a vezető párttisztéget betöltők aránya még ezeknél a pártoknál is viszonylag magas. A jelöltállítás folyamán érvényesülni látszik a nők jelenlétére vonatkozó uniós elvárás, hiszen a legtöbb pártnál 20% felett van a női jelöltek aránya. Az újrjelölési ráta jelzi a

folytonosság megjelenését a szelekciós mechanizmusok között, ebben a jelölt-állítási stratégia igazodik az európai trendekhez. A jelölteknel megjelenő folytonosságból mégsem lehet az európai politikai szintér és a belpolitikai átjárhatatlanságára következtetni, mint ahogy azt sem lehet kijelenteni, hogy az európai karrier a politikai életpálya lezárását jelentené, hiszen főleg a kis pártoknál sok olyan jelölttel találkozhattunk, akik az európai választásokon történő megjelenésükből vagy sikeres szereplésükből belpolitikai tőkét szeretnének kovácsolni. Az, hogy az európai politikai tapasztalat mennyire hasznosítható a hazai szintéren és hogy ez mennyire kapcsolható az egyes pártok belpolitikai pozíciójához, majd csak a jövőben dönthető el.

2. táblázat. A 2009-es EP-választások jelöltjeinek és a mandátumot szerzett képviselőknek a tulajdonságai

	Összes jelölt		Összes képviselő	
	Fő	%	Fő	%
Női politikus	34	26	8	36
Vezető párttiszttség	55	42	14	64
Parlamenti tapasztalat	34	26	12	54.5
Kormányzati tapasztalat	16	12	7	32
MEP 2004-2009	18	14	12	55

A 2. táblázat adatai még inkább alátámasztják a politikai beágyazottság fontosságát: a megválasztott képviselők többsége rendelkezik parlamenti tapasztalattal, illetve töltött be vezető párttisztiséget, nagy hányaduk pedig kormányzati pozíciót is kapott politikai pályafutása során. Ebben a tekintetben az adatok a 2004-es választásokhoz képest nem mutatnak új irányt: a parlamenti tapasztalattal rendelkező képviselők aránya szinte teljesen azonos (2004-ben 54,1%, míg 2009-ben 54,5%), míg a kormányzati tapasztalattal rendelkező MEP-ek aránya nőtt (2004-ben 20,8%, 2009-ben pedig 32%). A folytonosság is tetten érhető a magyar delegáció tagjainál, még úgy is, hogy több újrainduló MEP a pártjának választási sikertelensége miatt nem került be a képviselők közé. A professzionalizáció ellenére 2009-ben is igaz az a megállapítás, miszerint a magyar pártok szelekciós mechanizmusai a hazai szintéren szerzett politikai tőkét preferálják, és az európai karriermintákhoz képest kisebb teret engednek a pártokon kívülről érkezőknek. A centralizált kiválasztási folyamat, a pártközpontok befolyása tehát pártpatronázs alapú jelöltállítást eredményeznek, ami még az erős szakpolitikai arculattal rendelkező képviselőknél is fontos tényező. Bár a jelöltek és a képviselők között már megjelennek a párton kívüliek és az új emberek, még nyitott kérdés, hogy ők mennyire tudnak beágyazódni az európai delegációba, vagy esetlegesen milyen mértékben tudják felhasználni európai tapasztalataikat a magyar politikai szintéren.

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmányban a nemzetközi szakirodalomban elfogadott MEP, azaz Member of the European Parliament rövidítést használom.
- ² Az európai tapasztalatokról lásd Verzichelli–Edinger (2005).
- ³ A kutatás magyarországi vezetője Ilonszki Gabriella. A kutatás eredményei megtalálhatók az Európa Parlament honlapján: <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/searchPerform.do?page=14&language=HU>
- ⁴ Írországban, Észak-Írországban és Máltán egyéni átvihető szavazatos (STV) rendszer van érvényben.
- ⁵ <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/searchPerform.do?page=14&language=HU>
- ⁶ A közös listaállítás miatt a KDNP és Fidesz illetve az LMP és a Humanista Párt elemzésére együtt kerül sor.
- ⁷ Érdeemes megjegyezni, hogy Gyurcsány Ferenc, akkori miniszterelnök ezen a kongresszuson jelentette be lemondását, így az európai parlamenti lista kérdése erősen a háttérbe szorult.
- ⁸ Az anonim interjúk 2009 tavaszán a „The Selection of Candidates for the European Parliament by National Parties and the Impact of European Political Parties” című kutatás keretében készültek.
- ⁹ Kósa Ádám a civil szférából érkezett, aki elnökként tevékenykedett a Fogyatékos Emberek Szövetségeinek Tanácsában; Hankiss Ágnes a Hamvas Béla Kulturakutató Intézet igazgatója volt; míg a pártpolitikához a legközelebb álló pozíciót Győri Enikő töltötte be, aki a Fidesz frakció EU-munkacsoportjának stábfőnöke volt.
- ¹⁰ <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/searchPerform.do?page=14&language=HU>

IRODALOM

- Bátory Ágnes–Husz Dóra (2006): Az első magyarországi európai parlamenti választások. In: Hegedűs István (szerk): *A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet, Budapest, 181–214.
- Bíró Nagy András (2010): Európai Parlament: politikai elfekvő vagy ugródeszka? In: *Kommentár* 2010 (2): 97–107.
- Fábián György (2005): Európai parlamenti választások és választási rendszerek. In: *Politikatudományi Szemle* 2005 (2): 59–88.
- Győri Enikő (2004): *A nemzeti parlamentek és az Európai Unió*. Osiris Kiadó, Budapest
- Hegedűs István (2004): Magyar pártok – európai választások. Négy eshetőség, hat szempont – a tizenkét csillag árnyékában. In: *Politikatudományi Szemle*, 2004 (3): 165–176.
- Hix, Simon–Michael Marsh (2006): Az európai parlamenti választások üzenetei: büntetés vagy tiltakozás? In: Tóka Gábor–Bátory Ágnes szerk. (2006): *A 2004. évi európai parlamenti választások*

- tások*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Századvég Kiadó, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 23–46.
- Ilonszki Gabriella (2009): *Képviselőik és képviselőik Magyarországon a 19. és 20. században*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Ilonszki Gabriella–Jáger Krisztina (2006): A magyarországi delegáció az Európai Parlamentben 2004–2006: hasonlóságok és eltérések. In: Hegedűs István (szerk): *A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet, Budapest, 215–238.
- Kovács László Imre (2005): Az Európai Parlament tagjai megválasztásának magyar rendszere. In: *Politikatudományi Szemle* 2005 (2): 21–58.
- Laczkóné Tuka Ágnes (2009): *Az Európai Uniók színe és fonákja*. Publiikon Kiadó, Budapest
- Marsh, Michael (1998): Testing the second-order elections model after four European elections. In: *British Journal of Political Science* 28 (2): 591–607.
- Mattila, Mikko–Tapiro Raunio (2006): Mennyire egyezik a pártok és szavazóik véleménye az európai integráció kérdésében. In: Tóka Gábor – Bátor Ágnes szerk. (2006): *A 2004. évi európai parlamenti választások*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Századvég Kiadó, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 131–151.
- Reif, Karlheinz–Hermann Schmitt (1980): Nine second-order national elections: a conceptual framework for the analysis of European election results. In: *European Journal of Political Research* 19 (1): 31–54.
- Verzichelli, Luca – Michael Edinger (2005): A critical juncture? The 2004 European elections and the making of a supranational elite. In: *The Journal of Legislative Studies* 11 (2): 254–274.
- The Selection of Candidates for the European Parliament by National Parties and the Impact of European Political Parties, European Parliament, Directorate General for Internal Policies, March, 2009. Letöltve az Európai Parlament honlapjáról: <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/searchPerform.do?page=14&language=HU> (2010. február 10-én)
- Fidesz – Magyar Polgári Szövetség Alapszabálya letöltve a Fidesz honlapjáról, www.fidesz.hu (2010. február 10-én)
- A Lehet Más a Politika Alapszabálya, letöltve az LMP honlapjáról www.lehetmas.hu (2010. február 10-én)
- A Magyar Demokrata Fórum Alapszabálya letöltve az MDF honlapjáról, www.mdf.hu (2010. február 10-én)
- A Magyar Szocialista Párt Alapszabálya letöltve az MSZP honlapjáról, www.mszip.hu (2010. február 10-én)
- A Szabad Demokraták Szövetségének Alapszabálya letöltve az SZDSZ honlapjáról, www.szdsz.hu (2010. február 10-én)
- Az Országos Választási Iroda honlapja: <http://www.valasztas.hu>

VÁLASZTÁSI KÜZDELEM – VERSENY NÉLKÜL

*Szemponatok a 2010-es
választási kampány politikai szociológiai leírásához*

Kéri László

(tudományos főmunkatárs, MTA Politikai Tudományok Intézete)

ÖSSZEFOGLALÓ

A 2010-es magyarországi választásokat megelőző kampányidőszak tapasztalatai minden lényeges szempontból különböztek a korábbi, öt hasonló kampányétól. A 2009. júniusi, uniós választásokon aratott elsőpró Fidesz-győzelem utáni hosszú hónapok során az erőviszonyok érdemben már nem változtak, ezért az elsőpró többség már teljesen biztosra vette a leendő győztes kilétét. Még a rivális pártok lehetséges szavazói is.

Jórészt ennek köszönhetően a 2010-es kampányból éppen a megszokott, legfontosabb elvárt elem hiányzott: a versengés éltető mivolta. A korábbi alkalmakkor éppenséggel a kiélezett versengés miatt fordult a hazai média egésze kitüntetett figyelemmel a kampányesemények felé, s tette át- és megélhetővé a választások tétjét, milliók számára. Mindezek következtében maga a hiány, a versengés és az összemérhetőség hiányának okán az idei választások előtti hetekben korábban kevésbé fontosnak tartott kérdések juthattak középponti szerephez. Három kérdés uralhatta a 2010-es kampány heteit: 1. Lesz-e az új parlamentben kétharmados többsége a Fidesznek? 2. Ki lesz a második, azaz a leendő ellenzék vezető ereje? A szocialisták, vagy a feljövőben lévő radikális jobboldal? 3. Mi lesz a kisebb pártokkal, melyikük lesz alkalmas az 5%-os küszöb átlépésére?

A januártól ápriliséig tartó időszaknak e főnti dilemmák lettek a középponti kérdései, s a tanulmány részletesen leírja, hogy milyen politikai dramaturgia adódott részben a hiányok miatt, részben pedig a másodrendű kérdések dominanciája okán? Kiinduló hipotézisünk és végső mondanivalónk lényege is abban foglalható össze: milyen a kampány, amikor nincs verseny, s nincs valós tét?

Kulcsszavak: kampány ■ választások ■ magyar pártrendszer ■
média és politika ■ politikai versengés

Ne mondj nagyot. Mondj kicsit.

Legalább valami mérhetőlent.¹

(Tandori Dezső)

2010 első hónapjaiban a korábbiakhoz képest merőben szokatlan kampánynak lehetett tanúja a hazai választóközönség. E tanulmányban megkíséreljük áttekinteni mindazokat a fontosabb tényezőket, amelyeknek köszönhetően e kampányban eleddig ismeretlen összefüggések figyelembe vételével voltunk kénytelenek tájékozódni, s az eredmények kialakulását értelmezni.

A KAMPÁNYT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐKRŐL

Az elmúlt húsz év valamennyi magyar választási kampányának megvolt az az egyedi, csakis az adott időszakra nézve meghatározó jelentőségű tényező-együttese, amelyre a kampányok elemzésekor legalább olyan mértékben kellett figyelemmel lenni, mint az általában érvényes összefüggéseikére.² A 2010-es kampány azonban még a korábbiakhoz képest is különlegessé vált, mert alakulását olyan belpolitikai folyamatok vették körül, amelyekhez hasonlókat 1990 óta egyetlen egyszer sem tapasztalhattunk. E folyamatok közül két, egymással szoros kapcsolatban lévő jelenség inkább a hiányával hatott ki a kampány egészének alakulására. S e hiányok következtében pedig két másik olyan összetevő vált elsődlegesen meghatározóvá, amelynek a korábbi kampányok idején nem volt sorsdöntő jelentősége. A kampány hónapjait döntő mértékben befolyásoló négy tényező lényegét nagy vonalakban az alábbiakban összegezhethetjük:

A 2010-es választások leendő győztesének kiléte a választópolgárok elsősorú többsége számára legalább egy évvel korábban ismert volt, hiszen – a rendszeresen közzétett közvélemény-kutatási adatok szerint – már azok is a Fidesz győzelmét várták, akik egyébként nem erre a pártra kívántak szavazni. E várakozásokat még inkább felerősítették a 2009. júniusi uniós választások eredményei, mert ezt a megmérettetést a Fidesz már olyan fölényrel nyerte meg, amelyen a hátra maradt kilenc hónap során a riválisai aligha lettek volna képesek változtatni. Halovány izgalmakat legfeljebb az válthatott ki, ha e párt támogatottságát néhanapján 60 % alattinak mérték, s ellenfelei némelyike netán a 20%-ot meghaladó – egyébként meglehetősen illékonyan bizonyult – népszerűsége tette szert.

Mindenek következtében a választásokat közvetlenül megelőző utolsó két hónapban – a kampányok hagyományosan nagy figyelmet kiváltó heteiben – hiányzott a legfontosabb összetevő felhajtó erő: *a kiélezett verseny léte*. Hiányzott a váratlan fordulatok erejébe vetett hit mozgósító/figyelem felkeltő ereje. Hiányzott a fontos kérdések alapján történő összemérhetőség lehetősége, mert a versengő feleket nem lehetett egyenrangúnak tekinteni. Eme hiány jelentőségét azért is kell külön kiemelni, mert 1998 óta – azaz, a legutolsó három kampány során – éppen a szoros verseny volt az a tényező, amely elemi módon meghatározta a kampány során felhasznált eszközök, szokások, eljárások rendjét és hasznosságát. Tömören mondva, mind a választók, mind a pártok, mind pedig a média ahhoz szokott hozzá, hogy hazánkban a kampány mindenképp előtti a kiélezett versengés időszaka, a legutolsó pillanatokig eltartó utcai, plakát- és médiaküzdelem ideje.

Az említett két tényezőnek köszönhetően a kampány hivatalos kezdetekor a hazai politikai elemzések és médiabéli visszhangjaik legfontosabb kérdésévé a várható Fidesz-győzelem *mértéke* vált. S a szakértők és a pártok ezt a mér-

ték-problémát úgy fordították le a maguk nyelvére, hogy újabb és újabb hullámokban megpróbálták számot vetni a leendő győztes kétharmados parlamenti többségének várható következményeivel. Ezáltal a kampányok megszokott logikája is felborult, mert az év első hónapjaiban az elemzők nem annyira a versennyel – hiszen ilyen nem is volt -, hanem inkább annak a – leginkább csak találgatható – *következményével* foglalatostkodtak. S ahogyan közeledett az április, úgy hatalmasodott el a médiában mindinkább az a megközelítés, miszerint a választások egyetlen érdemi kérdése csupán az lehet, hogy: mit fog tenni a Fidesz a maga kétharmados többségével?

S egy nagyarányú győzelem előzetes elfogadásával alárendelten vált másodlagos kampánytémává a majdani ellenzék lehetséges összetételének kérdése. Mely pártok kerülhetnek egyáltalán be a parlamentbe, s ezek – akár együtt, akár külön-külön is – alkalmasak lehetnek-e majd a leendő parlamenti ellensúly szerepére? Tulajdonképpen ez utóbbi kérdés lett 2010 kora tavaszának legnehezebben értelmezhető jelensége, mert egyidejűleg többféle talányt is jelentett. Részben azt a küzdelmet, amelyet a szocialisták folytattak a Jobbikkal a „második legerősebb párt„ – pozíciójáért. Részben pedig azt a talányt, hogy a régebbi és az újabban megalakult kispártok közül a versenyfutás végén melyik/melyek lesznek alkalmasak a parlamenti küszöb elérésére.

E tényezők együttesen formálták, és folyamatosan alakították a kampány körüli hatalmi és közéleti teret, de magát a választási folyamatot különféleképpen érintették.

A KAMPÁNY FŐSZEREPLŐI ÉS A MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK KAPCSOLATA

A média szelektív figyelme, a pártok kampány-erőfeszítései, a valamint a választásokon végül is aktívan résztvevő több millió állampolgár hozzáállása az a három alapvető összetevő, amelynek összhangján, ellentétain, illeszkedéseiben és súrlódásain múlik egy-egy kampány sorsa. Egy hosszabb kitérő erejéig érdemes tehát megvizsgálnunk, hogy a főntebb vázolt tényezők 2010 tavaszán hogyan befolyásolták az alapvető szereplők viselkedését.

A média dilemmái a 2010-es kampány során

Az elmúlt tizenkét év kampányai során a média lehetséges szerepkörét mindenekelőtt a választások napjait tartó fej-fej melletti küzdelem határolta körül. A napi hír- és kommentárfolyam legfontosabb eseményei azok lehettek, amelyeknek érdemben volt esélyük a versengés befolyásolására. E gladiátor-küzdelem szünet nélküli dokumentálására rendezkedett be a média szinte minden fontosabb szegmense, ez az igény határozta meg a szerkesztőségi munkát, a hírek fontossági sorrendjét, a megszólaltatni kívánt személyek körét stb. A kereskedelmi médiumok roppantul kedvelték ezt az állapotot, mert a nagymér-

tékben bulvárosodott hazai média így nem volt kénytelen megtörni a szóráskoztató jellegű műsorok dominanciáját. A szoros verseny eleve folyamatosan produkálja az izgalmas pillanatokot, megállás nélkül fenntartja a szélesebb közönség figyelmét, s ilyen körülmények mentén a politikai főszereplők különféle lépései sokkal könnyebben foglalhatóak össze szappanopera-szerű történetekké. A médiának egyébként is botrányközpontú része ilyen időkben úgyszólván számolatlan mennyiségben kaphatja meg a maga nyersanyagát, minthogy a pártok maguk is rendkívül érdekeltek a riválisaikkal megeső kedvezőtlen események előállításban. Mindez fokozottan igaz a hagyományosan közszolgálatinak tekintett médiumok közül azon hírműsorokra, melyeket a korábbi működésük alapján már a nézők egyébként is valamely politikai erőhöz szorosabban kötődőnek gondolhattak. A kampány nyolc-tíz hetében a közéleti lapok, műsorok, csatornák is kényszerűen bulvárosodnak el abban az értelemben, hogy ők is a botránypolitizálás kitüntetett szerzői, értelmezői, továbbbítő, felerősítői lesznek. A pártok kampánystratégiáit kidolgozó agytrösztök e működési törvényszerűségekkel nagyon is tisztában vannak, s ezért a gondosan felépített botrányoknak legtöbbször még a pontos időzítése is a könnyörtelen versengés szerves összetevőivé váltak. Kialakult egy olyan, meglehetősen szövevényes kölcsönhatás, amelyben a média árgus szemmel figyelte a versengést; pontosan könyvelte a küzdelem állásának valamennyi állomását; a pártok pedig megpróbálták a média hatásmechanizmusának logikai keretei között gondolkodni. A kampány forróbb heteiben a pártok igyekeztek mindekelőtt médiaeseményeket produkálni; a média pedig kitüntetett figyelemmel jutalmazta a leglátványosabb, legszaftosabb ötleteket. A legsikeresebb akciók abból kerekedhettek ki, amikor e kétféle – és kétirányú – törekvés egymást pillanatokon belül felerősítette. Nem kétséges, hogy mindez alapos média- és tömeglélektani ismereteket, páratlanul hatékony informális kapcsolati hálót igényel, s az évezred első évtizedében a legnagyobb pártok képesek voltak e különleges adottságok intézményesítésére.

Az elmondottak nagy része azonban a 2010-es kampány idején meglehetősen nagy-nagy megszorításokkal volt csak érvényes, ami a valódi verseny híján egyáltalán nem volt meglepő. Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az idei kampányt elsősorban ennek köszönhetően nevezték unalmasnak, s az elmúlt két évtized legérdektelenebbjének, amiben nem történt szinte semmi érdekes, semmi emlékezetes. (Ezt a hangulatot – bő két héttel a választások első fordulója előtt – meglehetősen tömörséggel foglalta össze az ország egyik legfoglalkoztatottabb reklámszakembere: „Annak ellenére, hogy az elemzők és az ország várta a megszokott kommunikációs ütközetet, viszonylagos szélcsend uralkodik. A szerepek leosztva, már csak arra vár mindenki, hogy hivatalosan is elrendezzék azt, ami az emberekben megszületett és beiktassák az új miniszterelnököt. Az emberek döntése tehát elsősorban következmény, nem reakció egy kampányra, nem válasz a különböző pártok kommunikációs üzeneteire. A pártok mindegyi-

ke megtanult profi kampányt készíteni, de a politikai termékek attól még olyanok, amilyenek.”³⁾

A szakírók joggal állapíthatták meg, hogy a korábban megszokott egymásra licitálás helyett ezúttal a semmitmondás és a konkrét ígéretektől való kínos tartózkodás vált elfogadott gyakorlattá. Ez az óvatosság, a kockázatok minimalizálása mindenekelőtt a Fidesz érdekeinek felelt meg, de – szélesebb értelemben – körülhatárolta a többiek lehetőségeit is, mivel a küzdelemből kiiktatózott az érdemi vita. A médiát ezen belül is különösen komoly veszteségként érintette a miniszterelnök-jelöltek nyilvános vitájának elmaradása, mert 1998 óta ez volt az az esemény, amelyet kivétel nélkül mindig többmillió nézettség/hallgatottság övezett. Ez volt az a csúcspont, amely azért is kivételes jelentőségű volt, mert a versengés végeredményét is komolyan befolyásolhatta. Előtte és utána számtalan esélylatolgatás, jóslat, összehasonlítás, közvéleménykutatói mérések tömege tette még inkább páratlanul látványos kampányeseményné a vitát. (A HVG szakírója szerint ez a hiányosság kihatott a választási folyamat minőségére is: „...a jelek szerint a miniszterelnök-jelöltek vitája is elmarad, a választók már a kampány hátralévő idejében sem igen kapnak újabb támpontokat a racionális döntéshez. Így viszont egyre nagyobb teret kaphat a választók érzelmi alapon való győzködése, meggyőzése.”⁴⁾

A verseny elmaradása természetesen depolitizálta is a koratavaszi hónapokat, mert a kampányban ezúttal a botrányoknak összehasonlíthatatlanul kisebb szerep jutott, mint négy, vagy nyolc évvel korábban. Az erőteljesen célzott és végiggondolt botrányok legtöbbször tulajdonképpen „házi versenynek” is minősíthetjük abban az értelemben, hogy az említésre érdemes esetek többsége a politikai paletta jobboldalán belüli konfliktusként keletkezett. A Fidesz február végén kezdte érzékelni, hogy a Jobbik váratlanul növekvő népszerűsége elérte azt a küszöbértéket, amelytől kezdve már ez a párt jelentheti a remélt kétharmados győzelemmel szembeni legkomolyabb kihívást. S az addigi tartózkodó, konfliktusokat elkenő Fidesz-magatartás pillanatokon belül megváltozott, a jobboldali média meghatározó jelentőségű, leghatásosabb tényezői botrányok sorozatát robbantották rá a Jobbik különféle politikusaikra a fejére. A két tábor médiaosztagai, internetes portáljai között váratlan heveségű politikai küzdelem kezdődött, amelyben a Fidesz-közeli fórumok összehasonlíthatatlanul hatékonyabb tényezőkként működtek, mint ellenfeleiké. (A kép teljesebbé tételéhez azonban az a tény is hozzátartozik, hogy ezekben a hetekben a jobboldali térfélen meglehetősen nagy – többszázazres – volt annak a rétegnek a mérete, amely ingadozott a Fidesz és a Jobbik közötti választását illetően.)

A kampány legutolsó pillanataira maradt egy olyan – klasszikusnak mondható – botrány-tantörténet, amely minden lényeges mozzanatában emlékeztetett a 2006-os választásokat megelőző hetek tipikus – és a szocialisták szempontjából egykoron igen sikeres – kampánybotrányára: az ú.n. Kubatov-ügy.⁵⁾ S hogy ebből mégsem kerekedett ki olyan erejű politikai konfliktus, amely a

várható választási eredményekre bármiféle hatást gyakorolhatott volna, annak magyarázatához szükséges legalább futólag szemügyre vennünk mindazokat az elemi erejű változásokat, amelyeken a hazai média szerkezetének egésze az elmúlt néhány évben átesett. Ezúttal csak a lényeges mozzanatra koncentrálna, elegendő annyit megemlíteni, hogy a magyar médiában korábban természetesen gondolt baloldali/liberális dominancia a hasonló összetételű kormányzati évek során meglepően szűk körökre szorult vissza. S ez a háttér már nem bizonyult kellően hatékonynak ahhoz, hogy a kampány finisében a szóban forgó botrány következményei a közvélemény egészére is számottevő befolyással lehessenek.⁶

A média tehát az elmaradt verseny következtében – a korábbiakhoz képest – merőben másféle körülmények hatása alatt fejthette ki kampánybéli aktivitását. Előtérbe kerültek – a már a bevezetőben körvonalazott – egyéb tényezők. A Fidesz várhatóan elsöprő győzelméből adódó kérdések, talányok, találgatások sokszínű világa, illetőleg a leendő ellenzék összetételének, s a versengő kispártok bejutási esélyeinek folyamatos találgatása töltötte ki a kitüntetett kampányfelületeket. Ami azt illeti, ezek sem voltak kevésbé lényegesek, csak-hogy médiabeli tálalásaik a korábbiakhoz képest merőben másféle – gyakran egészen újszerű – megjelenítést igényeltek.

Pártok és média viszonya a kampány során

1. A Fidesszel nem volt könnyű dolga a médiának

Ez a párt korábban is híresen fegyelmezetten őrködött a háza tájáról megtudható információk fölött, és kívülről nehezen feltörhető kommunikációs jelenségként viselkedett. A kampány idején mindez fokozottan érvényesült, a médiában ezért mérhetetlenül felértékelődött mindenféle harmadkézből származó kiszivárogtatás, sejtetés, félig ellenőrzött információ és olyan találgatás, amely a Fidesz jövőbeni elképzeléseit érintette. A párt vezetése mindezen bizonytalanságokat nagy tudatossággal irányította, és legfontosabb elképzeléseit szinte cseppenként adagolva hozta a közvélemény tudomására. A kampány első időszakában fokozatosan tették lehetővé a majdani kormányzati szerkezet jelentősebb elemeinek megismerhetőségét, de sohasem olyan konkrétan, ami alkalmat teremthetett volna az érdemi/szakszerű kritikák megalapozott kifejezhetőségére. A tévék, rádiók mikrofonjai előtt, a komolyabb kvalitásokkal rendelkező hetilapok riportereinek kérdéseire, a Fidesz legfelsőbb vezetői mindig csak éppen annyit mondtak el, amivel legfeljebb megerősítették mindazt, ami a legelterjedtebb találgatások nyomán az adott fázisban már amúgy is köztudott volt. A kampány középső időszakában lépésről lépésre nevek is kezdtek társulni a körvonalazódó kormányzati szerkezet kulcspozícióihoz, s a befejező szakaszban mindez összeért a legfontosabb programpontok vázlatzerű megismertettségével. Mindez a médiát korábban nem tapasztalt szívósságú

nyomozó munkára kényszerítette, s az ország legfelkészültebb szakíróit so-raikban tudó minőségi hetilapok szerkesztősegei is csak annyit tehettek, hogy időről időre megpróbálták – szokatlan terjedelmű – összefoglaló anyagokban közreadni mindazt, amit a leendő Fidesz-kormányzás programjáról, szerkeze-téről, s várható személyi összetételéről az adott időpontig sikerült megtudni-uk.⁷ Mindezzel némileg párhuzamosan zajlott egy olyan vita is, ami ugyan szintén a Fidesz várható győzelmének tényéhez, annak páratlanul magas ará-nyához, s az ebből adódó kétharmados többség problémájához kapcsolódott.

A kétharmados többség, mint kampánytéma – az időt tekintve – nagy vo-nalakban, három hullámban jelentkezett a médiában. Legelőször az év végi, s az évkezdetkor ismertté vált, ilyenkor megszokott általános jellegű áttekin-tésekkel. Ekkor még csak abban az általános formában ízelgették ezt az esélyt, mint ami az elmúlt húsz év egészéhez képest egészen biztosan vadonatúj fel-tételeket hoz magával.⁸ A kétharmados problematikának merőben más irányt szabott az a második hullám, ami február 20. táján elemi erővel bukkant elő. Február 17-én egy hetilapban megjelent az az Orbán Viktor-beszéd, ami majd félévvel korábban Kötcsén hangzott el a jobboldali szellemi tábor vezető körei előtt, s amelyben Orbán Viktor megpróbálta kijelölni az általa sejtteni vélt, hosz-szabb távon is érvényes társadalmi, politikai, szellemi élet körvonalait.⁹ Mint-hogy a kampány közepén jártunk, ezért ez a korábbi keltezésű mondanó tús-tént a közbeszéd kellős közepébe került. A kritikusok a leendő kétharmados többséget a beszédben felvázolt világkép előfeltételeként, s a meghonosodott magyar demokrácia megváltoztatásának igényeként értelmezték. A nagy gyor-sasággal megalkotott kampánytermék azután önálló életre kelt, s a Fidesznek nem volt különösebben ínyére az, hogy a részletek felől érdemi vitákba bocsát-kozzon. (Még Orbán Vikornak sem...) A kritikusok viszont megerősítve lát-ták korábbi félelmeiket, s ennek következtében a kétharmados esélyeket szio-gorúan egyetlen szempont szerint – mint a magyar demokráciára leselkedő legnagyobb veszélyt – kezdték értelmezni. Némileg e megközelítéshez ka-csolódott a későbbiekben a szocialisták március 15. utáni kampánystratégiája is. Ez jórészt arra épített, hogy a kétharmados többség egyetlen megakadályo-zója az MSZP lehet, ha a passzivitásukkal tüntető, egykori baloldali szavazók hajlandóak lennének nagyobb számban szavazataikkal támogatni ezt az egye-düli garancia-szerepet. E harmadik hullámban – a kampány utolsó három he-tében – a szocialisták megpróbálták alapvető üzenetükké tenni a kétharmados veszélyeket, ám a média egésze nem állt olyan erővel e törekvés mellé, hogy a legelkötelezettebb baloldali szavazók ügyén is túlmutatóan fontos, központi jelentőségű kampánytémává válhatott volna a kérdés. Megjegyzendő, a Fidesz az egész kampányidőszakban kerülte, hogy a kétharmadról érdemi vitába bo-csátkozzék. Vezetőik – élükön Orbán Viktorral – mindvégig igyekeztek jelenték-teleníteni ezt a lehetőséget, illetőleg olyan irreálisan távoli esélyként feltüntet-ni, amellyel a kampányban nem kell érdemben foglalatoskodni. (Bár a Jobbik-

kal szemben ugyanezen időkben nagyon is hatékonyan léptek fel olyankor, amikor már abból az irányból látták veszélyeztetve kétharmados reményeiket.) A sikeres választások másnapján azonban felfedezték a kétharmados győzelemmel megjelenő „történelmi esélyek” kivételes mivoltát. (Mondjuk talán úgy, hogy a kampány hosszú hónapjaiban sikeresen kerülték ki a kétharmados vitából reájuk leselkedő kedvezőtlen kimenetelű politikai viták csapdáit.)

2. A többi párt és a média figyelme

A média másik nagy vadászterülete a leendő ellenzéki pártok változékony esélyeinek figyelemmel kíséréséből adódott. Természetesen a számításba vehető pártok között hatalmas különbségek voltak, s egyáltalán nem volt mindegy az a tét, amelynek függvényében a tömegkommunikáció homlokterébe kerülhettek.

Az MSZP helyzetét több tényező is különlegessé tette. A média részben e pártban kellett, hogy megtalálja az elmúlt nyolcévnyi kormányzati ciklusért felelősséget vállaló politika vezető erejét, ám e szerepkör a szocialistáknak 2010 tavaszán nagyon kevés gyümölcsöztethető kampánymondandót tartogatott. Nem is nagyon törekedtek arra, hogy a nyolc év átfogó értékelésével kampányoljanak, néhány meglehetősen hamar hamvába hullott kísérlettől eltekintve. A szocialisták – mint majd erre később kitérünk – nem tudták megoldani kampánystratégiájuk egységesítésének nehéz feladatát. Az elemzők háromféle, egymással párhuzamosan futó szocialista kampánystratégiát is kimutattak, ám ez nem annyira a sokféleség teremtette gazdagság volt, hanem az elemi vezetési koordináció hiányának a következménye. Ezért aztán nem is nagyon voltak alkalmasak a róluk megjelenő kampánykép autonóm formálására. Ellenfeleik, s a média is sokkal hatásosabban jelenítette meg őket, a korrupciós ügyek szövevényes hálóiban vergődő, menthetetlenül lefelé tartó politikai erőként. Igaz, e tetemes hátrányt okozó kép kialakulásához maguk is hozzájárultak azáltal, hogy a 2009 nyarán nyilvánosságot kapott BKV-botrányokra adandó kikerülhetetlen politikai lépésekkel legalább öt hónapig késlekedtek. Jórészt ennek következtében a szocialisták a kampányban végig versenyt futottak a médiában azért, hogy legalább időnként ne a róluk keletkezett negatív kép legyen a domináns, hanem az, amilyennek láttatni szerették volna magukat. A média pedig következetesen és folyamatosan mutatta mind a két arcukat. Az eredmény nem is maradt el, mert a korrupciós vádakkal meglehetősen alacsony határfokkal küzdöttek meg.

Az MDF kampánybeli sorsa meglehetősen kanyargósan alakult. Az év elején még valami nehezen meghatározható, pozitív várakozás vette körül ezt a pártot, s a média előszeretettel emlékeztetett arra, hogy az elmúlt években többször is a legutolsó pillanatokban bizonyult a párt alkalmasnak az – előzetesen reménytelennek tűnt – minimális eredmény elérésére. Ezzel mintegy azt is sugallták, hogy a 2010-es választásokon is betöltheti a tanácstalanok, az utolsó pillanatokig kivárók számára a végső mentsvár szerepét. „A legkisebb

rossz választása” különösen a többszöri politikai földrengések után erősen megrendült, egykori balliberális tábor nagyvárosi értelmiségi csoportjainak látszott szinte egyetlen kínálkozó választópolgári kiútként. Jórészt ennek köszönhetően az MDF a kampány kezdetekor meglehetősen kedvező médiaháttérrel kezdte meg a sokhetes kampányküzdelmét. Február végén azonban a pozitívumok hirtelen eltűntek és minden az ellenkezőjére változott. Az SZDSZ-szel megkötött kései választási szövetség pillanatokon belül sokkal több hátránnyal járt, mint amennyi előny származhatott volna belőle. A listás helyek elosztásakor elemi erővel törtek felszínre a képtelenségig kicsinyes viták, s az MDF végre produkálta azt a botrányt, amire a média olyannyira várt már hetek óta. A hatás nem is maradt el, mert a cáfolatok, viszontválaszok produkálása révén minden egyes sértett, megsértett és megsértődött politikus olyan széles médiafelülethez jutott, amilyenről korábban – a maga önállónak gondolt politikai mondandója okán – nem is álmodhatott. Végre történt a kampányban valami, s a média százszoros lendülettel vetette rá magát arra a párt-ra, amelynek egyáltalán nem volt biztos a parlamentbe való bejutása. E gyanúsán nagy zaj az ő szempontjukból a lehető legrosszabbkor tört ki: a kopogtatócédulák összegyűjtésének kulcsnapjaiban, akkor, amikor a másik három párt már sikeresen lehalászta előlük a választói piacot. Ott álldogált a nyilvánosság előtt egy párt – a maga teljes védtelenségében és kiszolgáltatottságában –, miközben minden áldott nap az lett a vezető hír róluk, hogy hol nem tudták összeszedni még a jelölt- és listaállításhoz szükséges minimális ajánlószelvény-mennyiséget.

Lényegében ugyanezekben a napokban az is kiderült, hogy az – addig nem túlzottan komolyan vett – LMP viszont e feladattal sikeresen birkózott meg, és képes mindenütt területi listát, s így országosat is állítani. Az addig meglehetősen baráti MDF-médiaháttér majdhogynem egy szemvillanásnyi idő alatt hangolódott át az LMP nyílt támogatására. S március 15. után már ez a párt kapta meg a „legkisebb rossznak” kijáró médiakedvezményeket. Más oldalról viszont az is megjegyzendő, hogy az LMP nagyon okos politikával, többször is a kötéláncosok kényszerbátorságával oldotta meg a két szembenálló tábor-tól elválasztó identitásának bemutatását. E téren egyáltalán nem volt könnyű dolguk. Nagyjából attól kezdve, hogy felvetődött jövőbeni parlamenti jelenlétük realitása, a Fidesz megpróbálta áttolni őket a baloldali térfélre, hol pedig a szocialisták kísérelték meg az LMP-t, a Fidesz trójai falovaként beállítani. E veszélyeket elkerülő, kiegyensúlyozási mutatványokkal párhuzamosan igyekezett az LMP megtartani azt az eredetileg erősen elitellenes karaktert, amelynek generációs fedezete 2010-ben már nem lehetett kétséges. Nem kellett különösebben mélyebb érveléssel terjeszteniük azt, miszerint a rendszerváltás húsz éves fejlődése belefűlt az egymással szakadatlan küzdelmet folytató táborok sehová nem vezető pártharcaiba, mert ez a vélemény az 1970 után született korosztályok soraiban meglehetősen elterjedt volt. Olyannyira elfo-

gadottá vált ez a viszolygás, hogy a Két Nagy táborhoz képest sokak számára már az is legendó üzenet lett, hogy: legyen más a politika... S már az sem volt fontos kérdés, hogy ez a Másság miben is állna. E generációs távolságtartás és kritikai fenntartás azonban nem válhatott az LMP kizárólagos monopóliumává, mert az új korosztályok radikalizmusának/elitellenességének elnyerésért folytatott harcban komoly pártversenyársuk támadt.

E másik párt gerincét, vezérkarát, aktivista-hálózatát nagyrészt szintén az a generáció adta, amely a rendszerváltás két évtizede során nőtt bele abba a világba, amelyet a lehető legkevésbé sem érzett a magáénak. Ugyanakkor a hazai politikai kultúra leginkább elfeledettnek hitt és – jó okkal – zárójelek közé rakott szélsőjobbaldali/ultradikális szellemi örökségét kapcsolta össze a legújabb kori szociális elégedetlenség indulataival.¹⁰ A 2010-es kampány sztárja, legtöbbet elemzett formációja, s a kampány tematikai irányítója a Jobbik-nevű párt lett, és némileg váratlanul, de nem megmagyarázhatatlanul tavasszal a kampány főszereplőjévé vált. Bozóki András tömör összefoglalója tartalmazza e váratlan fejlemény lényegét: „A szélsőjobbaldali párt előretörése minden eddigi kampányforgatókönyvet felülír. Lassan mindegyik párt a Jobbikhoz viszonyul, azzal szemben határozza meg önmagát, és sürgetőnek érzi, hogy a demokrácia védelmében támadást intézzen a szélsőjobbaldali párt ellen. Ezzel a Jobbikot – paradox módon – éppen politikai ellenfelei erősítik tovább. Négy év mulasztása most üt vissza: amit a Fidesz és az MSZP éveken át elhanyagolt, annak következményeivel éppen most, a legélesebb helyzetben kell szembenézni. A mai magyar viszonyok súlyos kritikája, hogy a kampányt a Jobbik tematizálja.”¹¹

Egy hónappal a választások első fordulója előtt nagyon komoly esélye látzott annak, hogy a Jobbik támogatottsága meg fogja haladni a szocialistákét, s ez a lehetőség többféle félelem, politikai aggodalom forrásává vált. A baloldalt egyszerűen elborzasztotta az a kilátás, hogy a leendő parlamentben nem-hogy semmi esélye nem lesz a kormányzati folyamatok befolyásolására, de még az ellenzék vezető erejének pozícióját is kénytelen lesz a jobbaldali térfélnek átengedni. Ráadásul, azon belül is a legradikálisabb formációnak. A magát jobbközépen tudó Fideszt pedig leginkább az a lehetőség nyomasztotta, hogy kézzelfogható közelségbe került kétharmados többségüket mégis kénytelenek lesznek a hátuk mögül hirtelenül nagy erővel előkerült Jobbikkal megosztani. Igaz, ennek esélye már az európai politikai közvéleményben is komoly riadalmak forrásává vált. A média ebben az ellentmondásokkal terhelt helyzetben azt a megoldást tartotta megfelelőnek, hogy aprólékosan adott hangot a Jobbik megerősödésével kapcsolatos valamennyi aggodalomnak, viszont egyáltalán nem sietett teret adni a Jobbik mondanivalóinak. A közszolgálati médiумok is csak a szabályok biztosította legszükségesebb időkeretek között hagytak helyet megszólalásra e párt képviselőinek. A Jobbik pedig minderre úgy reagált, mint már korábban is: megpróbált a kirekesztettségéből erényt ková-

csolni. Minden egyéb párthoz képest gyakoribb és intenzívebb helyi, a közvetlen részvételre alapozott kampányt folytattak, s a már régóta bejáratott internetes lehetőségeikkel a lehető legprofesszionálisabb módon éltek.

3. A közönség és a pártok viszonya a kampány meghatározó tényezőihez Magyarország választások iránt érdeklődő népe 2010 tavaszán a bevezetőnkben felrajzolt négytényezős feltételrendszerhez meglehetősen ambivalens módon viszonyult. A Fidesz várható győzelmét az elsőprő többség már – az előző évi uniós választások eredményei alapján – régen „beárazta”. A versengés elmaradását pedig oly módon fogadta, hogy egészen az első fordulót megelőző hetekig úgy tűnt: az idei választásokon nem lesz elképzelhetetlen a negatív részvételi rekord sem. A pártok körüli kutatóműhelyek hétről hétre lázas igyekezettel kutatták az egyes nagyobb választói csoportok részvételi hajlandóságának legapróbb változásait; e tavaszon tucatnyi elmélet született arról, hogy a lehetséges különböző aktivitási modellek melyik pártnak kedvezhetnek, s melyiknek árthatnak. A számtalan változat között leginkább két dolognak tulajdonítottak kitüntetett jelentőséget. Egyrészt arról, hogy a túlságosan alacsony részvétel komolyan veszélyeztetheti a Fidesz kétharmados győzelmét, illetőleg a szocialisták eredményét, viszont jócskán megnövelheti a Jobbik amúgy is emelkedőben lévő részarányát. Uganakkor a relatíve magas részvételi szintről a szakértők többsége úgy vélekedett, hogy az esetleg hozzájárulhatna egy kiegyensúlyozottabb és többféle pártot is felmutatni képes parlamenti összetételhez.

A választani készülő milliókat azonban a kampányban uralkodó politikai jelenségeknél sokkal jobban foglalkoztatták volna azok a kérdések, amelyeket e tavaszon nem volt lehetséges megvitatni. A gazdasági depresszió vége, a jövedelmi viszonyok kilátásai, a növekedésnek indult munkanélküliség perspektívái, a devizahitelesek sorsának alakulása, az elszabadult korrupció megállítása – mind-mind olyan témák voltak, amelyekről szívesen hallották volna a pártok elképzeléseit. Ezekről azonban azért nem eshetett kellő mértékben szó, mert viták híján a pártok nem szorultak rá arra, hogy esetleges elképzeléseiket – egymáséhoz képest – érdemben kifejtsék. (Többségüknek egyszerűen nem is voltak megalapozott szakpolitikai programjaik.) De azért sem, mert a pártoknak leginkább egymásról volt mondanivalójuk, és egy világméretű válság közepén egyébként is roppant nehéz bármi biztosan mondani arról, hogy mit is lehet és kell tenni. S végül azért sem, mert valamennyi párt vezérékben a lelkük mélyén pontosan tudták: amúgy is csak a Fidesznek lesz lehetősége és kényszere arra, hogy e kínos kérdésekre érdemi/kormányzati válaszokat adjon. A Fidesznek pedig a folyó kampány szerkezete, minősége, intenzitása nagyon is megfelelt és egyáltalán nem volt érdekelt a tematika további kiszélesítésében. Már 2006 ősze óta egyébként is a többség hozzájuk fűzte abbéli reményeit, hogy e gondokra az ő visszatérésük *önmagában/önmagától* is

megfelelő megoldást jelenthet. Ebben az értelemben a Fidesznek a 2010-es kampány idejére már nem is maradt érdemi feladata – legfeljebb az, hogy híveit a kellő időpontban rábírja a választási részvétellel.

A többi pártnak a kampányfeltételekhez való viszonyát ezen írás korábbi részeiben már több ponton bemutattuk, s e viszonyulások egyéb fontos részleteit még pontosabban elemezzük a kampány dinamikájának áttekintésekor. Ez a megoldás azzal a következménnyel is jár, hogy az egyszer már említett politikai tényeket, eseményeket néhány ponton kénytelenek leszünk újból szóba hozni, ám ezúttal mozgásukban, s a többiekkel való kapcsolataikban hivatkozunk rájuk..

A KAMPÁNY DINAMIKÁJA

Az indulás hetei

Január 22-én a köztársasági elnök hivatalosan is kitűzte a választási napokat, de ekkor már a napi- és hetilapokban hetek óta zajlott egy olyan – első ránézésre – szakmainak mondható vita, amelyben a leginkább érdekelték felmutatták sejtető/várható magatartásuk legfontosabb kellékeit. Történt ugyanis január elején, hogy a Figyelő c. hetilap közölt egy összeállítást, amelyben a Fidesz nyugdíjrendszerrel kapcsolatos jövőbeli elképzelései között olyan lehetőségként említették meg a svéd modellt is, mint amelyben szintén vannak megfontolásra érdemes elemek. Két nappal később az MSZP elemi erejű média-kampányba kezdett, miszerint a Fidesz a nyugdíjasok jövőjét katasztrofális módon szabályozná. A megtámadottak magyarázkodtak, tagadtak, ellentámadtak, de legalább két hébe tellett, mire képesek voltak elvenni – e nem túl ízléses és nem is megalapozott – támadás életét. Január 19-én a Fidesz több mint másfélmillió nyugdíjasnak küldött ki olyan tartalmú levelet, amelyben mindenféle ígéretekkel, garanciákkal próbálták megnyugtani a nyugdíjasokat. Válaszként a szocialisták néhány nappal később aláírásgyűjtésbe kezdtek, aminek a célja az lett volna, hogy „elkerülhessük a nyugdíjkatasztrófát...” Az egész épületes cirkusz kb. három hétig tartott, s azért idéztük fel ilyen részletességgel, mert a későbbi fejlemények alakulása szempontjából az eset nagyon is fontos tanulságokkal szolgál. Később a Fideszt a kampány egész folyamatában állandóan azért vádolták, mert nem fogalmazta meg nyilvánosan különféle gazdasági/szociális stb. elképzeléseinek a részleteit, szakpolitikai megoldási tervei nem voltak eléggé konkrétan bemutatva. Ha a kampány kezdetén lezajlott heves – és meglepően erős indulatokat megmozdító – nyugdíjas-vitára visszagondolunk, akkor nem lehet a valóságtól nagyon elrugaskodott magyarázat az, hogy a Fidesznek eredetileg sem volt túlzottan nagy készletese a számszerűsíthető részletek prezentálására, ám ez a januári vita végképp azt tanította meg számukra, hogy életveszélyes bármiféle konkrétum előzetes közlése.¹²

A szocialisták egyetlen felzárkózási lehetősége ezen a tavaszon az lett volna, ha hagyományosan erős bázisukat – a csaknem hárommillióra tehető idősebb lakosságot – legalább a legutolsó hetekben képesek újból politikai szövetségessé tenni. A média minőségi részét képviselő szaksajtó ebből a párbajból megértette, hogy ezen a tavaszon semmiféle remény nem nyílik arra, hogy a legfontosabb kérdések kapcsán értelmes párbeszéd folyjék.

Februári párhuzamosok

Alig múlt el az iménti polémia, a kampánygépezetek váratlanul nagyobb sebességbe kapcsolak. Február eleje és huszadika között legalább négy-öt, olyan jellegű esemény, folyamat, csomópont formálódott, amelynek mindegyikében benne rejtett az az esély, hogy ha valamennyi érintett erő úgy akarja, akkor az adott ügy a kampány egészét meghatározó jelentőségű fordulattá nőheti ki magát. Nem így történt, mert a nagyon is ígéretesnek tetsző kezdeményezések több ponton is keresztezték egymás hatásait.

- A hónap nagy szenzációjának ígérkezett a Hagyó Miklóssal szemben hónapokkal korábban megkezdett kiszorítási folyamat végjátéka. (Hagyó ekkor még a szocialisták egyik stratégiai erős emberének volt tartható, hiszen korábbi budapesti, főpolgármester-helyettesi rangja révén komoly befolyással lehetett pártja kulcsfontosságú – fővárosi – kádermozgásaira.) Január legutolsó napjaiban a BKV-nál folytatott nyomozások, tanúvallomások, lefoglalt dokumentumok tömege külön-külön is elégséges indokokkal szolgált ahhoz, hogy ezúttal már a fővárosi közlekedési vállalat határain túl folytatódjanak a leszámolási csatározások. Előbb a fővárosi önkormányzati vezetés, majd a szocialisták fővárosi szervezete, végül pedig az MSZP vezetése is kénytelen volt belátni, hogy súlyos hiba volt Hagyó Miklóst egészen a kampány kezdetéig a helyén meghagyni. S amilyen tessék-lássék módon intézték a sorsát tavaly júliustól, úgy a végső megválás is nevetségesen álságosra sikeredett. Naponta kellett Hagyót a legkülönbözőbb funkcióiból visszavonni, s ezzel a médiának újabb és újabb alkalmakat teremtettek ahhoz, hogy az összes sötét BKV-s ügyet újból és újból előadhassák, persze mindig újabb színező adalékokkal körítve. Február első hetének negatív főszereplője így nemcsak az önmagától távozni képtelen, s a közéleti képmutatás szimbólumává előlépett Hagyó lett, hanem az a szűkebb politikai/pártközeg is, amely nem volt képes megfelelően és időben megszabadulni tőle. Februárra a Hagyó-ügy a szocialista képmutatás, a maffiózó elvtelenség és a gátlástalanság tantörténetévé nőtte ki magát, nem kis mértékben segítve ezzel mind az LMP, mind pedig a Jobbik ekkoriban kibontakozó kampányát, amelyet amúgy mind a „két friss erő” a korrupcióellenesség fontosságára épített fel.¹³

- Február elején eleve kitüntetett fontosságú kampányeseménynek ígérkezett Orbán Viktor szokásos „évértékelő” beszéde, amely természetesen ebben

az évben sem értékelés, sem „évben gondolkodás” nem volt, hanem az, aminek mindenki várta: kampánynyitó. Legalábbis az elemzői had megpróbálta annak tekinteni. Megkísérelték megtalálni benne nemcsak a kampánystratégia alapvető üzeneteit, hanem már a várható győzelem után kirajzolódó kormányzati elképzelések körvonalait is. Nem lett annyira radikális, mint amennyire a szocialisták hallani szerették volna, ezért a vártnál sokkal kisebb támadási felületet nyújtott. Nem lett még annyira sem konkrét, mint amennyire legalább az elemzők, a nyugati megfigyelők szerették volna, ezért továbbra is kénytelenek voltak várni a valóságos, a választások után hallható programra. S nem lett annyira gyűjtő hangú, biztató, mint amilyennek a korábban megszokott törzsközönség remélte, sőt, még a megszokott oldalvágások is elmaradtak: a még hivatalban lévő kormányzatot például egyáltalán nem piszkálta. A február 5-ei Orbán-beszéd sokkal inkább volt a választási győzelem utáni köszöntés és köszönet, semmint kampányprogram-adás. Talán azért is, mert e kampánynak már nem kellett program, a Fidesz szemszögéből nézve ekkorra már csak egyetlen egy fontos mozzanat maradt: őrizni a tábor méretét és választási eltökéltségét. Ha valami egyértelmű irányt ki lehetett hámozni a beszédből, az leginkább a Jobbik megerősödéséből származó veszélyeknek szólhatott. Ezt a szálát aztán igyekezett is minden érintett fél kihasználni, s utóbb kiderült, nekik lett igazuk. A győzelem méretét e februári hétvégén már csak a Jobbik váratlanul lendületbe jött kampánya veszélyeztette. Az MSZP mindebből nem sokat vett észre, s a két héttel később kibontakozó szocialista kampány éppen akkor kezdett a Fidesz és a Jobbik egységére, egy és ugyanazon politikai táborhoz tartozásából fakadó veszélyekre hivatkozni, amikor a mindennapi hírek már éppen ennek az ellenkezőjéről tanúskodtak.

- Paradox módon az Orbán-beszéd hatásmechanizmusait éppen egy másik Orbán-produkció rakta zárójelek közé. Már utaltunk korábban is arra, hogy február 17-én egy újonnan alapított jobbközép/konzervatív irodalmi és kulturális hetilap, a *Nagyítás* nagy terjedelemben közölt egy olyan Orbán Viktor-beszédet, amelyet a pártelnök még az előző év szeptemberében mondott el Kötcsén, a "polgári erők" kulturális elitje előtt. A szerkesztőség bevezetője szerint azért közölték majd félévvel később ezt a beszédet, mert a maga idejében „visszhangtalan maradt”, de még fontosabb lehetett az a szándék, hogy megmutassák: alaptalanul vádolják a Fideszt azzal, hogy nincs semmiféle programja. A beszéd kései publikálásakor lett is nagy riadalom... Az elemzők/kritikusok ezúttal ugyanis – mint már korábban utaltunk erre – programként fogták fel ezt az Orbán-beszédet, és beleláltak olyan hosszú távú politikai programot is, ami ebben a szövegben, abban a formában egyáltalán nem szerepelt úgy, ahogyan beleértették. Ez a beszéd lett volna annak a bizonyítéka, hogy a Fidesz — mellőzve a demokratikus rendszert — évtizedekre akar berendezkedni. Ezzel szemben Orbán azt a jelenséget kezdte feszegetni, amit néhány elemző – többek között e sorok írója is – már több mint egy éve meg-

próbált vázolni. Azt, hogy az évtizede megszokott jobb/bal-versengésre alapozott struktúra felbomlott, és a helyén egy egészen más szerkezetű háromszög-alakzat kezd kialakulni. Igaz, meglehetősen elnagyoltan, de felvázolta ennek a változásnak néhány lehetséges politikai, kulturális, mentalitásbeli következményét is. Más, legitim program híján a publicisták kampányharcosabb része úgy vettette magát rá e kötcsei beszédre, hogy néhány nap múltán már észre sem lehetett venni az írásokból: ki az, aki egyáltalán olvasta ezt a beszédet, s ki az, aki csak a beleértelmezett félelmeket ragozta tovább. Február 17. után élte meg az idei kampány egyik kitüntetett alaptémája a másodvirágzását, hiszen a kötcsei szöveg megint jó alkalmat teremtett a kétharmados többséghez fűződő rém- és lázálmodok iparszerű előállítására. Ezúttal azonban annyival lett konkrétabb e témakör irodalma, amennyivel e félelmeket alá lehetett támasztani a beszédből kihámozható sejtetésekkel. Illetve, ennél valamivel többről volt szó.

- Február 20-án tartotta meg az MSZP a maga hivatalos, jóval korábban meghirdetett kampánynyitó csúcsrendezvényét a SYMA csarnokban. Ez az alkalom tűnt megfelelőnek annak deklarálására is, hogy a pártot vitathatatlanul Mesterházy Attila fémjelzi. Ki is használtak minden kínálkozó alkalmat annak súlykolására, hogy mind a program, mind a jelölt: *ÚJ*. A plakátokon is ez a jelszó jelent meg: új a jelölt, új a program. Az újdonságként tálalt – amúgy hosszú hónapok óta köztudottan miniszterelnök-jelölt – Mesterházy is minden tőle telhetőt megtett annak érdekében, hogy őt tényleg újdonságnak lehessen elfogadni. Igyekezett dinamikusnak, fiatalosnak és nagyon határozottnak mutatkozni. A bemutatott program nem érdemel több szót, mint az ekkoriban megismert többi párté – legfeljebb annyiban lehetett szocialista jellegűnek tartani, amennyiben sokkal több volt benne a megfogható, a konkrét nagycsoportok helyzetére lebontható osztogatási ígélet. „Ha a szocialisták fognak kormányozni...”- szöveg a program, de mindenki tudta, hogy nem ők jönnek. Hanem ők mennek. Ezért nem csoda, hogy az ígéretek még politikai ellenfeleik sem tartották behatóbb kritikára érdemesnek. A program szakmai alapjaiban egyébiránt nem volt nehéz felfedezni Bajnai Gordonnak a Népszabadság hasábjain – két nappal korábban – publikált „*A józan ész politikája*” címet viselő politikai hagyaték lényegi elemeit.¹⁴ Olyannyira nem, hogy a többszörösen emlegetett kétezer milliárd forintnyi – a következő négy év során megtermelődő leendő – forrás felosztásában úgyszólván teljes mértékben a miniszterelnöki instrukciókat követték. Bajnai a következő héten megtartott szesz- és cikluszáró parlamenti ülésen is elmondta mindezeket, kormányfői idejének leghosszabb beszédében. Csakhogy a kormányfő roppant alapossággal azt is felvázolta, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetből micsoda önfegyelemmel, miféle önkorlátozásokkal, és a jelenlegi közgondolkodással sok tekintetben szembe menő döntések sorozatával lehetne kitörni. Ezek a kényelmetlenségek már nem fértek bele a szocialista kampányprogram kereteibe, s erre még az sem lehetett

megfelelő válasz, hogy a Fidesz ez idő tájt szintén hallgatott ugyanezen nehézségek megoldhatóságáról. Mesterházy – valamint a többi felszólaló szocialista vezető – mondandójába azért bekerült a néhány nappal korábban megjelent kötcsei beszéd miatt kitört félelmek kimondása is. Deklarálták, hogy egyedül a szocialisták lennének a demokratikus értékek, keretek megőrzésének garanciái, mert a Fidesz/Orbán által körvonalazott világképből a demokrácia felszámolása következik. Ez az egyoldalúan kijelölt szerep nemcsak azért problematikus, mert a legfőbb ellenféltől elvitatja a demokratikus résztvevői pozíciót, hanem azért is, mert a versenyben lévő többi pártot sem tartották számon a demokrácia garantálóinak sorában. Meglehet, ezt a tévedést akkoriban a szocialisták észre sem vették, a többiek azonban igen, s ki is kérték maguknak ezt az egyoldalú szereposztást.

- Lényegében ugyanezekben a hetekben szerveződött/alakult/formálódott Gyurcsány Ferenc lehetséges újraaktiválásának néhány fontos kelléke is. Részenben azzal, hogy eleinte csak zárt, félig nyilvános összejöveteleken kezdte el meghirdetni a maga – Mesterházyéhoz képest sokkalta radikálisabb – kampánystratégiáját, melynek lényege a Fidesszel, s az egész jobboldallal szembeni könnyörtelen harcból, valamint a másik oldal által megjelenített lehetséges veszélyeknek a végtelenségig való eltűléséből adódott. A zártkörű találkozón elmondott harcias beszédeknek előbb-utóbb nagyon is széles nyilvánossága lett, s csak idő kérdése volt, hogy mikor fog magának a volt kormányfő valóban széleskörűnek mondható nyilvános terepet is keresni. Gyurcsány szelleme ekkoriban egyébként is erőteljes hatást gyakorolt a baloldali médiatérfelre. Páratlan médiaaktivitást kezdett kifejteni az a szűk körű csoport, amely korábban is mindenféle fenntartás nélkül elfogadta a gyurcsányi magyarázatokat; az általuk elérhető fórumokon elemi erővel kezdték sugallni GYF kampányüzeneit. Az ATV, a Klubrádió, a 168 óra, a Népszava ezekben a hetekben megtelt annak a néhány embernek a vég nélküli baljósolataival, akiről már korábban is köztudott volt a bukott pártelnök/miniszterelnökhöz való szoros vonzódásuk.

SZOCIALISTA DILEMMÁK

Február végén világosan lehetett látni, tapasztalni, érzékelni, hogy a Fidesz kampányát ki és milyen megfontolások jegyében irányítja. Ezt a kampányt okkal és joggal lehetett bírálókkal illetni, amit a korabeli média meg is tett. Február végén azonban korántsem lehetett megmondani, hogy az MSZP kampányának kik az irányítói, mi lenne a fő üzenete, s mi lenne a viszonya a szocialista párt belső erőviszonyainak tagolódásával. Hat héttel a választások előtt az elemzők –mint erre már utaltunk – legalább háromféle MSZP-kampánystratégiát láttak kirajzolódni, s a végeredmény felől tekintve azt mondhatjuk,

hogy e három változat egyike sem vált meghatározó jelentőségűvé, mert egymás mellett kavarogva hatottak:

a. A kampány első változatában megpróbálták az elmúlt nyolc év sikereivel operálni, de ha ez a főirány, akkor – legalább illusztrációként – Gyurcsányt is be kellett volna emelni a kampányba. Ezt viszont már azért sem akarta a vezetés, mert attól tartott, hogy visszajövele éppúgy megosztaná a pártot, mint a maradék szavazóbázist. Megpróbálkoztak tehát valami olyan, sterilizált sikerpropagandával, amelyből kihagyhatónak vélték a két korábbi kormányfő vitatható teljesítményét.

b. A szocialista kampány második változata megpróbált olyan optimista jövőképre építeni, amely legalább a Bajnai-kormány legutolsó egy évben felmutatott válságkezelési sikereiből levezethető. Ebben viszont aligha lehetett volna Gyurcsány kulcsszereplő, Bajnai meg deklaráltan nem akart a kampányban húzóerő lenni. Kézenfekvőnek látszott tehát, hogy ez legyen az „új jelölt/új program” igazi terepe; vagyis ez lehetne Mesterházy saját politikai brandje.

c. Harmadik megoldásként a szocialisták a demokrácia egyedüli védelmezőjének alapvető kampányüzenetté formálásával kísérleteztek. Ehhez mindekelőtt szükséges volt a már kétszer bevált Orbán-diabolizálás. Ám a 2010-es Orbán Viktorral nem lehetett ugyanazzal a hatékonysággal riogatni, mint korábban. Maradt, mint kézenfekvő megoldás a Jobbik miatti – egyre növekvő és indokolt – félelmekre építeni, s azt sulykolni, hogy a Fidesz és a Jobbik között nincs is lényegi különbség, sőt, a kettő lényegében ugyanazt a veszélyt jelenti. Ehhez a változathoz viszont nagyon is szükséges lett Gyurcsány Ferenc reaktiválása, pontosabban szólva: ennek a változatnak a kizárólagossá tételéhez fűződött elemi érdeke a megcsappant méretű, ám nagyon is hatékony gyurcsányista csoportosulásnak. Hosszas találgatások, várakozások és aggodalmak után maga Gyurcsány Ferenc mégis kilépett a porondra, március 19-én a Magyar Demokratikus Charta rendezvényén nyilvános szereplést vállalt. Ez a produkció azonban több szempontból is talányos volt. Már az sem volt világos, hogyan illeszkedett ez a rendezvény a szocialista kampány logikájához, mert szinte sehogyan sem. A másnapi média-kommentárok nem is mulasztották el rögzíteni azt a gyanút, miszerint ez a beszéd és fellépés egyáltalán nem ennek a kampánynak a kedvéért történt, hanem már a vereség utáni bejelentkezés érdekében. Megmutatni, hogy ki lenne a legalkalmasabb személy a leendő Orbán-kormánnyal szembeni kérésekkel szembe fordított ellenzéki vezér szerepkörére... Összességében Gyurcsány hangos fellépése kétnapos hír lett, ami a szocialisták esélyein semmit sem javított, viszont felébresztette a jobboldalnak az összes hozzá fűződő gyanúját és féltését, s három napig megint boldogan, szabadon és felhőtlenül riogathattak a visszatérésének rémképével. Addig sem kérdezhetette őket senki sem a programjukban található – kiáltó – hézagok felől.

HAT HÉTTEL A VÁLASZTÁSOK ELŐTT – KÖRKÉP MÁRCIUS ELEJÉRŐL

Időközben megkezdődött a kampány egyik különleges epizódja, a kopogtató-cédulák utáni hajszja. Ezt a fázist az elmúlt húsz évben számtalan kritika érte, de az idei mindent felülmúlóan kétséges elemekkel bővült. Már négy évvel ezelőtt is megfigyelhető volt a két nagy párt elképesztő harca azért, hogy a kopogtatócédulák gyűjtését egyfajta előválasztásként, s a lehetséges szavazóbázis előzetes mozgósításaként fogják fel. 2010-ben leegyszerűsödött a küzdelem, mert a Fidesz olyan hálózattal, aktivitással, apparátussal halásztta le a cédulákat, hogy a többi jelentős párt számára már-már maga a teljes körű listaállítás is körülményesen elvégezhető feladattá vált. A Jobbik és az MSZP – később már szót sem érdemlő nehézségekkel, de – megfelelő időben teljesítette ezt a közbenső feladatot. A többieknek mindez azonban váratlanul nagy akadállyá nőtte ki magát. Március 10. körül a mindennapi rádiós- és tévéhírekben, újságr riportokban szinte állandóan arról lehetett hallani, hogy – megfelelő számú egyéni jelölt híján – mind az MDF, mind az LMP számára megoldhatatlan lesz a húsz területi lista felállítása. S nem feltétlenül azért, mert szerte az országban ne lettek volna kellő számban híveik, hanem mindenekelőtt azért, mert a három, egyenként is nagy-nagy aktivista hálózattal rendelkező párt egyszerűen elvitte előlük a cédulákat. Idővel ez a probléma leegyszerűsödött az MDF nyilvános gondjává, s március 15. táján nem annyira a nemzeti ünnep lett a vezető hír, hanem annak az esélynek a taglalása, hogy az MDF már a listaállítási fázisban elvérzik-e. S ahogyan ilyenkor ez lenni szokott: hirtelen mindegyik párt úgy gondolta, hogy a lehető legkevesébé érdekeltek az MDF újbóli parlamenti jelenlétében, s mindannyian igyekeztek az MDF helyzetét tovább nehezíteni mindazokon a fórumokon, ahol erre módjuk nyílt. Különböző okokból, de a talpon maradt négy párt mindegyikének hirtelen nagyon fontossá vált az a 20 mandátum, amit az MDF megszerezhetett volna. Nagyjából ezek a – március 10-e és 25-e közötti – napok voltak azok, amikor az LMP és az MDF közötti élet/halál verseny végérvényesen eldőlt. A listák felállítása után úgyszólván egyik napról a másikra változott meg az LMP körüli közhangulat. A média érdeklődése ugrásszerűen nőtt meg irántuk, s a népszerűség növekedésében még az sem jelentett gátat, hogy egyáltalán nem voltak a médiában sokoldalúan fel- és kihasználható vezéralakjaik. Paradox módon a mesterkéltnek ható névválasztás ebben a fázisban nagyon jól jött nekik, mert az állandó lejáratási küzdelemben időnként elég volt a párt nevét kimondani, és az is elegendő magyarázatként szolgált: Más. Ez a párt mást képvisel. Puntum. Mindehhez a döntő lökést alighanem az a tény adta, hogy két-három héttel a választások előtt egyre nyilvánvalóbbnak tűnt az MDF várható kudarca.¹⁵ Így az a két-háromszáz ezernyi választó, aki eddig azt forgatta a fejében, hogy ha minden kötél szakad, akkor mégis csak az MDF-re szavaz, viszonylag

könnyen tudott átváltani az LMP mellé, hiszen a korábbi választása sem mély pártkötődésen, hanem a többiek elutasításán alapult.

Mindezen folyamatokkal párhuzamosan zajlott egy másik, s a végeredmény alakulása szempontjából nem kevésbé fontos és érdekes csatározás. A Népszabadság február 20-ai számában egész oldalas összeállítás jelent meg ezzel a – meglehetősen nagy betűtípussal szedett – címmel: *Már nem az MSZP az elsős számú ellenfele a Fidesznek?* S a kérdésre az oldalon olvasható írások, tudósítások, elemzések viszonylag egyértelmű válasszal szolgálnak: bizony, nem, hanem a Jobbik. A kora tavaszi kampánynak valószínűleg ez lett a legnagyobb meglepetést szerző fordulata. Arra nagyon sokan számítottak, hogy a választások után megalakuló új parlamentben esetleg a Fidesz és a Jobbik közötti konfliktusok minden más egyéb ütközeti lehetőségénél erőteljesebb jelentőségűek lesznek. Arra viszont senki sem, hogy ez az ütköző zóna már a választások előtt elérheti az érettségnek azt a fokát, amikor a Fidesz kénytelen lesz a Jobbik egyre növekvő népszerűségével szemben valamit tenni. Hiszen a Jobbik népszerűségének a növekedése olyan erővel érinti a hagyományos Fidesztábort is, hogy a remélt kétharmad innét kerül veszélybe. Ez történt a tavasz kezdetekor, s eleinte mindebből annyit lehetett érzékelni, hogy Kóvér László megnyilvánulásaiban többször kelt ki a Jobbik ellen, mint amennyiszer a szocialistákat szidta.

A március 15-ei ünnepi rendezvényeken már egyértelműen a két párt közötti erőpróba dominált. A különböző kutatóintézeti jelentések is rendre azt mutatták, hogy az ország keleti felében a Jobbik már a Fidesz egyértelmű vezető pozícióit veszélyezteti. A kezdeti üzenetéseket márciusban felváltotta a kíméletlen politikai küzdelem, s azok a médiaorgánumok, amelyek korábban úgyszólván egyedüli propagátorai voltak a Jobbik eszméinek, most hirtelen váltással sorozatban leplezték le a szélsőjobb pártalakzat mögött megtalálható nagyon is gyanús kötődéseket, finanszírozási anomáliákat, a vállalhatatlan alakok előéletét. Ez a küzdelem egészen a választások napjáig váltakozó hevességgel zajlott, s e sorok írójának az a gyanúja, hogy ez a váratlan fejlemény alaposan megzavarta a Fidesz eredeti stratégiáját. Egészen március elejéig ugyanis a rendőrség, az ügyészség és a bíróságok – mintha csak sztahanovista-versenyt vívtak volna – futószalagon szállították az évek óta sejtett korrupciós ügyeket, aztán ez a nagy hullám meglepően hamar lecsillapodott, szinte el is halt. Feltételezéseim szerint azért, mert az ügyek többsége egy idő után a Jobbik „Húsz évet a húsz évért”- nevet viselő kampányának sikerét sokkal eredményesebben szolgálta, mint a Fidesz – ekkorra már többé-kevésbé révbe érkezett kampányáét. A szocialista párt népszerűség-vesztése egyébként is ekkorra elérte azt a mélypontot, ahol már semmiféle veszélyt nem jelenthetett a Fidesz kétharmadára. Ezért a kampány legutolsó két-három hetében szinte semmit sem hallhattunk az addigra már ezerszer bemutatott és bevezetett, mediatizált nagy-nagy korrupciós ügyekről. Pontosabban szólva: a kampány

végén a Fidesz több képviselője bemutatott egy-egy olyan listát, ami némi változásokkal, de tartalmazta mindazon ügyek sorrendjét, amelyeket majd *a választások után* azonnal ki kell vizsgálni. Ebben a hangsúly a választások *utáni* időpontra volt, vagyis nem szűnt meg az adott ügyek utáni heves érdeklődés, csak éppen a súlypont tevődött át az új rend időszakának kezdetére.¹⁶

KAMPÁNYSTRATÉGIÁK ÉS APRÓBB VÁLTOZÁSOK AZ UTOLSÓ HÁROM HÉTBEN

Az utolsó húsz-huszonöt napra láthatóan felkészült mind a három nagy párt kampányvezérkara, s az addig szétszórta, elemeiben összerakható kampányelképzeléseket többé-kevésbé egységes mondanivalóvá rendezték. Érdekes módon, a háromféle stratégia szerkezetileg erősen hasonlított egymásra. „Mindhárom biztos bejutó a másik kettő diszkreditálására törekszik” – jegyezte meg március végi elemzésében Dobszay János, a HGV szakírója¹⁷. S valóban, ha egyenként elemezzük ezeket, akkor nem nehéz kimutatni ugyanazon háromszög-alakzatok meglétét.

A Fidesz mondanivalójának a középpontjában a centrumpozíció hangoztatása volt: hozzájuk képest mind a szocialisták, mind a Jobbik szélsőséges pártnak minősül, olyanak, amelyre kormányzati felelősséget nem lehet bízni. Következésképpen egyedül ők lennének a leendő kormányzás kizárólagos leteleményesei. (Ehhez képest márciusban megismert programjuk meglepően kevés konkrétumot tartalmazott, illetve azt a megoldást választották, hogy az egyes fejezetek írói azt sugallták, mintha már a leendő tárcák felelőseiként vallották volna meg a maguk kormányzati filozófiáit. Szokatlan megoldás volt, a kritikusok és az elemzők nem is tudtak vele mit kezdeni.) „*Csak a Fidesz*”-képezte le a plakátokon és a hirdetésekben is tömör üzenetté ezt a felfogást. Mindenesetre a párt megkezdte az óvatos, ám megállás nélküli visszavonulást abból a pozícióból, amikor még azt szerették volna magukról elhíttetni, hogy az első győzelem esetén tüstént lesz minden fontos társadalmi bajra megoldás. Az utolsó hetekben nem győzték elmondani, hogy nem tudják a részletes adatokat, nem tudják, mekkora lesz a hiány, nem tudják, hogy mit fognak örökölni, mi az, amit még az idén megtehetnek stb. Ennek megfelelően szüntelenül hangoztatták a megörökölt helyzet páratlanul kedvezőtlen mivoltát; olvasatukban egy teljesen tönkrement, leépült, kizsigerelt országot kapnak örökölni, olyant, ahol szinte semmi sem működik. Ha akadt választó az országban, aki csak a Fidesz-kampánya alapján ítélni tudta volna meg az ország mindennapi állapotát, akkor ő mindenütt romokat, háborús pusztítást, semmihez nem hasonlítható tönkrementelt érzékelhetett volna.

A szocialisták záró kampányában továbbra is érvényesült az a zavaró többszólamúság, amelyre már korábban is utaltunk. Mindenesetre Gyurcsány Fe-

renc látványos, nyilvános, ám korlátozott hatásokkal járó visszatérése határozottan a radikális tónus irányába mozdította el a párt stílusát. Nagyjából elfogadták azt a szerepfelfogást, miszerint az MSZP a demokrácia fönnyaradásának egyedüli garanciája. Ez a finisben olyképpen finomodott tovább, hogy csakis a szocialisták vezetésével lehetséges a Fidesz kétharmadát megakadályozni, amely – mint tudjuk – a demokrácia megszűnését és az egypártrendszer újbóli bevezetését jelentené. Az MSZP már csak azért is megérdemelné a kitüntetett támogatást, mert egyedüli bástyája az antifasiszta összefogásnak és – tudjuk – a Jobbik sem más, mint a Fidesz vadhajtása, ami aztán majd összesen a parlamentben a szülőjével. Az MSZP megszólaló vezetői nem győzték bizonygatni, hogy a Jobbik lényegében a Fidesz sötétebbik arca, s minden energiájukat annak a szerves jobboldali egységnek az elhíttetésére fordították, amely tulajdonképpen az elmúlt két évtized során soha nem volt igaz. 2009 júniusa óta pedig számszerűsítetten is nyilvánvaló tévedésnek számított. Ebben a felfogásban értelemszerűen mind az MDF-re, mind pedig az LMP-re leadott szavazatok elvesznének, merthogy gyöngítenék az antifasiszta élharcos leendő pozícióit. E stratégiában nem volt nehéz felismerni a már 2002-ben és 2006-ban sikerrel felhasznált metódusokat, csak az volt a gond, hogy most az ellenfél nem követett el annyi, s olyan méretű hibát, amelyeket – kellő túlzások segítségével – eredményesen lehetett volna felhasználni. Nem mintha nem lettek volna ilyen jellegű hibák, de ez alkalommal egyikük sem volt olyan jelentős, hogy kihasználásuk kiválthatta volna a szocialisták gondolatlanságát. S feledtetni tudta volna azt, hogy súlyosan hallgattak az elmúlt nyolc év kormányzati teljesítményéről. Az MSZP számos ok miatt éppen a kampány hónapjaira érte el szervezeti, vezetési, kulturális és ideológiai mélypontját, s mindez részben a nagyfokú tanácsalanságukban mutatkozott meg. Részben pedig abban, amit már összegeztünk: elvesztvén a megfelelő reagálási képességeket, megpróbálták a réges-régen bevált panelekből építkezni. Nem sikerült.

A Jobbik ezen a tavaszon ráértett arra, hogy milyen élmény lehet a politikai közbeszéd középpontjába kerülni. Mindenki velük foglalkozott, mindenki hozzájuk akart viszonyulni, a nemzetközi média hazánkról szóló egyetlen mondanivalója is kimerült a Jobbik népszerűsége miatti jajveszékésekben. A párt pedig elkezdett dupla vagy semmit játszani. Mint ahogyan a Fidesznek egyszerre lett – szélsőséges – ellenfele a másik két párt, s mint ahogyan a szocialisták számára egykutyta lett a két jobboldali párt, így nekik is egyszerre és egyidejűleg két fontos ellenfelük lett: az MSZP és a Fidesz, amelyek egyszerre felelősek az elmúlt húsz évért, az elvetélt rendszerváltásért, s együtt képviselik az eltakarítandó/leszerepelt elitet. Lendületben vagyunk, helyre teszünk mindent, lecsukjuk a bűnösöket – mind egy szálíg... Ennek a hangulatnak a legérzékletesebb megjelenítője az a metróbéli reklám volt, amelyben felszólították, hogy a tolvaj politikusok – mind egy szálíg azok, persze – készítsék elő... nem, nem a bérleteiket..., hanem a kezüket, mert a kijáratnál ott várja őket a

bilincs. A „Hús évét a hús évért” szlogen rendkívüli tömörséggel fejezte ki e kampány lényegét, s mosta össze valamennyi rendszerváltó politikai erő vélt és valóságos felelősségét a Múltért. Március végén a kutatóintézetek adatait értelmező vezetők között is nagy viták voltak arról, hogy ez a radikális/lendületes/számon kérő kampány milyen határokig lehet sikeres. A többség hajlott annak elfogadására, hogy ez a lendület a Jobbikot beviheti a második legsikeresebb parlamenti párt, azaz a majdani ellenzék vezető erejének a pozíciójába is.

Az első fordulót közvetlenül megelőző három hétben, vagyis a szavazói magatartást a korábbi gyakorlatok szerint lényegbevágóan befolyásoló időszakban ugyan történtek látványos események, s korábban talán ezek mindegyike alkalmas lett volna az addig kialakult erőviszonyokon történő változtatásra. Láttuk, hogy az idén nem így történt. A kampány végjátékában történtek hatásai nagyjából kioltották egymást, s a legutolsó napokra már csak két komolyabb lehetőség maradt arra, hogy az addig rögzült erőviszonyokon változtathassanak:

1. Elmaradt a korábbi kampányok legszórakoztatóbb, legnagyobb népszerűségnek örvendő eleme: a pártvezetők és/vagy kormányfőjelöltek vitája is. A Fidesz tudatosan kikerült minden olyan kihívást, amelynek apropóján Orbán Viktornek bárkivel vitatkoznia kellett volna, s ezt leginkább azzal az indokkal tehette meg, hogy – nem látni a valós ellenfelet... Van egyfelől a Fidesz, amely eleve népszerűbb, mint az összes többi párt. S vannak a többiek... Ha akarnak, akkor vitatkozzanak csak egymással, egy szinten vannak... Nem állíthatjuk, hogy alaptalan ez az érvelés, csak éppen egyoldalúan megtagadja az eddigi kampányoknak azt a szokásrendjét, amelynek kialakításban a Fidesznek is nagy szerepe volt. Egykoron. Bármekkora is egy párt előnye a közvélemény-kutatók mérései szerint, azért a megmérettetést maga a választás jelenti. Ebben a folyamatban igenis jár a választónak az a jog, hogy megismerje a legesélyesebb jelöltek elképzeléseit. S nemcsak a szórólapok, plakátok, üzenőfüzetek, saját közönség előtt tartott beszédek jegyében – mert ezek mind-mind egyoldalú kommunikációs források, a meggyőzés jól ismert egyirányú eszközei. Hanem, járna még a VITA is, az a szituáció, amikor az ellenérdekű felek kíméletlen élességgel mutatják ki riválisaik mondanivalójának gyöngye pontjait is.¹⁸

2. S megfigyelhettünk még egy elvetélt kísérletet, amelyről már röviden említést tettünk: az úgynevezett Kubatov-ügyről. A szocialista párt 2002-ben és 2006-ban is nagyrészt megélt ellenfele hibáiból. A legutóbbi kampány során pedig mást sem tett, mint várta, várta a Fidesz különböző hibáit, tévedéseit, s amikor ezek rendre megérkeztek, akkor kíméletlen aprólékossággal kihasználta a kapott lehetőséget. 2010-ben az igazi és nagyon ütősnek szánt akciót

azonban a legutolsó hétre időzítették, s napra pontosan olyan tájolással, hogy az a legjobbkor, a kampánycsend előtti pillanatokban hasson, akkor, amikor már nem lesz remény kellő erejű ellencsapások megindítására. Öt nappal az első forduló előtt tört ki a Fidesz pártigazgatójának – egy hónapokkal korábbi, belső körök előtt tartott beszéde nyomán a botrány, miszerint a Fidesz nyilvántartaná az ellenfelei névsorát is. E tantörténet magán hordozza az ideai szocialista kampány összes vonását, megmutatja a korlátait, s kellően illusztratív a mechanizmus egészére nézve is.¹⁹

Van-e a két – megidézett – epizódnak közös tanulsága? Úgy véljük, igen. Valamennyi ügynek, fordulatnak éppenséggel lehetett volna sokkal nagyobb hatása is. Korábbi kampányokban ennél sokkal kisebb jelentőségű események nyomán százazrek politikai hajlandósága, fantáziája, érzelmei voltak megmozdíthatóak, akár még az utolsó napokban is... Ezúttal nem így lett, mert a választások legfontosabb kérdéseit a megelőző egy-két év változásai már megválaszolták, s a 2010-es kampányra már csak a finomhangolás feladata maradt. Azt pedig így, ezen a színvonalon, s ezzel az intenzitással is el lehetett végezni. S e helyzetben sem a kormányfő-jelöltek elmaradt vitája, sem pedig az ellenfél támogatóit név szerint nyilvántartani igyekvő kampánybuzgalom botrányának napvilágra kerülése sem tudott változtatni. Ellenfél nélkül a kampánynak sem lehet tétje.

JEGYZETEK ÉS IRODALOM

- ¹ Tandori Dezső: *Hódolat a Nap Cirkuszának*. A Népszabadság 2010. április 10-i számában megjelent verséből.
- ² A kampányok hazai szakirodalma sokoldalúan tisztázta ezeket az összefüggéseket. A 2006-os kampányról lásd:
Tükörjáték. A 2006-os országgyűlési választási kampány elemzése. Szerk: Kiss Balázs, Mihályfy Zsuzsa, Szabó Gabriella. L'Harmattan. 2007.
Török Gábor: *Pártok, stratégiák és taktikák. A 2006-os választási kampány politikai elemzése*. In: *Parlamenti választások, 2006*. Szerk. Karácsony Gergely, DKMKKA, 2006. 145–175.
A 2002-es kampányról e sorok írójától:
Kéri László: *Választástól népszavazásig*. Kossuth. 2005. 13–67.
- ³ Fabricius Gábor: *A kampány íze*. Népszabadság, 2010. márc. 20.
- ⁴ Dobszay János: *Márciusi tusa. Kampány: a második félidő*. HVG, 2010. márc. 20.
- ⁵ A Kubatov-ügy a választások első fordulója előtt néhány nappal pattant ki, s magán hordta a szocialista párt kampánystratégiájának a legfontosabb vonásait. A tanulmány záró pontjában – s a hozzá fűzött 19. számú lábjegyzetben – részletesen is megemlékezünk az eset lényegéről.
- ⁶ Ennek az átalakulásnak a legfontosabb szerkezeti vonásait, valamint az MSZP kampánylehetőségei beszűkülésének lényegét – igen jól ragadja meg az a nagy terjedelmű összeállítás, amely

- a Népszabadság 2010. május 15-ei számában található: *A médiakétharmad. A Fidesz és a sajtó* címmel.
- ⁷ Ilyen jellegű összeállítások voltak pl. Babus Endréé a HVG március 6-ai számában: *Titkok és ígéretet. A Fidesz társadalompolitikai víziója* címmel.
Egy héttel később: Farkas Zoltán: *A Fidesz gazdaságpolitikai víziója*. HVG: márc. 13.
Avagy a Heti Válasz febr. 13-ai számában közölt összeállítás: *A jövő mérnökei. 10 törvény, amit a jobboldal azonnal megváltoztatna*.
- ⁸ A kétharmaddal kapcsolatos nagytömegű írások közül a kampány szempontjából fontosak:
Tóth Csaba: *A kétharmad ellenszere*. Népszabadság, 2010. jan. 3.
ifj. Korsós Antal: *Az elnöki köztársaság*. Népszabadság, jan. 18.
Kajdi József: *Hatékony hatalmat, vagy korlátlant?* Népszabadság, márc. 6.
- ⁹ Orbán Viktor: *Megőrizni a létezés magyar minőségét*. Nagyítás, febr. 17.
- ¹⁰ A Jobbik társadalmi háttéréről e folyóiratban nemrégiben jelent meg az eddigi legsokoldalúbb, empirikusan is alátámasztott elemzés.
Karácsony Gergely–Róna Dániel (2010) *A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól*, Politikatudományi Szemle. 2010/1. 31–67.
- ¹¹ Bozóki András: *Miről szól a kampány?* Figyelő, 2010. márc. 11.
- ¹² A nyugdíjvita kampánybéli szerepét több kitűnő írás is összefoglalta:
Fekete Emese: *Demagógiától sújtva*. Figyelő, jan. 21.
Élő Anita: *Nyugdíjháború*. Heti Válasz, jan.28.
Lakner Zoltán: *Nyugdíjvita*, Élet és Irodalom, jan. 28.
Molnár Patrícia: *Mire megvénülünk. Nyugdíj harc*. HVG: jan. 30.
13 Február 4. és 11. között valamenyi heti- és napilap bőséges terjedelemmel elemezte/kommentálta Hagyó Miklós bukását, ezek közül kiemelkedő színvonalú elemzés volt:
M. László Ferenc: *Kései sirató. Kísérlet Hagyó Miklós elbuktatására*. Magyar Narancs, febr. 4.
- ¹⁴ Bajnai Gordon: *A józan ész politikája*. Népszabadság, febr. 18.
- ¹⁵ Apró, de nagyon is jellemző adalék: a Figyelő című gazdasági hetilap – amely nem éppen a nyílt politikai elkötelezettségéről lenne híres – április 1-jei számának címlapján, Somogyi Zoltán és Karácsony Gergő címlapfotója mellett azt a kérdést tette fel: *Hol szúrta el az MDF és mitől esélyes az LMP?*
- ¹⁶ *Fidesz elszámoltatási lista: 10+1*. Népszabadság, márc. 27.
- ¹⁷ Id.m. HVG. márc. 20.
- ¹⁸ A vita elmaradásának okait, körülményeit, s lehetséges következményeit kimerítően megírta Kozák Márton – aki egyébként hosszú évek óta tagja az MTV kuratóriumának –, érvei közül ezúttal megelégszünk egyetlen szempont megidézésével: egy esetleges Orbán-Vona élő vita ezerszer többet elárulhatott volna a két párt konfliktusos viszonyáról, mint száz meg száz vitacikk. Egyetlen Bokros-Orbán-vitából sokkal többet tanulhatott volna a választó a különféle gazdaságpolitikai alternatívák esélyeiről, mint számtalan egyéb választási műsorból. *Kozák Márton: 150 perc. Vita nincs. A köztév és a választás*. Magyar Narancs, 2010. ápr. 8.
- ¹⁹ Ez az ún. Kubatov-affér is feltűnően magán hordozta a korábbi szocialista kampánytermékek valamennyi – kizárólagos – szerzői jegyét. S, hogy mégsem sikerült? Nos, ennek legalább fél-tucatnyi oka lehetséges. Egyik sem sorsdöntő, de együtt igencsak komoly megfontolásra kész-

tető. 1. Ezúttal csak a balliberális média kapta fel az esetet, s ennek a hallgatottsági/nézettségi köre össze nem volt vethető a négy évvel korábbiakéval. A szinergikus hatások is csak erre az egy zárt körre voltak érvényesek, ott, ahol a választói szándékok már eleve adottak voltak. 2. Ezúttal a bulvár- és a kereskedelmi média sokkal távolságtartóbb volt, s nem érezte feladatának a kampány utolsó 48 órájának egyértelmű hangsúlyeltolását. Korábban ez nem így volt, ezért a máig híres példák (a köteles beszéd, illetve a Mikola-ámokfutás) annak idején sokkal nagyobb hatást tudtak elérni. Azok is hallottak róla, akik semmit sem láttak, hallottak, mert eme botrányokkal a kereskedelmi média betérítette az üres médiatereket is. Most viszont nem. 3. A botrány összes végiggondolt elemével együtt beleolvadt a pártok kampányzáró rendezvényeinek emelkedett univerzumába, ahol legfeljebb színezékként hathatott, de meghatározó eseményként semmiképpen sem. 4. Szerdán elindított akcióként eleve kimaradt a hetilapok ráerősítő/újjraértelmező/vizuálisan is felfokozó hatása, pedig ma már a balliberális médiában ez a szegmens maradt a legerősebb. Erre az ügyre már sem a Magyar Narancs, se a 168 óra, sem a HVG, sem az És nem reagálhatott, s ezzel a botrány meg lett fosztva a legfontosabb támaszától: a folyamatos értelmezés/framing/átértelmezés/veszélybeszéd/napirend-fontosság-tudat segédeszközeitől. 5. Az internetes fórumok szintén nem nyújtottak túl nagy segítséget: pontosabban szólva csak a baráti internet vette komolyan az egész spint. A stop.hu-n /Oroszi Anett/ ápr. 8-án már azzal a hangzatos címmel ünnepelte az egészet: miszerint: *Óriási botrány! Bedőlhet a kétharmad??? Visszajött az MSZP!* Vagyis a kampánystáb legszebb álmait gondolta azonnal hírré transzformálni. A Népszava online-on, meg az ATV.hu-n – szintén drámai volt a helyzet: *„Folytatódik a fideszes botrány! Újabb leleplező anyag!* (vezető hírként). Bolgár György másnap már arról panaszkodik, hogy a „kertévek sajnálatos módon hanyagolták a hírt” és ez borzasztó... (*„Nem olyan nehéz balra szavazni”* – Népszava, ápr. 09.). Az Index-en nem volt vezető anyag, hanem a „kampány – jobb/bal” oldalakon hozták mindkét párt feljelentéseit, s a terhelő videókat – de olyan távolságtartással, amelyből azt lehetett kivenni: egyik kutya, másik eb... Az Origo-nál ugyan vezető hír volt három napig, de mind a két párt stiklijje az volt, s az anyagok többségéből nem lehetett kivenni az óriási tétet. A Portfolio.hu-n az egész problémakör átszorult az aktuális blogok vitatémái közé, ott aztán gátlástalanul anyázhatták egymást a hívek meg a szkeptikusok.

Összességében a legolvasottabb netes portálokon a Kubatov-ügy nem állta ki a mindent el-sőprően fontosnak minősülő hírcsokor próbáját, hanem sokkal inkább a fanyalgás, a gyanakvás és az egészséges távolságtartás jegyében azt érzékeltették, mintha ez az egész valami tisztázatlan eredetű, mesterségesen keltett botránynak minősülne. Ez a közöny végül megadta az egész – amúgy jól felépített és hallatlan pártaktivitással kivittelezett – álbotránynak a végső kegyelemdőfést. Az lett belőle, mint az elmúlt négy év szinte valamennyi kormányzati oldalról kezdeményezett hasonló pr-akciójából: nagy hanggal indult, sokat ígérőnek tűnt, s egy-két nap után nyom nélkül enyészett el.

Epilógus. Az első forduló után – április 13-án, kedden – a Legfelsőbb Bíróság megsemmisítette az OVB csütörtöki döntését, mert nem látta bizonyítottnak az eredeti panaszt. Az adatvédelmi ombudsman helyszíni szemlét tartott a Fidesz székházában, s ő sem talált alternatív és jogellenes adatbázist. Ugyanezen a napon az OVB – a Fidesz korábbi panasza okán – feljelentést tett az MSZP ellen is. Másnap, április 14-én Uj Péter a Népszabadságban gyilkos szatí-

rát írt az egészről: *ŐS patkány terjeszt kórt* címmel... (S lerakódik, mint a Kubatov, keményen, vastagon.)

A jegyzetekben hivatkozott több tucatnyi íráson túl még a további irodalom olvasása ajánlható hasznos forrásként a 2010-es kampányról:

Kampánykörkép. Népszabadság, 2009. dec.10.

Díszcsomagolás. Kampánykörkép – a kezdetek előtt. HVG. 2009. dec. 19.

Kijáratot keresve. Magyar Narancs, 2010. jan. 14.

Lótávolság. Kampánykezdet. Figyelő, 2010. jan. 21.

Pártcsalik. Figyelő, 2010. febr. 4.

A rutin sara. Magyar Narancs, 2010. febr. 18.

Kampánystratégiák-kétfelől. Népszabadság, 2010. febr. 15.

Lengyel László: Pannónia, Hunnia, Budapest. Népszabadság, 2010. febr. 25.

Tölgyessy Péter: Egyedül lesz közben. Magyar Narancs, 2010. márc. 25.

Lengyel László: A második front. Népszabadság, 2010. márc. 26.

Gombot a kabáthoz. Pártok és gazdaság. Figyelő, 2010. ápr. 1.

Bálabontás a turkálóban. Választási programok. Magyar Narancs, 2010. ápr. 8.

EUROSZKEPTICIZMUS MA

Dúró József

(a BCE Politikatudományi Doktori Iskolájának doktoranduszhallgatója)

ÖSSZEFOGLALÓ

A 2009-es EP-választások és a Lisszaboni Szerződés ratifikációjának nehézségei ismét reflektorfénybe állították az Európai Unió bírálóit. Tanulmányom a párt-alapú euroszepticismusra fókuszál, mely annyira összetett, hogy szükséges ezen pártok további csoportosítása. E tanulmány célja átfogó képet adni korunk euroszepticismusról, és egy új csoportosítás megalkotása. Munkám során kizárólag a 2009-es EP-választásokon mandátumot szerzett pártokkal foglalkoztam. Paul Taggarttal és Aleksz Szerbiakkal ellentétben azt találtam, hogy az euroszeptikus pártok sokkal inkább a politikai unió, a föderalizmus avagy a Lisszaboni Szerződés ellen foglalnak állást, semmint hazájuk EU-tagsága ellen. Éppen ezért sokkal helyesebb, ha a föderalizmushoz való viszony kerül az elemzés középpontjába az EU-tagsághoz való viszony helyett. Mindemellett a dolgozatban kitértem arra is, hogy ezek a pártok milyen indokokkal bírálják az Európai Uniót. Megállapítottam, hogy hét kisebb-nagyobb téma köré csoportosíthatóak ezek a kritikák, melyek alapján megkülönböztettem szuverenitás alapú, demokrácia alapú, baloldali, regionális-etnikai alapú, semlegesség alapú, kelet-európai és agrár alapú euroszepticizmust.

Kulcsszavak: euroszepticizmus ■ pártok ■ Európai Unió ■ föderalizmus ■ EP-választás

A Lisszaboni Szerződés és az Európai Alkotmány körüli huzavona, a 2009-es európai parlamenti választások, valamint az EU és ezen belül is főleg az euró-övezet válsága ismét ráirányították a figyelmet az Európai Unió bírálóira. Ezen pártokat sokszor nagyon könnyen illetik az euroszeptikus jelzővel, egy kalap alá véve minden olyan tömörülést, amely az EU-val szemben kritikát fogalmaz meg. Ugyanakkor ez a jelenség igen sokrétű és szerteágazó, nem célszerű ezen tömörüléseket egységesen kezelni. E tanulmány célja, hogy átfogó képet adjon az euroszepticizmus jelenlegi helyzetéről, és igyekezzen a politikatudomány egyik legfőbb célját, a politika megértését szolgálni. Emellett az euroszepticismusról szóló irodalomhoz egy új csoportosítás megalkotásával kíván hozzájárulni.

* Ez a tanulmány a TÁMOP 4.2.1.B-09/1/-KMR-2010-0005. sz. projekt keretében készült.

Tanulmányomban a hangsúly a pártalapú euroszkepticizmus vizsgálatán lesz. Azon pártokat tettem vizsgálat tárgyává, amelyek a 2009-es európai parlamenti választások során mandátumhoz jutottak. Ezt követően – egy később kifejtendő definíció alapján – meghatároztam az euroszkeptikus pártokat, amelyeket az 1. sz. mellékletben tételesen is felsoroltam. Az alapsokaság ötvennyolc párt, ezen pártok a 751-ből összesen 176 EP-mandátummal rendelkeznek, ami közel a képviselők negyedét jelenti. Munkám során – amelyik pártnál lehetett – támaszkodtam a szakirodalom ide vonatkozó megállapításaira. Emellett megvizsgáltam az Európai Alkotmányról és a Lisszaboni Szerződésről szóló európai parlamenti szavazásokat (2. sz. melléklet), illetve utóbbi esetben néhány országnál a nemzeti parlamenti voksolást is. Végezetül a pártok aktuális programjait vettem egybe következtetéseimmel. A pártok vizsgálatát saját tipológiám alapján végeztem, melynek kifejtését és indoklását a tanulmány szintén tartalmazza.

A dolgozat alapvetően három nagyobb egységből tevődik össze. Az első egységben egy saját definíció megalkotása után röviden áttekintem az euroszkepticizmus szakirodalmának alapvető munkáit, csoportosításait. Ezt követően – a szakirodalomban található csoportosítások bírálása után – saját tipológiát állítok fel, melyet a tanulmány folyamán végig követni kívánok. A tanulmány harmadik fejezetében az EP-képvisellett rendelkező euroszkeptikus pártokat veszem górcső alá a második részben kifejtett szempontrendszer alapján.

AZ EUROSZKEPTICIZMUS FOGALMA, FAJTÁI

Az euroszkepticizmust sokan és sokféleképpen definiálták már, éppen ezért nem kívánok foglalkozni mások definícióival, hanem egy olyan meghatározásra töreksem, amely jelen tanulmány keretei között egyértelművé teszi, hogy mit értek a fogalmon. Ehhez szükség van néhány jellemző összegyűjtésére. Az első ilyen, hogy euroszkeptikus párttá nem attól válik egy formáció, hogy az Európai Unió egy-egy közpolitikai döntését bírálni kezdi (hiszen ez esetben nyilvánvalóan minden zöld párt euroszkeptikus lenne). A bírálat tárgya tehát az Európai Uniót sokkal jobban meghatározó dolog kell, hogy legyen. A legtöbb euroszkeptikus párt azonban nem léptetné ki hazáját az EU-ból, így a tagsághoz való viszony megint csak kiesik. Marad a „köztes” helyzet, amikor egy párt az európai integráció előrehaladását bírálja, nevezetesen a politikai unió kiterjesztését, illetve meglétét. Politikai unió alatt a tanulmányban következetesen az Egységes Európai Okmánnyal (SEA) és a Maastrichti Szerződéssel (TEU) elinduló, a konföderációtól a föderáció felé mutató integrációs folyamat aktuális állomásait fogom érteni, ily módon értelemszerűen mást jelent a politikai unió 1993-ban, mint 2010-ben, a lényege azonban ugyanaz: a

közös politikák kiterjesztése (pl. közös kül- és biztonságpolitika), a közös intézményrendszer hatalmának növekedése (pl. Európai Bizottság) vagy valamilyen jelképes, az egységes Európa irányába mutató intézkedés (pl. az euró bevezetése). Ezen politikai unió ellenzése és/vagy kritizálása meglehetősen jól mérhető azzal, hogy egy-egy párt hogyan viszonyult az EU mélyítését szolgáló dokumentumokhoz (Maastricht, Amszterdam, Nizza, Európai Alkotmány, Lisszabon), melyek kellő támpontot is nyújtanak (1989 óta valamennyi EP-ciklusban volt legalább egy). Ugyanakkor a kérdést nem csak intézményi oldalról lehet megközelíteni, hiszen előfordul az is, hogy egy párt egy-egy eljárásrendet bírál. Egy példával élve talán érthetőbbé válik: létezik olyan eset, hogy egy pártnak magával az európai integráció mélyítésével nincs különösebb problémája, ugyanakkor erősen hiányolja a demokratikus döntéshozatalba szerinte nem kellően becsatornázott helyi, regionális érdekeket. Természetesen nem zárható ki az sem, hogy egy-egy párt közpolitikai érveket sorakoztat az integráció mélyítése ellen, ez azonban nem keverendő össze egy-egy közpolitikai intézkedés bírálatával. Mint később rámutatok, a legtöbb euroszeptikus párt használ közpolitikai érvkészletet is annak igazolására, hogy az Európai Unióban folyó integráció rossz irányba halad. Lényegesnek tartom még egyszer leszögezni, hogy pártalapú euroszeptícizmusról van szó, tehát kizárólag pártokkal foglalkozom. Ezen néhány fontos előzmény megtárgyalása után itt az ideje, hogy pontosan definiáljam, a tanulmány során mit tekintek euroszeptikus magatartásnak. Euroszeptikus pártnak tekinthető az a tömörülés, amely a politikai uniót vagy annak valamely részét, illetve az EU döntéshozatali folyamatát, mechanizmusát ellenzi vagy bírálja, ahol a bírálat elsősorban elvi, nem pedig közpolitikai alapú (pl. nem azért ellenzi egy párt a közös környezetvédelmi politikát, mert az szerinte nem jó, hanem mert az az integráció egy újabb lépcsőfokát jelenti).

A szakirodalomban két, egymással viszonylag nagy átfedésben lévő meghatározás, csoportosítás terjedt el az euroszeptícizmust illetően. Az egyik Paul Taggart és Aleksz Szerbiak nevéhez fűződik. Ők két nagyobb csoportra osztják az euroszeptikus pártokat: kemény (*hard*) és puha (*soft*) euroszeptícizmusról beszélnek. A kemény euroszeptícizmus elvi talajon álló ellenzése az EU-nak és az európai integrációnak. Azok a pártok tartoznak ide, amelyek szerint ki kell lépnie országuknak az EU-ból, vagy – ami ezzel egyenértékű – amelyek szerint ellenezni kell az európai integrációt (bármiféle európai integráció) egészét. Ezzel szemben a puha euroszeptícizmus nem elvi ellenzése az európai integrációnak vagy az EU-tagságnak, hanem az Európai Unió egy vagy több közpolitikájának ellenzése vagy a nemzeti érdek összeegyeztethetlensége az EU irányvonalával (Taggart et al., 2008: 7–8.). Ezen csoportosítás gyakorlatba ültetését az 1. táblázat tartalmazza. A táblázatban azon tömörüléseket, amelyek nem rendelkeznek 2009-től EP-képviseléssel, nem szerepeltetem.

1. táblázat. Kemény és puha euroszeptikus pártok az EU-tagállamokban

<i>Ország</i>	<i>Kemény euroszeptikus</i>	<i>Puha euroszeptikus</i>
Ausztria		FPÖ
Belgium	VB	CDH, N-VA
Csehország	KSČM	ODS
Dánia	FB	SF, DF
Egyesült Királyság	UKIP, BNP	CON, GPEW, SNP, DUP
Észtország		K, RE, IRL
Finnország	VAS	PS
Franciaország	PCF, FN	MPF
Görögország	KKE	Syriza
Hollandia		SP, CU, SGP
Írország	Sinn Féin	SP
Lettország		TB/LNNK
Lengyelország		PiS, PSL
Magyarország		Fidesz
Németország		PDS, CSU
Olaszország	LN	
Portugália		PCP
Románia		PRM
Spanyolország		IU
Svédország	MP, VP	CP
Szlovákia	SNS	HZDS, Smer, KDH

Forrás: Taggart et al., 2008: 12.

A csoportosítás – annak ellenére, hogy 2008-ban jelent meg a mű – nagyjából a 2004 előtti állapotokat tükrözi. A táblázatban szereplő pártok közül egyértelműen Európa-barátnak tekinthető a belga Humanista Demokratikus Centrum (CDH), amely vélhetően azért került bele, mert a Nizzai Szerződést nem támogatta, ugyanakkor mindezt azért tette, mert nem tartotta azt szignifikáns előrelépésnek az Amszterdami Szerződéshez képest (Deschouwer et al., 2008: 86.). Hasonlóan nehezen értelmezhető az Észt Reformpárt (RE) és a Hazáért és Köztársaságért Unió (IRL) bekerülése is, amelyek „euro-optimista” pártok (Mikkel et al., 2008: 308.). Mára a Fidesz is egyértelműen Európa-barát párt (2. sz. melléklet), korábban is leginkább Orbán Viktor néhány mondata miatt lehetett euroszeptikusnak tekinteni. Hasonló a helyzet a bajor Keresztényszociális Unióval (CSU) is, amely egyértelműen az Európai Unió mélyítése és „sikertörténetének folytatása” mellett van (CSU, 2010). Még két párttal kívánok ehelyütt rövidebben foglalkozni, ugyanis meglátásom szerint ok nélkül került a táblázatba a *Smer* és a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (HZDS). A *Smer* programjában is kiemeli, hogy a Lisszaboni Szerződés végrehajtásában aktívan

részt kívánnak venni (Smer, 2010: 36.). Hasonlóan ehhez a HZDS külpolitikai programja a hangsúlyt a kontinuitásra, az EU-val és a NATO-val való partnerségre helyezi (HZDS, 2010).

A másik felosztás, amellyel – rövidebben – foglalkozni kívánok, Petr Kopecký és Cas Mudde nevéhez fűződik (2. táblázat). E szerint az európai ügyekhez való viszonyt két részre lehet bontani: az egyik magához az európai integrációhoz való viszony (eurofíl, eurofób), a másik pedig az EU fejlődésével kapcsolatos álláspont (EU-optimista, EU-pesszimista). Ezek alapján négy kategória kínálkozik fel: a mindkét esetben pozitív hozzáállást az eurorajongó, a mindkét esetben negatívát az EU-ellenes vagy integráció-ellenes jelzővel lehet illetni (Taggart és Szczerbiak kemény euroszkepticizmusa). Emellett az a párt, amely eurofíl, de EU-pesszimista, az euroszkeptikus (puha euroszkeptikus Taggartéknál), amelyik pedig EU-optimista, de eurofób, az europragmatista (Kopecký és Mudde, 2002: 303.). E felosztás véleményem szerint helytálló, jómagam azonban euroszkepticizmus alatt az Európai Unióval szembeni bírálatokat fogom érteni, azaz az euroszkeptikus és az EU-ellenes kategóriákkal foglalkozom, hiszen több pártnál is tapasztalható, hogy alternatív európai együttműködést el tudnak képzelni. Éppen ebből kifolyólag – mint már jeleztem – nem tekintem euroszkeptikus magatartásnak azt, ha egy párt az Európai Unió egy-egy szakpolitikáját (pl. környezetvédelem, klímapolitika) bírálja, hiszen ez nem az integrációs folyamatokra vonatkozó észrevétel.

2. táblázat. Kopecký és Mudde csoportosítása

	<i>Eurofíl</i>	<i>Eurofób</i>
EU-optimista	<i>Eurorajongók</i>	<i>Europragmatisták</i>
EU-pesszimista	<i>Euroszkeptikusok</i>	<i>EU-ellenesek</i>

Forrás: Kopecký-Mudde, 2002: 316.

Mint a fentiekből is kitűnik, az euroszkeptikus pártokat elsősorban az EU-tagsághoz való hozzáállás alapján vizsgálja a szakirodalom, és nem fordít kellő figyelmet sem arra, hogy EU-ellenes (azaz kemény euroszkeptikus) párt nagyon kevés van (a későbbiekben rá kívánok mutatni arra, hogy a Taggart és Szczerbiak által kemény euroszkeptikus pártnak tituláltak többsége nem az), sem pedig arra, hogy ezek a pártok mi alapján bírálják az Európai Uniót. Éppen ezért alapvetően elvetem mind a Taggart és Szczerbiak, mind pedig a Kopecký és Mudde szerzőpáros csoportosítását – jóllehet utalásszinten mindkettővel fogok a pártok tárgyalásánál foglalkozni –, és egy újat kívánok megalkotni, amely figyelembe veszi nemcsak azt, hogy az euroszkeptikus pártoknak milyen a viszonya az integrációs folyamatokhoz, de azt is, hogy ezek a pártok mi alapján bírálják az Európai Uniót.

EGY ÚJ CSOPORTOSÍTÁS

Az alábbiakban csoportosításom vázát kívánom csak bemutatni, hiszen relevanciáját pontosan az fogja megmutatni, amikor az EP-képvisellel rendelkező pártokat tárgyalom a következő alfejezetben. Mint korábban már jeleztem – és később igazolni is fogom –, nagyon kevés kemény euroszeptikus pártról mondható el, hogy releváns formáció lenne (marginális, kemény euroszeptikus szereplők természetesen minden országban vannak, ugyanakkor egy csoportosításnak nem hozzájuk kell igazodnia). Azonban egy puha euroszeptikus pártról (és ezek vannak többségben) szinte semmit nem mond el az az ismérv, hogy puha euroszeptikus, azon kívül, hogy nem ellenzi hazája EU-tagságát. Véleményem szerint egy csoportosítás akkor jó, ha viszonylag jól megosztja a csoportosítani kívánt pártokat (egyik csoport elemszáma sem lesz túl kicsi), és a lehető legtöbbet árulja el egy pártról az adott témában. Éppen ezért csoportosításom két dimenzió mentén fog zajlani.

Először is azt fogom vizsgálni, hogy milyen az adott euroszeptikus párt viszonya a fentebb már definiált politikai unióhoz. Ehhez jó alapot szolgáltat a Lisszaboni Szerződésről kialakított vélemény (2. sz. melléklet). Ennek a csoportosításnak nem csak az az előnye, hogy – mint majd rámutatok – sokkal inkább megosztja az euroszeptikus pártokat, mint a kemény–puha felosztás, de az is, hogy mindig aktuális, hiszen az Európai Unió folyamatosan kisebb-nagyobb reformokra, változásokra szorul, reformja szinte folyamatosan napirenden van, amit a tagsághoz való viszonyról nem lehet elmondani. Az egyszerűség és a követhetőség kedvéért anti-föderalista és pro-föderalista euroszeptikus pártokról lesz szó a továbbiakban. Értelemszerűen a politikai uniót elutasító pártok anti-föderalisták, míg azt részben vagy egészben elfogadók pro-föderalisták.

A csoportosítás másik dimenziója teljesen más természetű, alapvetően azon nyugszik, hogy az euroszeptikus pártok milyen érvekészletet használnak akkor, amikor a politikai uniót bírálják. Alapvetően hét kategóriát fogok megkülönböztetni, melyek teljes egészében lefedik az Európai Unióval szembeni kritikákat, ugyanakkor átfedés nem tapasztalható közöttük. Ezen hét kategória a szuverenitás alapú, demokrácia alapú, baloldali, regionális-etnikai alapú, semlegesség alapú, kelet-európai és agrár alapú euroszepticismus.

Szuverenitás alapú euroszepticismuson azt értem, ha egy párt az integrációt vagy annak valamely részét azért ellenzi, mert az hazája szuverenitását csorbítja. Az euroszepticismus ezen típusa meglehetősen széles körben elterjedt. Azok a pártok kerülnek majd ebbe a csoportba, amelyek kritikáinak középpontjában a nemzeti szuverenitás és/vagy a nemzeti érdek sérelmének vélt vagy valós bekövetkezése áll.

A demokrácia alapú euroszepticismus az Európai Unióban meglévő úgynevezett „demokrácia-deficit”-en alapul, amelyhez hozzájön a bürokratikus

intézményrendszer és a gyakran francia, német és brit dominanciájú döntéshozatal bírálata. Az euroszkepticizmus ezen fajtája elsősorban a Maastrichti Szerződés után kapott teret, főként a *single-issue* euroszkeptikus pártok megjelenésével. E pártok közös jellemzője, hogy az európai uniós ügyekre koncentrálnak, jönnek létre, gyakran az ideológiai térben egymástól meglehetősen távol álló csoportok által, és működésük során is szinte kizárólag, de legalábbis kiemelt hangsúllyal európai ügyekre koncentrálnak. Jó példa erre az azóta már megszűnt dán Júniusi Mozgalom vagy az osztrák Hans-Peter Martin Listája.

Baloldali euroszkepticizmus alatt nem a baloldali pártok euroszkepticizmusát értem, hanem az euroszkepticizmus azon válfaját, amikor az érvek klasszikusan baloldali értékeken nyugszanak. Ilyen pl. a nem elég szociális Európa, a közös kül- és biztonságpolitika vagy a közös európai hadsereg felállításának bírálata (pacifizmus). Jellemző ezekre a pártokra, hogy az Európai Uniót a kapitalizmus védőbástyájaként fogják fel, legtöbbjüknél tehát antikapitalista és részben globalizáció-ellenes attitűd is megfigyelhető. Nem kizárólag a keményvonalas kommunista pártok tartoznak ide, a legtöbb újbaloldali/zöld párt, amely valamifajta bírálatot fogalmazott meg, mind valamilyen, a fentiekhez hasonló érveléssel él.

A regionális-etnikai alapú euroszkepticizmus kategóriája kis túlzással demokrácia alapú euroszkepticizmus is lehetne, hiszen a legtöbb e kategóriába sorolt párt valamilyen formában az EU döntéshozatali mechanizmusait kritizálja. Azért tartom mégis indokoltnak e pártokat elválasztani a demokrácia alapú euroszkeptikusoktól, mert a kritika teljesen más alapú: ezen, legtöbb esetben regionalista/szeparatista pártok ugyanis főként a régiókba fektetnének több jogot, regionális sajátosságok mentén bírálnak, illetve némelyik az „*independence in Europe*” koncepcióját vallja.

A semlegesség alapú euroszkepticizmus elég speciális jelensége az EU-t ért kritikáknak, és egyáltalán nem mondhatni, hogy sok országban sok pártra lenne érvényes. Ez annál is inkább igaz, mivel többségében azokban az országokban lehet erről a jelenségről beszélni, amelyek deklaráltan semlegesek. Az EU-tagállamok közül így csak Ausztria, Finnország, Írország és Svédország jön számításba, valamint saját elképzelése miatt a máltai Munkáspárt. Az euroszkepticizmus ezen típusa kicsit hasonlít a szuverenitás alapúra, ám ha csak ennyiről lenne szó, nem lenne indokolt külön kategóriáról beszélni. Viszont az ide sorolt pártokat megvizsgálva egyáltalán nem tapasztaltam azt, hogy a szuverenitás problémaköre központi kérdés lenne, sokkal inkább a közös hadsereg felállítása miatt létrejövő katonai szövetségi rendszerről (WEU), illetve annak bírálatáról, az abból való kimaradás igényéről van itt szó, amely természetesen nehezen választható el a NATO-ellenességtől.

Közhelynek számít az európai uniós szakirodalomban, hogy az új évezredben csatlakozott tizenkét ország és az EU-15-ök között törésvonal húzódik meg, mely elsősorban abból adódik, hogy a régi tagállamok összességében lé-

nyegesen fejlettebbek. Ugyanakkor a mai napig nem született olyan munka, amely a kelet-közép-európai, illetve máltai és ciprusi pártok azon kritikáival foglalkozik, amelyek abból erednek, hogy ezen országok később csatlakoztak az Európai Unióhoz. Ennek az euroszkeptícizmusnak része az anti-globalizmus mellett az is, hogy a térségbe a 1989–90 tájkán végbement politikai átalakulásokat követően jelentős mennyiségű külföldi tőke áramlott be, amelyet ezek a pártok gyakran hazájuk felvásárlásaként élnek meg. Ez attól sajátosan kelet-európai jelenség az EU-n belül, mert nehéz olyan esetet elképzelni, amikor egy nyugat-európai euroszkeptikus párt amiatt aggódik, hogy a kelet-európai tagállamok „felvásárolják” őket. Ugyanakkor a nyugat-európai euroszkeptikus pártok egy csoportja erősen bevándorlás-ellenes retorikát használ, ami miatt indokolt lehetne egy ilyen kategória felállítása is, ám ezek a pártok a legkevesebb esetben fájlalják a közös európai gyökerekkel rendelkező, hasonló kultúrájú kelet-európai bevándorlókat, sokkal inkább a muszlim és kelet-ázsiai migránsok vannak célkeresztben, ami viszont nem igazán európai uniós ügy.

Agrár alapú euroszkeptícizmuson azt értem, amikor egy párt az EU-val szembeni kritikáját hangsúlyosan az agrárium irányából fogalmazza meg. Ezen bírálatok alapja leginkább abból fakad, hogy a mélyítéssel folyamatosan csökkenő részesedést kap a Közös Agrárpolitika az EU költségvetésében, éppen ezért az agrárérdekek védelmét felvállaló pártok egy része az integrációs *status quo* fenntartásában vált érdekeltté, mivel egy esetleges újabb mélyítéssel az agrárpolitika még kevesebb pénzhez jutna. A másik kényes kérdés e témában a külföldiek földvásárlásának engedélyezése, mely több tagállamban váltott és vált ki a mai napig komoly vitákat. Éppen ezért – bár alapvetően közpolitikai természetű az ügy – jóval többről van itt szó, mint egyszerű közpolitikai bírálatról, hiszen ez a fajta hozzáállás nem egy esetben eredményezi az integrációs folyamattal szembeforduló magatartást is.

Össességében a 3. táblázatban foglaltam össze a csoportosítás sémáját, amelyet a pártok vizsgálatánál követni fogok.

3. táblázat. A tanulmányban használni kívánt csoportosítás

	Anti-föderalista	Pro-föderalista
Szuverenitás alapú		
Demokrácia alapú		
Baloldali		
Regionális/etnikai alapú		
Semlegesség alapú		
Kelet-európai		
Agrár alapú		

A kutatás során a pártok tanulmányozása magától értetődően megelőzte a 3. táblázatban látható csoportosítás felállítását, ugyanakkor először a kategó-

riákat részleteztem. Ennek két oka van. Az egyik, hogy a pártok tárgyalásánál az olvasó tudjon reflektálni arra, hogy mi a fontos egy-egy párt kapcsán, a másik pedig az, hogy amennyiben a pártok leírásánál és elemzésénél alkotom meg a tipológiát, úgy az zavarossá, nehezen érthetővé és még nehezebben áttekinthetővé válna.

AZ EUROSZKEPTIKUS PÁRTOK

Az alábbiakban a fentebb vázolt csoportosítást használva sorba kívánom venni az Európai Parlamentben képvisellel rendelkező pártokat (1. sz. melléklet). Azokról a pártokról, amelyeket a szakirodalom egy része euroszkeptikusnak tart, de jómagam ettől eltérő álláspontot vallok, a Taggart–Szczerbiak-féle csoportosítás végén foglalkoztam.

Az anti-föderalista pártok

A Maastrichtot/Lisszabont ellenző pártok között nehéz lenne ezen a tényálláson kívül bármi közöset is találni. Éppúgy megtalálhatóak közöttük radikális bal-, jobboldali pártok, *single-issue* pártok vagy mérsékelt tömörülések. Ebből kifolyólag a föderalizmust, a politikai uniót, a CFSP-t és az eurót is más-más indokokkal, más-más ideológiai háttérrel vetik el. Ezeket az egyes pártoknál külön meg kívánom említeni. Ugyanakkor nem kívánok részletesen foglalkozni a Maastricht előtti euroszkepticizmussal, hiszen ekkor még nem ellenezhették a politikai uniót. A besorolás alapját ez esetben a már említett európai parlamenti szavazások adták. Természetesen egy párt nem csak egy kategóriába kerülhet, ugyanakkor részletesen minden pártot csak egy helyen fogok tárgyalni, annál a kategóriánál, ahol – véleményem szerint – a legerőteljesebb az adott párt euroszkepticizmusa.

1. Szuverenitás alapú euroszkepticizmus

A *single-issue* euroszkeptikus pártok nagy része inkább a demokráciadeficitet szereti hangsúlyozni, ugyanakkor néhány formáció legfőképp a föderalista berendezkedés ellenzését és országa szuverenitásának csorbulását emeli ki. Ezen tömörülések közül a legnagyobb múltra a dán Népi Mozgalom az EU Ellen (*Folkebevægelsen mod EU*, FB) tekint vissza. A mozgalom az 1972-es népszavazás kapcsán alakult meg, és kezdetektől fogva ellenzi Dánia EK-, majd EU-tagságát, valamint elutasít minden szupranacionális integrációt annak protekcionizmusa, a fejlődő országok kizsákmányolása és a világban tapasztalható egyenlőtlenségek miatt (De Vreese et al., 2007: 92.). Ez utóbbi érvek miatt a tömörülés baloldali euroszkeptikusnak is tekinthető, fő mondanivalójuk azonban nem ez.

A kemény euroszkeptikus pártok jellemzésénél maradva ebbe a kategóriába sorolható az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja (*United Kingdom*

Independence Party, UKIP). A párt 1993-ban alakult a Maastricht-ellenes Anti-Föderalista Liga tagjaiból, nyugodtan kijelenthető, hogy kezdetektől ellenzi a Maastrichti Szerződést (és egyben a politikai uniót). A UKIP két dolgot helyez mondanója középpontjába: az egyik a brit szuverenitás elvesztése az EU-val, amire rájön még az EU-nak a britet felülíró jogrendszere (Baker et al., 2008: 103.), valamint annak hangsúlyozása, hogy az Egyesült Királyságnak ráfizetés az EU-tagság. Itt nagy hangsúlyt kap a Közös Halászati Politika (CFP) és a Közös Agrárpolitika (CAP), ám a párt nem sorolható az agrár alapú euroszeptikus pártok közé, hiszen nem azzal foglalkozik, milyen rendelkezései vannak az agrárpolitikának, hanem azzal, hogy ez a brit állampolgároknak mennyibe kerül (Batten, 2007: 4.). Ugyanakkor nem lenne nagy tévedés a UKIP-ot – a legtöbb *single-issue* euroszeptikus párthoz hasonlóan – a demokrácia alapú euroszeptikus pártok közé sorolni, hiszen előszeretettel nevezik az EU-t korrupt, bürokratikus, centralizált intézménynek (Baker et al., 2008: 103.).

Leginkább ebbe a kategóriába sorolható a Franciaországért Mozgalom (*Mouvement pour la France*, MPF) is, amelynek alapítója a Maastrichti Szerződés kapcsán kialakult nézeteltérés miatt az UDF-ből (*L'Union pour la démocratie française*) kilépő Philippe de Villiers. Az MPF fő mondanivalója az EU-ról a francia szuverenitás elvesztése, amelyből egyenesen következik, hogy a föderális Európát teljes mértékben elutasítják (Grunberg, 2008: 45.).

Az eddig tárgyalt – jellemzően az európai ügyekre koncentráló – pártok mellett a radikális jobboldali és jobbközép euroszeptikus pártok többsége sorolható még ebbe a kategóriába. Előbbiek közé tartozik a francia Nemzeti Front, amely sokáig a Franciaországban különösen sokat hangoztatott „Nemzetek Európája” koncepció pártján állt. Fontosnak tartja a francia szuverenitás megvédését, ugyanakkor a párt mondanójának középpontjában a bevándorlás korlátozását célzó intézkedések sürgetése, a jogállamiság hangsúlyozása és az EU kozmopolita jellegének hangoztatása áll (Grunberg, 2008: 39–43.). A Lisszaboni Szerződés életbe lépésével (2009. december 1.) a *Front National* a kemény euroszeptikusok közé került (Bana–Dúró, 2008: 21.).

A radikális jobboldali pártok közül kevés volt erős a Maastrichti Szerződés idején, de már akkor is komoly aktivitást mutatott a Flamand Blokk (*Vlaams Blok*, VB). A pártnak nem volt központi témája az Európai Unió (sokkal inkább a bevándorlás és a bűnözés), ugyanakkor a TEU (*Treaty on European Union*) kapcsán öt elvet fogalmazott meg: a Nemzetek Európája, ne legyen európai állampolgárság, ne az EU legyen kompetens az oktatásban és a kultúrában, a részben közös külpolitika (*foreign policy*) valamint a nyitott határok ellenzése. Ezen elvek mentén kívánta a Flamand Blokk újratárgyalni a dokumentumot, hangsúlyozva, hogy ellenzi a föderalista berendezkedést (Deschouwer et al., 2008: 83–84.). Amennyiben Belgium szuverenitása lenne a párt számára a kérdés, úgy nem feltétlenül biztos, hogy annak védelméért nagymértékben harcba szállna: a sajátos belga állapotok mellett a Flamand Érdek (*Vlaams Belang*,

VB) – elődjéhez hasonlóan – Flandria függetlenségéért (más oldalról Belgium szétszakadásáért) küzd. Éppen ezért a párt nem tipikus példája a szuverenitás alapú euroszeptikizmusnak, ugyanakkor a jogkörök nemzeti szinten tartásának igénye miatt egyértelműen ez az a kategória, amelybe leginkább beillik, de nem lenne tévedés a regionális/etnikai pártok közé sorolni sem.

Az Európai Unión belülről nem ellenezhette a Maastrichti Szerződést Ausztria Szabadságpártja (*Freiheitliche Partei Österreichs*, FPÖ), ugyanakkor a párt EU-hoz való viszonya – hivatalosan – épp a politikai unió felé mutató dokumentum miatt változott meg gyökeresen. A párt a szuverenitás sérülése és a föderalista irány mellett hangzatos, a kisemberek számára kommunikált érveket hoz fel: növekvő munkanélküliség, külföldiek beözönlése stb. Emellett az FPÖ nagy hangsúlyt fektet – a CFSP és a közös hadsereg felállításának terve miatt – Ausztria semlegességére, illetve ennek esetleges csorbulására (Fallend, 2008: 211–213.). Ily módon a párt – más irányból – kicsit kilóg a radikális jobboldali/populista pártcsalád tagjai közül, ám ez magyarázható a hazai háttérrel. Kormányra kerülve (2000–2005) már visszavett kritikus hangvételéből (Leconte, 2005: 641.), az új elnök, Heinz-Christian Strache alatt viszont ismét radikalizálódott a párt e kérdésben, és ismét ellenzi az EU szupranacionális szervezetrendszerét (FPÖ, 2005: 8.).

A dán Haladás Párt (FP) romjain alakult meg 1995-ben a Dán Néppárt (*Dansk Folkeparti*, DF), amely európai vonalon továbbvitte az FP hagyományait. Ennek értelmében természetesen ellenzi a föderális berendezkedést, a nemzetek közti kormányközi együttműködést tartja elfogadhatónak. Ebbe beletartozik az ország szuverenitásának és a nemzeti érdekeknek a védelme (De Vreese et al., 2007: 91.).

Szintén helyreállítaná hazája nemzeti szuverenitását a görög Ortodox Népi Riadó (*Laikós, Orthodoxos Szünagermósz*, LAOS) (LAOS, 2007: 45.). A holland Szabadságpárt (PVV) kicsit keményebben fogalmaz. Egyfelől természetesen a szuverenitás elvesztését jelöli meg problémaként, leginkább a gazdasági együttműködésre koncentrálna (PVV, 2010: 6.), másfelől Törökország EU-csatlakozásával a párt kemény euroszeptikussá válna, azaz ellenezné hazája EU-tagságát (PVV, 2010: 15.). A Brit Nemzeti Párt még a Szabadságpártnál is radikálisabb álláspontra helyezkedett az európai ügyekben: azonnali hatállyal kiléptetnék az Egyesült Királyságot az EU-ból. A BNP leginkább a brit szuverenitás elvesztését fájlalja, de előszeretettel nevezik az EU intézményrendszerét bürokratikusnak, antidemokratikusnak (BNP, 2010: 27.).

A szuverenitás azonban nem csak a radikális jobboldalnál kap központi szerepet, a jobbközép pártok némelyike számára is érzékeny pont. A brit Konzervatív és Unionista Párt (*Conservative and Unionist Party*, CON), illetve északír szövetségese, az Ulsteri Unionista Párt (*Ulster Unionist Party*, UUP) irányváltása már Thatcher alatt elkezdődött, és a '90-es évek végére fejeződött be. A párt szereti hangsúlyozni a brit nemzetállam szuverenitásának csorbulását,

a nemzeti identitás védelmét. A konzervatívok egy kormányközi, decentralizált Európai Uniót tartanak ideálisnak, amely nem csorbítja a nemzeti parlamenti szuverenitást sem (Baker, Gamble, Seawright, 2002: 401–402). Nagyjából hasonló indokokkal ellenzi az EU-t az UUP is. A Demokratikus Unionista Párt (*Democratic Unionist Party, DUP*) annyiban lóg ki a sorból, hogy ők már a kezdetektől (Maastricht) ellenezték a föderalista berendezkedést (Taggart, 1997: 8.). Belgiumban szövetségesre találtak a konzervatívok Dedecker Listájában (*Lijst Dedecker, LDD*). A flamand liberális pártból 2007-ben távozott politikus pártja ellenzi a föderációt, a nemzetek közötti együttműködést tartja a legjobbnak (LDD, 2009: 3–7.).

Nem mutatott megosztottságot és különösebben nagy támogatást a mélyülő integráció iránt a két holland vallási párt sem. A Keresztyén Unió (*ChristenUnie, CU*) ugyan valamivel mérsékeltebb álláspontot képvisel a Református Politikai Pártnál (*Staatkundig Gereformeerde Partij, SGP*), de arról szó sincsen, hogy ne utasítanák el a Lisszaboni Szerződést. Az SGP sokkal több hatalmat helyezne a tagállamokhoz, valamint a nemzeti mandátumokat is meglebegtette megoldásként. Itt jegyzem meg, hogy e két pártot joggal sorolhatnám a demokrácia alapú euroszeptikus pártok közé is.

Kelet-Közép-Európából a „szuverenisták”-hoz tartozik Václav Klaus cseh államfő. Korábban az egész ODS-t ide lehetett volna sorolni, ugyanakkor Topolánek vezetése alatt a párt visszavett euroszepticismusából, és az EU-hoz való viszony tekintetében megosztottá vált. Klaus éppen ezért lemondott az ODS tiszteletbeli elnöki tisztségéről, míg a párt egyes tagjainak segítségével végül sikerült a cseh parlamentnek elfogadnia a Lisszaboni Szerződést.

2. Demokrácia alapú euroszepticismus

Ebbe a kategóriába tartozik az SPÖ 1999 és 2004 közötti EP-delegációjának vezetője, az osztrák Hans-Peter Martin Listája (*Liste Hans-Peter Martin, Martin*), amely 2004-ben kettő, 2009-ben már három mandátumot szerzett. A párt fő üzenetének az átláthatóság számított, a korrupció ténye és mértéke felől bírálta az EU-t (Adshead et al., 2005: 540.). A 2004-es EP-ciklusban a lista másik képviselője a liberális frakcióba ült át. Martin viszont 2009-re, és a lista képviselői ma már egyértelműen a föderális Európa ellen is harcolnak.

Még egy párt tűnt fel a 2009-es EP-voksoláson, mely ebbe a kategóriába illik leginkább bele: az Igazi Finnek (*Perussuomalaiset, PS*). A párt valahol a szuverenitás és a demokrácia alapú euroszepticismus határmezsgyéjén mozog, azért tettem ebbe a kategóriába, mert programjukban bár a nemzetek feletti EU-ról beszélnek, de azt leginkább azért bírálják, mert antidemokratikus és bürokratikus, csak másodsorban követi ezen érvet a szuverenitás (PS, 2009: 2–3.).

A Lisszaboni Szerződés hatályba lépésével szerzett mandátumot a Szövetség Ausztria Jövőjéért (*Bündnis Zukunft Österreich, BZÖ*). A pártot korábban

Jörg Haider alapította, ám vezetőjük halála és a karintiai vezetők távozása után a BZÖ mérsékelte politikáját. Az EU-ban nem az osztrák szuverenitásra és semlegességre leselkedő veszélyt látják, mint a Szabadságpárt, ugyanakkor programjukban világosan kifejtik, hogy a föderális Európa ellen vannak, de elsősorban a demokráciadeficit meglétét, az EU és a polgárok közötti távolság mértékét és az átláthatóság hiányát kritizálják (BZÖ, 2010: 41.).

3. Baloldali euroszkepticizmus

Jellemzően kommunista álláspont volt a Francia Kommunista Párté (*Parti Communiste Français*, PCF). A párt a '80-as évektől teljes egészében ellenezte az európai integrációt. Ez a kapitalizmus ellenzéséből fakadt, ezáltal a hangsúly sokkal kevésbé állt magának az európai projektnek az opponálásán (Benedetto et al., 2007: 482.). Spanyolországban az Egyesült Baloldal (*Izquierda Unida*, IU) valamennyi integrációs szerződést elutasította, ugyanakkor kommunikációjában folyamatosan hangsúlyozza, hogy a föderalizmust nem veti el (Benedetto et al., 2007: 493.). Éppen ezért ezzel a párttal nehéz mit kezdeni, hiszen ha csak azt vesszük figyelembe, hogyan szavaz, akkor egyértelműen az EU-t ellenzők táborába kellene sorolni, ugyanakkor a föderális Európát, mint lehetséges célt elfogadó pártként nem kerülhetne ebbe a kategóriába. Azért sorolom mégis ide, mert szigorúan a mostani integrációs folyamatokra adott válaszokat vizsgálom, ezt a fajta integrációját az EU-nak pedig az IU láthatóan ellenzi. A Portugál Kommunista Párt (*Partido Comunista Português*, PCP) 2009-es EP-programjában röviden csak a „neoliberális kapitalizmus” kifejezéssel írja le az EU-t, amely szerintük a mélyítéssel a militarizálás felé halad. Ugyanakkor baloldali párttól szokatlanul a nemzeti szuverenitás védelméért is szót emel a PCP, de a fő téma a kapitalizmus elleni, illetve a szociális Európáért folytatott küzdelem (PCP, 2009.).

Görögország Kommunista Pártja (*Kommunistikó Kómma Elládasz*, KKE) is tipikusan ezzel a retorikával él a 2009-es EP-programjában. Szerintük az EU a kapitalista kizsákmányolás, a militarizmus és a beavatkozás egyik legfőbb szerve, ami ellen a KKE fel kíván lépni. A párt ráadásul teljes mértékben ellenzi Görögország tagságát is (KKE, 2009.). A másik görög radikális baloldali tömörülés, a Radikális Baloldal Koalíciója (*Szünaszpizmosz Rizoszasztikisz Ariszterász*, Syriza) is a neoliberalizmust, mint a kapitalizmus barbár változatát jelöli meg a fő problémaként, minden rosszért az EU neoliberális berendezkedését okolja (SYRIZA, 2009.). Az ír Szocialista Párt (*Socialist Party*, SP) kifejezetten trockista szerveződés, amelynek célja munkásegységbe forrasztani Európát és a világot. Ugyan nem léptetnék ki Írországot az EU-ból, de elképzelésük olyan irreális, hogy nehéz besorolni a kemény/puha kategóriapárban, ám az egyértelmű, hogy ezt a fajta Európai Uniót ők maguk nem tartják elfogadhatónak (Gilland, 2008: 128.).

Az újonnan csatlakozó tagállamok közül kettőben is működik releváns keményvonalas kommunista párt. Az egyik Cipruson, ahol a Dolgozó Nép Progresszív Pártja (*Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laouí*, AKEL) a mai napig 30% feletti támogatásnak örvend. Az AKEL a Szovjetunió felbomlásáig ellenezte hazája EU-csatlakozását és tagságát, ezt követően alternatíva hiányában döntöttek a csatlakozás mellett. Érvelésük kezdetben a KKE-hez hasonlóan a kapitalista, szovjet-ellenes, NATO-befolyás alatt álló jelzőkből tevődött össze. Később már az agrárium és a hazai ipar gyengítése is felsorakozott az indokokhoz. Ugyanakkor a kritikák között a mai napig megmaradt az, hogy az Európai Uniót a tőke Európájának nevezik, amely neoliberais természetű, így nem férhet össze a marxista elgondolásokkal (Dunphy et al., 2007: 298.).

Az AKEL-hez hasonlóan – eltérően a többi kelet-közép-európai állampárttól – nem vedlett át szociáldemokratává a csehszlovák kommunista párt cseh leágazása sem. Cseh- és Morvaország Kommunista Pártja (*Komunistická Strana Čech a Moravy*, KSČM) megmaradt keményvonalas kommunista pártnak, amely az EU-hoz való viszonyát is végig meghatározta. A mai napig inkább a kemény euroszeptikus pártok csoportjába tartozik, ugyanakkor euroszepticizmusa puhulni látszik. Az EU-ra azonban továbbra is német érdekek dominálta multinacionális kapitalizmusként tekintenek. Ebben nem csak a kommunista bíráló, de egy erős német-ellenes attitűd is benne van (Linden et al., 2003: 318.). A párt emellett az ország szuverenitásának feladását és a cseh agráriumot ért hátrányokat szokta hangsúlyozni (Hanley, 2008: 252.). Az utolsó keményvonalasnak tekinthető párt a lett Harmónia Centrum (SC) egyik alkotópártja, a Lettország Szocialista Pártja (*Latvijas Sociālistiskā Partija*, LSP). A párt elsősorban azért nem ért egyet az európai integrációval, mert célja a szocializmus megvalósítása (LSP, 2005: 40.)

A baloldali euroszepticizmusnak van egy sokkal kevésbé ideologikus, sokkal inkább pragmatista változata. Nehéz lenne egy szóban összefoglalni, hogy mit is takar ez. Ide elsősorban azok a radikális baloldali pártok tartoznak, amelyek feladták keményvonalas kommunista politikájukat és átalakultak (pl. a svéd radikális baloldal), vagy a korábban létező kommunista párt alternatívájaként alakultak meg. Utóbbira jó példa a holland Szocialista Párt (*Socialistische Partij*, SP), melynek 2010-es választási programja két területen fogalmaz meg komoly kritikát: a szociális Európát és a demokratikus eljárást is kevesli, ugyanakkor megfigyelhető benne egy erős NATO-ellenes attitűd is (SPnl, 2010: 42–43.). Hasonló kritikákat fogalmaz meg a portugál Baloldali Blokk (*Bloco de Esquerda*, BE) is, ugyanakkor ők a 2009-es programjukban sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnének a szociális Európára, a munkások érdekeire, és a BE-nél is jelen van a kapitalizmus- és NATO-ellenesség. (BE, 2009: 106–108.)

Sokáig a kemény, antikapitalista vonalat követte a német Baloldal (*Die Linke*, Linke) elődje, a PDS is, azonban a WASG-vel való egyesülés és a névváltás arculatváltást is hozott. A párt enyhített radikális kapitalizmus-ellenességén

és 2009-es programjában már legfőbb értéként a békét, az emberi jogokat és a környezet megóvását tartja számon. Természetesen megfigyelhető továbbra is az államközpontú gazdaságpolitika, de ez valamennyi radikális baloldali pártnak jellemzője. Szerintük a Lisszaboni Szerződés Európa felfegyverzésére, a szociális és jóléti kiadások csökkentésére és a demokratikus jogok korlátozására szolgál (Die Linke, 2009: 2.). Hasonló profilú párt a svéd Baloldali Párt (*Vänsterpartiet*, VP). Szintén az EU militáns jellegét bírálják, kiegészítve azzal, hogy az Unió fenyegetést jelent a svéd modellre nézve. Ezzel indokolják kemény euroszeptizmusukat is. A pártban megmaradt egyfajta kommunista érvelés is, mely szerint az EU túlzottan kapitalista, fő bírálatuknak azonban nem ez számít (Aylott, 2008: 189.). Mindkét utóbbi párt esetében megfigyelhető az anti-globalizmus is. Az Angliában és Wales-ben tevékenykedő zöld párt (*Green Party of England and Wales*, GPEW) – a legtöbb zöld párthoz hasonlóan – a centralizált intézményi működés ellen van, viszont túllép azokon annyiban, hogy az EU-t a multinacionális vállalatok érdekeinek kiszolgálásával vádolja, bírálja a közös kül- és biztonságpolitikát és az eurót is, amelyeket túl mély európai együttműködésnek tart (Baker et al., 2008: 102.).

4. Regionális-etnikai alapú euroszeptizmus

A Skót Nemzeti Párt (*Scottish National Party*, SNP) esetében a szakirodalom nem jeleskedik rávilágítani a kritikák okára. A legtöbb szerző helyesen írja le, hogy az SNP célja az „*independence in Europe*”. Ez valóban kulcskérdés az SNP-nél, euroszeptizmusuk azonban nem innen ered. Elolvasva a párt európai programját belátható, hogy az SNP sérelmezi, hogy Skócia önállóan nem vehet részt az EU döntéshozatalában (Európai Tanács, Miniszterek Tanácsa), míg például Málta igen. Ráadásul az Európai Parlamentbe így nyolc, míg független államként tizennégy tagot delegálhatott volna 2004-ben (SNP, 2009). Fontos leszögezni, hogy amennyiben Skócia függetlenné válna, ezek a kritikák tárgytalanná válnának, viszont előtérbe kerülne a nemzeti szuverenitás kérdésköre, amivel az SNP szuverenitás alapú euroszeptizmussá válna. Ezt támasztja alá az is, hogy a 2009-es EP-programban a párt hangsúlyozza, hogy a közös halászati politikát is ellenzi, a halászatot vissza szeretné venni skót kezekbe. Az SNP tehát nem azért euroszeptikus, mert nem független Skócia.

Az SNP-vel szemben az Északi Liga (*Lega Nord*, LN) nem a kemény euroszeptizmus, hanem az EU-barát álláspont felől vált puha euroszeptikus párttá. 1998-tól, Olaszország EMU-tagságának bejelentésétől kezdve hangoztatott EU-kritikus hangokat Umberto Bossi, a párt elnöke. Ez a bírálat kezdetektől az EU demokrácia-deficitjét tette célpontjává, mindemellett eleinte az eurót is ostromozta. Az intézményi működés és az integráció mélyítése váltotta ki a *Lega Nord* rosszallását (Chari et al., 2004: 440.), miután szinte biztossá vált, hogy *Padania* (Észak-Olaszország) nem tud elszakadni Olaszországtól. Gyakorlatilag ez volt az a pont, amikortól kezdve az integráció leépítését tűzte ki

céljául az LN, éppen azért, hogy később *Padania* elnyerhesse függetlenségét. Egy másik fontos célpontja az Északi Liga kritikáinak az EU közös agrárpolitikája. Szerintük a CAP nem veszi figyelembe a helyi sajátosságokat, ráadásul a dél-olasz és német gazdákat is jobban támogatja az észak-olaszoknál (Chari et al., 2004: 427.).

A Katalán Republikánus Baloldal (*Esquerra Republicana de Catalunya*, ERC) meglehetősen szűkszavú az európai ügyekben, ami érthető, hiszen elsődleges céljuk a független Katalónia. Csupán annyit jegyeznek meg, hogy a független Katalóniának olyan országnak kell lennie, melynek saját identitása van a nemzetek és népek Európájában (ERC, 2009).

5. Semlegesség alapú euroszkepticizmus

Az egyik párt, amely ebbe a kategóriába került, az ír *Sinn Féin*. A párt az írek hagyományos katonai semlegessége miatt aggódik leginkább, ezt csak kiegészíti az északír helyzettel összefüggően az emberi jogokra való hivatkozás, az ír szuverenitás védelme és a párt erősen antikapitalista jellege (Gilland, 2008: 124.). Mindezekből is látható, hogy a párt euroszkepticizmusa meglehetősen összetett, ezek nagyrészből egyenesen következnek a politikai unió elutasítása, amit a szakirodalom gyakran – meglátásom szerint tévesen – kemény euroszkepticizmusként definiál, de a párt magát az ír tagságot nem utasítja el.

Szintén speciális a svéd zöldek (*Miljöpartiet de Gröna*, MP) euroszkepticizmusa. A párt – hasonlóan a *Sinn Féin*hez – legnagyobb problémának a hazája semlegességére veszélyt jelentő politikai uniót látja, ugyanakkor –szemben az írekkel– ők ki is léptetnék országukat az EU-ból. Az egyetlen terület, ahol szükségesnek látják a nemzetek feletti szabályozást, éppen a környezetvédelem. Ehhez azonban szerintük nem kell az EU. Mindemellett a zöldeknél is megjelenik a baloldali euroszkepticizmusra jellemző pacifizmus (Aylott, 2008: 188.).

6. Kelet-európai euroszkepticizmus

E kategóriába a 2009-ben EP-képviselőhez jutó pártok közül két tömörülés került. Az egyik a magyar Jobbik Magyarországért Mozgalom (Jobbik). A párt nem léptetné ki hazáját az Európai Unióból, ez azonban módosul, amennyiben Magyarország nem alkot „megfelelő” földtörvényt, ami jelen esetben azt jelenti, hogy a külföldiek előtt ellehetetlenítenék a termőföld vásárlását. A Jobbik a 2009-es EP-programjában (és a kampányban is) a „másodrendű tagság” hátrányait, azaz pl. a kevesebb agrártámogatást hangsúlyozta az európai ügyek közül (Jobbik, 2009: 18–19.). A másik párt, amelyet ebbe a kategóriába soroltam, a bolgár *Ataka*. A párt azért került ebbe a kategóriába, és nem a szuverenitás alapú euroszkepticizmusok közé, mert fő üzenetük az EU-val kapcsolatosan sokkal inkább az, hogy a nyugatiak „felvásárolják Bulgáriát” (ipart, földet, ter-

cier szektort stb.). Az *Ataka* szerint ez a folyamat már a privatizáció elejétől fogva megfigyelhető, amely szerintük korrupst módon ment végbe. A másik kardinális kérdés, amit szeretnek hangoztatni, hogy a külföldiek megszerezhetik a bolgár földet, ami véleményük szerint nem tesz jót a bolgár mezőgazdaságnak (Ghodsee, 2008: 33.).

A pro-föderalista euroszeptikus pártok

Az alábbiakban azokról az euroszeptikus pártokról is szót kívánok ejteni, amelyek összességében nem ellenzik az integráció mélyülését, csak annak bizonyos részeivel szemben fogalmazzák meg kritikájukat. Ennek legjobb indikátora az, hogy ezek a szervezetek nem utasították el egyhangúlag az EU-s szerződéseket, köztük legutóbb a Lisszaboni Szerződést sem. Így tehát ebbe a kategóriába sorolom mindazokat a pártokat, amelyek láthatólag erősen megosztottak a kérdésben (pl. ODS, PiS).

Hasonlóan a Maastrichti Szerződést (és a többi uniós szerződést) elutasítókhoz, itt is követni kívánom a szuverenitás alapú, demokrácia alapú, baloldali, regionális-etnikai alapú, semlegesség alapú, kelet-európai és agrár alapú euroszeptikus kategóriákat, hiszen ezeket a csoportokat nem érinti az, hogy egy párt ellenzi-e vagy sem a politikai uniót.

1. Szuverenitás alapú euroszepticismus

Kicsit önellentmondásnak tűnik, ha egy párt a szuverenitás feladása miatt bírálja az EU-t, mégis megszavazza a mélyítést. Jelen esetben nem teljesen erről van szó. Az alábbi alfejezetben sokkal inkább azokat a pártokat fogom tárgyalni, amelyeket a szuverenitás feladásához való viszony oszt meg vagy mérsékelte a politikáját, így nem jelenthető ki egyértelműen róluk, hogy a politikai unió ellen vannak. Szigorúan véve tehát az anti-föderalista kategóriát, kimaradnak abból, ugyanakkor mindenképpen euroszeptikus pártoknak tekinthetők, egyértelműen távolságtartóbbak az integráció kapcsán, mint az Európa-barát pártok.

Ilyen párt a cseh Polgári Demokrata Párt. Az ODS az euroszepticismus thatcheri változatát valósította meg, tehát jobbközép konzervatív pártként is a nemzeti szuverenitást helyezte középpontba. Különösen igaz ez a pártra Klaus és hívei idején. Ugyanakkor egy sajátos cseh (és a KDH esetében szlovák) ellenérv is megfigyelhető, nevezetesen a Beneš-dekrétumok körülbástyázása és védelme. Ez a motívum nem csak az ODS-nél, hanem a cseh kommunistáknál is megjelenik (Hanley, 2004: 692–696.). Klaus emellett retorikájában is többször emelt szót amiatt, hogy szerinte az EU a németek befolyása alatt áll, az euró pedig szerinte egyértelműen politikai projekt (Riishøj, 2007: 528.).

A második párt ebben a kategóriában a lengyel Jog és Igazságosság (PiS). A párt kiemeli, hogy az EU-csatlakozással Lengyelország jogrendszere az EU jogrendszere alá került és sérült az állam szuverenitása. Felhívják a figyelmet

arra, hogy Lengyelország az EU-nak csak másodrendű tagja, ami különösen kiütözik a mezőgazdasági támogatásoknál. A PiS ellenzi a föderalizmust is, ami alapján inkább a politikai uniót ellenzők táborához kellene tartoznia, ugyanakkor a párt frakciója a Szejmben meglehetősen megosztottnak bizonyult a Lisszaboni Szerződéshez való viszonyban, 159 képviselőjéből mindössze 56 utasította el, 12 tartózkodás mellett (Szejm, 2008).

Ebbe a kategóriába tartozik a szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom (*Kresťanskodemokratické Hnutie*, KDH). A párt EP-képviselői tartózkodtak a Lisszaboni Szerződés esetében (2. sz. melléklet), ami nem jelent egyértelmű elutasítást, de egyértelmű kiállást sem. A szlovák törvényhozásban a képviselői nem voltak jelen a szavazásnál. A párt elsősorban a nemzeti szuverenitás feladását látja aggályosnak, ugyanakkor kevesli a keresztény szellemiséget is az Unión belül. Kritikájuk másik fontos sarokkövét is a vallásos szellem jelenti: a homoszexuálisok jogainak ellenzése stb. (Henderson, 2008: 287).

Kicsit más a helyzet az Észt Centrum Párttal (*Eesti Keskerakond*, K). A párt euroszkepticismusa leginkább abban volt megragadható, hogy a csatlakozásról szóló népszavazásban híveiket annak elutasítására buzdították. A kampány fő témája a nemzeti szuverenitás és az észt függetlenség kérdésköre volt, a Centrum akkori álláspontja tehát ebből vezethető le (Mikkel, 2004: 7). Maradva az újonnan csatlakozó államoknál, ide tartozik a litván Rend és Igazságosság (*Tvarka ir Teisingumas*, TT) is. A TT megosztottnak bizonyult a Lisszaboni Szerződéshez való viszonyban, EP-képviselői 2009-ben a Szabadság és Demokrácia Európája (EFD) elnevezésű euroszkeptikus képviselőcsoporthoz csatlakoztak. Szerintük a függetlenség alapja az önálló döntéshozatal, éppen ezért nem tudják feltétel nélkül támogatni az európai integráció további mélyülését (TT, 2009: 1.).

A Szlovák Nemzeti Párt a nemzeti érdekek védelmét hangsúlyozta, kritizálta a globalizációt és elutasította a föderalizmust (Henderson, 2008: 282.). Érzésem szerint ezek alapján még nem indokolt a kemény euroszkeptikusok közé sorolni a tömörülést, és ezt támasztja alá az, hogy az SNS – a kormánykoalíció részeként – megszavazta a Lisszaboni Szerződést (2. sz. melléklet). A párt 2010-es választási programjában is kiáll ezen döntése mellett, kiemelve, hogy a Lisszaboni Szerződéssel részben sikerült a szuverén államok unióját kialakítani (SNS, 2010: 6.). A programban megtalálható, hogy a párt ellenzi a föderális Európát (SNS, 2010: 29.) a bürokrácia és a nemzeti identitás elvesztése miatt.

A '90-es évek elején vált euroszkeptikussá (és vált ki a néppárti frakcióból) a portugál Néppárt (*Partido Popular*, PP). A párt a portugál szuverenitásra hivatkozva ellenezte a föderalista berendezkedést (Taggart, 1997: 7.), mára azonban enyhült euroszkepticismusa, és például a Lisszaboni Szerződés kapcsán megosztottá vált, sőt a portugál parlamentben támogatta azt.

Végezetül e kategóriába soroltam a lett Hazáért és Szabadságért Mozgalmat (*Tēvzemei un Brīvība* / LNNK, TB/LNNK). A párt programjában kiemeli,

hogy támogatja Lettország EU-tagságát és az ország fejlődéséhez szükségesnek tartja, ám a lett nemzeti kultúra és identitás védelme érdekében a nemzetállamok konföderációját tartja helyesnek (TB/LNNK, 2004).

2. Demokrácia alapú euroszkepticizmus

Az egyetlen jelenleg is EP-képviselettel rendelkező párt, amely ebbe a kategóriába illik, a Finn Kereszténydemokraták (*Suomen Kristillisdemokraati*, KD). A párt – szemben az európai kereszténydemokrata pártok döntő többségével – fenntartással viseltetik az Európai Unió irányában, elsősorban azt hangsúlyozva, hogy az EU kevésbé átlátható, bürokratikus, valamint legitimitása is kevés a demokráciadeficit megléte miatt (KD, 2009: 4–5.). A párt a Lisszaboni Szerződés kapcsán megosztott volt (3 igen, 4 nem), ami indokoltá teszi, hogy ne az anti-föderalista csoportba kerüljön (Eduskunta, 2008).

3. Baloldali euroszkepticizmus

A dán Szocialista Néppárt esetében komoly irányváltásról lehet beszélni, amely a 2000-es években ment végbe, azt követően, hogy a párt az euróra még nemet mondott. A Maastrichti Szerződésig kemény euroszkeptikus álláspontot képviselt. A kapitalista érdekek megtestesítőjének tekintette az EK-t, azonban az integrációs folyamat beindulásával a párt a 2000-es évek elejétől egyértelműen a politikai uniót pártolók oldalára került át (Lauring Knudsen, 2008: 158–159.). Sokáig valamennyi uniós szerződést ellenezett a két belga zöld párt, az Agalev (ma már *Groen!*) és az Ecolo. A kritika középpontjában az állt, hogy a szerződések nem helyeznek elég hangsúlyt a környezetvédelemre, illetve nem tartották azokat eléggé európainak. Ez a kormányra kerüléskor (1999-ben) megváltozott, és az Ecolo egyértelműen, a *Groen!* pedig inkább Európa-barát párttá vált. Ennek lenyomata a Nizzai és a Lisszaboni Szerződésre mondott igen.

4. Regionális-etnikai alapú euroszkepticizmus

A ma már nem létező belga (flamand) Népi Unió azért ellenezte Maastrichtot, mert az nem jelent megfelelő mélyítést, de a föderalista berendezkedés és az integráció hívei voltak (Deschouwer et al., 2008: 82.). Ezt az irányvonalat vitte tovább a mozgalom mindkét ága, ám a baloldali, szociálliberális *Spirit* azóta megszűnt, így most csak a másik utódpártról, az Új Flamand Szövetségről (*Nieuw-Vlaamse Alliantie*, N-VA) lesz szó. A párt képviselői támogatták a Lisszaboni Szerződést, és egyre inkább Európa-barát álláspontot foglalnak el, ám a független Flandria eléréséig – az SNP-hez hasonlóan – biztosan megmarad némi szkepszis. E kategóriába tartozik még a walesi *Plaid Cymru*, amely érveiben hasonló a Skót Nemzeti Párthoz, így azokra nem térek ki külön még egyszer, viszont a Lisszaboni Szerződést a párt EP-képviselője megszavazta, így nem tekinthető a politikai unió egyértelmű ellenzőjének.

5. Semlegesség alapú euroszkepticizmus

A semlegesség alapú euroszkeptikus pártok közül nem ellenzi a mélyülő integrációt a svéd Centrum Párt (*Centerpartiet*, CP). A pártnak sokkal jobban sikerült levetkőznie az agrár-jelleget, mint a Finn Centrumnak, ugyanakkor 1992-ben megalakult a Centrum Nem az EU-ra, ami a párt kemény euroszkeptikus szárnyát adta. A párt, és különösen az euroszkeptikus szárny nem az agrárium vagy épp a halászati politika felől kezdte bírálni az EU-t, hanem a hagyományos svéd semlegesség csorbulása miatt (Aylott, 2008: 189.). Részben természetesen megjelentek a vidéki és agrárius érdekek és bírálatok is, ám ezek nem kaptak nagy teret a párt kommunikációjában, és az euró-övezethez való csatlakozás ellenzésekor is a semlegesség játszotta a kulcsszerepet. A máltai Munkáspárt (*Partit Laburista*, PL) számára a cél, hogy Málta a Földközi-tenger Svájca legyen, emiatt elleneztek többek között az ország EU-csatlakozását is. Amikor kormányon voltak, többször is elakadtak a tárgyalások Málta és az EU között, rendszerint a PL meglehetősen negatív hozzáállása miatt (Times of Malta, 2008).

6. Kelet-európai euroszkepticizmus

A kelet-európai euroszkepticizmus mára integrációt legalábbis eltűrő pártja a Nagy-Románia Párt. A párt nem sokat törődött az európai ügyekkel, ugyanakkor némely megnyilatkozása meglehetősen Európa-barát. Többek között pozitívnak és támogatandónak tartja az Eurorégiók határokon átnyúló létrehozását, igaz ezt a Nagy-Románia-koncepció miatt tartja szükségesnek. Az EU-val kapcsolatosan sokkal inkább a csatlakozás után jelentek meg kritikáik, melyek elsősorban a nem egyenlő feltételekre irányultak (Hartleb, 2009: 66.).

7. Agrár alapú euroszkepticizmus

Főleg az északi centrupártok tartoznak ide. A Finn Centrum (*Suomen Keskusta*, KESK) a kezdetektől megosztott az EU-hoz való viszony tekintetében, ami elsősorban annak köszönhető, hogy a pártban – jóllehet centrista jelleget öltött – a mai napig erős az agrárium érdekérvényesítése. Szemben a dán liberálisokkal (*Venstre*), a finn (és a svéd) volt agrárpárt euroszkeptikus, ami annak köszönhető, hogy utóbbi két mezőgazdaság nem exportorientált és szubvencióra szorul. A szakirodalom több helyütt – meglátásom szerint tévesen – antiföderalista pártként állítja be a KESK-et (Raunio, 2008: 173.). A helyzet azonban az, hogy a párton belül van egy euroszkeptikus szárny, de a párt fő irányvonala Európa-barát. Kritikájuk elsősorban az agrárpolitikára irányul, amely fokozatosan kívánja leépíteni az agrártámogatásokat. Az alkategória tipikus esete a Lengyel Néppárt (*Polskie Stronnictwo Ludowe*, PSL) is. A PSL egyértelműen agrárpártnak tekinthető, amely Lengyelország EU-csatlakozásakor legfőképpen a lengyel mezőgazdaság helyzete miatt aggódott. Sérelmezte, hogy az újonnan csatlakozó államok gazdái az agrárkifizetésekből sokkal kevésbé

részesedhetnek (kezdetben 25%, ami előbb évi 5, majd 10 százalékponttal növekszik). Ugyanakkor nem találta elfogadhatónak a lengyel termőföld védelméért tett lépéseket, sőt magát azt sem, hogy külföldiek szabadon vásárolhassanak földet az országban. A párt szerint az agrárpolitikában sokkal hangsúlyosabban kell, hogy megjelenjen a nemzetállami érdek (Szczerbiak, 2008: 237), mégsem elleneznek semmilyen integrációs mélyítést.

ÖSSZEGZÉS

A fentiekben igyekeztem az euroszkepticizmus jelenlegi helyzetének bemutatására. Először definiáltam a fogalmat, majd a szakirodalmat tekintetem röviden át. Megállapítottam, hogy a Taggart–Szczerbiak szerzőpáros kemény/puha euroszkepticizmus felosztása ugyan helytálló, de egyre kevésbé tekinthető relevánsnak. Világos, hogy jelenleg mindössze nyolc pártról állapítható meg, hogy kemény euroszkeptikus (ráadásul a cseh kommunistáknál ez elég bizonytalan), ami – tekintetbe véve, hogy ötvennyolc párt az alapsokaság – indokoltá tette az új kategóriapár (anti-föderalista/pro-föderalista) megalkotását. Kitértem Kopecký és Mudde csoportosítására is, ám, miután megállapítottam, hogy az EU-t érintő ügyek tekintetében az euroszkeptikus és az EU-ellenes kategóriák szinte teljesen egybeesnek Taggart és Szczerbiak általam bírált csoportosításával, jeleztem, hogy szükséges egy új tipológia létrehozása.

Munkám második részében – a korábban kifejtett definícióm alapján – megalkottam egy új csoportosítást, az anti-föderalista/pro-föderalista kategóriapárt. Előnyét a könnyebb mérhetőség mellett azzal indokoltam, hogy folyamatosan nyomon követhető az EU mélyítését célzó újabb és újabb szerződésekre adott válaszok által. Tovább finomítandó az euroszkeptikus pártok besorolását, e kategóriapárt elmetsztem egy ettől független csoportosítással, amely az Európai Unióval szembeni kritikák háttérét veszi tekintetbe. Hét fajta indokot vizsgáltam, melyek függetlenek egymástól, ugyanakkor teljes egészében lefedik az EU-val szembeni kritikákat. Természetesen máshol is meg lehetne húzni az indokok határait, így például a szuverenitás alapú euroszkeptikusok között is vannak olyanok (elsősorban a radikális jobboldali pártok), amelyek a liberális értékrenddel is szembehelyezkednek, míg például a baloldali euroszkeptikusok között is kirajzolódik egy anti-kapitalista és egy újbaloldali, pacifista csoport, ugyanakkor ezen alkategóriák között olyan nagy az átjárás, hogy nem láttam helyesnek a szuverenitás alapú és a baloldali euroszkeptikus pártok csoportjának további bontását.

A tanulmány harmadik egységében az ötvennyolc euroszkeptikus pártot vizsgáltam meg aszerint, hogy milyen választ adtak a Lisszaboni Szerződésre, illetve milyen indokokkal bírálták az Európai Uniót. E fejezet összefoglalását a 4. táblázat tartalmazza. Jól látható, hogy a két legnagyobb csoport a szuve-

renitás alapú és a baloldali euroszkeptikus pártok csoportja, melyek nagyjából lefedik a kulturális bal–jobb skálán elfoglalt pozíciót is. A kisebb kategóriák speciális pártokat (pl. Hans-Peter Martin Listája) vagy helyzeteket (semlegesség, regionális helyzet) írnak le.

4. táblázat. Az euroszkeptikus pártok besorolása

	anti-föderalista		pro-föderalista	
szuverenitás	FB, UKIP, MPF, FN , FPÖ, DF, VB, LAOS, PVV, LDD, BNP , CON, UUP, DUP, CU, SGP	<i>Ataka, Jobbik,</i> <i>Sinn Féin</i>	ODS*, PiS*, KDH, SNS, K, TT, CDS/PP, TB/LNNK	
demokrácia	Martin, PS, BZÖ	UKIP , MPF, CU, SGP, LN, SNP	KD	PC
baloldali	PCF, IU, PCP, KKE , Syriza, AKEL, KSČM , LSP, SPnl, Linke, BE, VP , SPirl, GPEW	FB , <i>Sinn Féin</i> , ERC , MP	SF, Groen, Ecolo	
regionális/ etnikai	SNP*, LN	VB	N-VA, PC	<i>Groen, Ecolo</i>
semlegesség	Sinn Féin, MP	FPÖ , VP	CP, PL	KESK
kelet-európai agrár	Jobbik, Ataka	KSČM	PRM	<i>K, ODS, PiS</i>
		<i>LN, Jobbik</i>	KESK, PSL	<i>CP</i>

A táblázatban szereplő pártok közül vastagon vannak szedve azok, amelyek kemény euroszkeptikusak, dőlt betűvel azok, amelyek besorolhatóak az adott kategóriába, de elsősorban nem abba tartoznak, és csillag (*) szerepel azon pártok neve mögött, amelyek az anti-föderalista és a pro-föderalista kategória határán mozognak.

A vizsgálódás két, egymást nem kizáró irányba folytatható. Az egyik az EP-képviseléssel nem rendelkező pártok bevonása, ez azonban valószínűleg nem jelentene a tipológiában újdonságot, hiszen a legtöbb parlamenti jelenléttel rendelkező euroszkeptikus pártnak van EP-képviselése is. A másik irányt egyértelműen az Európai Unió határain kívül lévő pártok vizsgálata jelenti. A hangsúlyt itt nyilvánvalóan a tagjelölt államok, az EU-ra nemet mondó országok (Norvégia, Svájc) és a hosszú távon EU-csatlakozásban gondolkodó országok (pl. Ukrajna) pártjaira kell fektetni.

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet. a tanulmányban szereplő euroszkeptikus pártok

Ország	Párt	Röv.	EP	NP
Ausztria	Hans-Peter Martin Listája	Martin	3	0
Ausztria	Ausztria Szabadságpártja	FPÖ	2	34
Ausztria	Szövetség Ausztria Jövőjéért	BZÖ	1	21
Belgium	Flamand Érdek	VB	2	12
Belgium	Új Flamand Szövetség	N-VA	1	27
Belgium	Dedecker Listája	LDD	1	1
Bulgária	Támadás Nemzeti Unió	Ataka	2	21
Ciprus	Dolgozó Nép Progresszív Pártja	AKEL	2	18
Csehország	Polgári Demokrata Párt	ODS	9	53
Csehország	Cseh- és Morvaország Kommunista Pártja	KSČM	4	26
Dánia	Szocialista Néppárt	SF	2	23
Dánia	Dán Néppárt	DF	2	25
Dánia	Népi Mozgalom az EU Ellen	FB	1	0
Egyesült Királyság	Konzervatív és Unionista Párt	CON	25	307
Egyesült Királyság	Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja	UKIP	13	0
Egyesült Királyság	Anglia és Wales Zöld Pártja	GPEW	2	1
Egyesült Királyság	Brit Nemzeti Párt	BNP	2	0
Egyesült Királyság	Skót Nemzeti Párt	SNP	2	6
Egyesült Királyság	Plaid Cymru	PC	1	3
Egyesült Királyság	Demokratikus Unionista Párt	DUP	1	8
Egyesült Királyság	Sinn Féin (Mi Magunk)	Sinn Féin	1	5
Egyesült Királyság	Ulsteri Unionista Párt	UUP	1	0
Észtország	Észt Centrumpárt	K	2	29
Finnország	Finn Centrum	KESK	3	51
Finnország	Finn Kereszténydemokraták	KD	1	7
Finnország	Ígazi Finnek	PS	1	5
Franciaország	Francia Kommunista Párt	PCF	5	15
Franciaország	Nemzeti Front	FN	3	0
Franciaország	Franciaországért Mozgalom	MPF	1	1
Görögország	Görögország Kommunista Pártja	KKE	2	21
Görögország	Ortodox Népi Riadó	LAOS	1	15
Görögország	Radikális Baloldal Koalíciója	Syriza	1	13
Hollandia	Szabadságpárt	PVV	4	24
Hollandia	Szocialista Párt	SPnl	2	15
Hollandia	Keresztyén Unió	CU	1	5
Hollandia	Református Politikai Párt	SGP	1	2
Írország	Szocialista Párt	SPirl	1	0

Ország	Párt	Röv.	EP	NP
Lengyelország	Jog és Igazságosság	PiS	15	166
Lengyelország	Lengyel Néppárt	PSL	4	31
Lettország	Hazáért és Szabadságért	TB/LNNK	1	8
Lettország	Lettország Szocialista Pártja	LSP	1	4
Litvánia	Törvény és Igazságosság	TT	2	15
Magyarország	Jobbik Magyarországért Mozgalom	Jobbik	3	47
Málta	Munkáspárt	PL	4	34
Németország	Baloldal	Linke	8	76
Olaszország	Északi Liga	LN	9	60
Portugália	Baloldali Blokk	BE	3	16
Portugália	Portugál Kommunista Párt	PCP	2	13
Portugália	Demokratikus és Szociális Centrum – Néppárt	CDS/PP	2	21
Románia	Nagy-Románia Párt	PRM	3	0
Spanyolország	Egyesült Baloldal	IU	1	1
Spanyolország	Katalán Republikánus Baloldal	ERC	1	3
Spanyolország	Kezdeményezés Katalóniáért – Zöldek	ICV	1	1
Svédország	Környezet Párt - Zöldek	MP	2	19
Svédország	Baloldali Párt	VP	1	22
Svédország	Centrumpárt	CP	1	29
Szlovákia	Kereszténydemokrata Mozgalom	KDH	2	15
Szlovákia	Szlovák Nemzeti Párt	SNS	1	9

2. számú melléklet: Az Európai Alkotmányról és a Lisszaboni Szerződésről szóló EP-szavazások eredményei. Az első oszlopban az igen, a másodikban a nem szavazatok, a harmadikban a tartózkodások száma van, míg a negyedikben azon képviselők száma, akik nem voltak jelen a szavazásnál (Forrás: Votewatch, 2005; Votewatch, 2008)

		Alkotmány				Lisszabon			
Ausztria	ÖVP	6	0	0	0	6	0	0	0
Belgium	CD&V	3	0	0	1	4	0	0	0
	CDH	1	0	0	0	1	0	0	0
	CSP	1	0	0	0	1	0	0	0
Bulgária	GERB	–	–	–	–	4	0	0	1
Ciprus	DISY	2	0	0	0	0	0	0	2
	GIA	1	0	0	0	0	0	0	1
Csehország	ODS	0	9	0	0	0	0	8	1
	SNK-ED	3	0	0	0	2	0	0	1
	KDU-ČSL	2	0	0	0	1	0	1	0
Dánia	KF	0	0	0	1	1	0	0	0

EUROSZKEPTICIZMUS MA

Észtország	IRL	1	0	0	0	1	0	0	0
Finnország	KOK	3	0	0	1	4	0	0	0
Franciaország	UMP	14	0	0	3	16	0	0	1
	NC	–	–	–	–	1	0	0	0
Görögország	ND	11	0	0	0	11	0	0	0
Hollandia	CDA	7	0	0	0	6	0	0	1
Írország	FG	5	0	0	0	5	0	0	0
Lengyelország	PO	1	0	14	0	13	0	0	2
	PSL	0	3	0	1	1	0	0	0
Lettország	JL	2	0	0	0	2	0	0	0
	TP	1	0	0	0	1	0	0	0
Litvánia	TS	1	0	0	1	2	0	0	0
Luxemburg	CSV	3	0	0	0	2	0	0	1
Magyarország	Fidesz	12	0	0	0	12	0	0	0
	MDF	1	0	0	0	1	0	0	0
Málta	PN	2	0	0	0	2	0	0	0
Nagy-Britannia	CON	0	22	0	5	1	21	1	2
	UUP	0	1	0	0	0	1	0	0
Németország	CDU	38	0	0	2	37	0	0	3
	CSU	8	0	0	1	8	0	0	1
Olaszország	FI	13	0	0	3	8	0	0	8
	UDC	4	0	0	1	2	0	0	3
	UDEUR	1	0	0	0	0	0	0	1
	PP	1	0	0	0	1	0	0	0
	SVP	1	0	0	0	1	0	0	0
Portugália	PSD	3	0	1	3	6	0	1	0
	CDS/PP	1	1	0	0	1	0	0	1
Románia	PD-L	–	–	–	–	16	0	0	0
	RMDSZ	–	–	–	–	2	0	0	0
Spanyolország	PP	24	0	0	0	19	0	0	5
Svédország	M	3	0	0	1	3	0	0	1
	KD	1	0	0	0	0	1	0	1
Szlovákia	SDKÚ	3	0	0	0	3	0	0	0
	KDH	0	0	3	0	0	0	3	0
	MKP	2	0	0	0	2	0	0	0
Szlovénia	N.Si	2	0	0	0	2	0	0	0
	SDS	2	0	0	0	2	0	0	0
EPP-ED		190	36	18	24	214	23	14	37

		Alkotmány				Lisszabon			
Ausztria	SPÖ	7	0	0	0	7	0	0	0
Belgium	SP.a	2	0	0	1	3	0	0	0
	PS	4	0	0	0	4	0	0	0
Bulgária	BSP	–	–	–	–	5	0	0	0
Csehország	ČSSD	2	0	0	0	2	0	0	0
Dánia	S	5	0	0	0	5	0	0	0
Észtország	SDE	3	0	0	0	2	0	0	1
Finnország	SDP	2	0	0	1	3	0	0	0
Franciaország	PS	18	0	9	4	23	1	1	6
Görögország	PASOK	8	0	0	0	7	0	0	1
Hollandia	PvdA	7	0	0	0	5	0	0	2
Írország	ILP	1	0	0	0	1	0	0	0
Lengyelország	SLD	4	0	0	0	3	0	0	1
	SDPL	3	0	0	0	3	0	0	0
	SRP	2	0	0	0	1	0	0	0
	UP	1	0	0	0	1	0	0	0
Litvánia	LSDP	2	0	0	0	2	0	0	0
Luxemburg	LSAP	1	0	0	0	1	0	0	0
Magyarország	MSZP	9	0	0	0	8	0	0	1
Málta	PL	0	0	2	1	1	0	0	2
Nagy-Britannia	LAB	19	0	0	0	17	0	0	2
Németország	SPD	21	0	0	2	20	0	0	3
Olaszország	DS/PD	13	0	0	1	3	0	0	4
	SDI/PS	2	0	0	0	2	0	0	2
	NPSI	0	0	0	2	–	–	–	–
	SD	–	–	–	–	3	0	0	0
	Ind.	–	–	–	–	2	0	0	0
Portugália	PS	11	0	1	0	11	0	0	1
Románia	PSD	–	–	–	–	7	1	0	2
Spanyolország	PSOE	20	0	0	4	20	0	0	4
Svédország	SAP	4	1	0	0	4	1	0	0
Szlovákia	Smer	3	0	0	0	3	0	0	0
Szlovénia	SD	1	0	0	0	1	0	0	0
PES		175	1	12	16	180	3	1	32

EUROSZKEPTICIZMUS MA

		Alkotmány				Lisszabon			
Ausztria	LIF	–	–	–	–	1	0	0	0
Belgium	VLD	3	0	0	0	2	0	0	1
	MR	3	0	0	0	1	0	0	2
Bulgária	DPS	–	–	–	–	4	0	0	0
	NDSV	–	–	–	–	1	0	0	0
Ciprus	DIKO	1	0	0	0	0	0	0	1
Dánia	V	3	0	0	0	3	0	0	0
	RV	1	0	0	0	1	0	0	0
Észtország	K	1	0	0	0	1	0	0	0
	ER	1	0	0	0	1	0	0	0
Finnország	KESK	2	2	0	0	2	0	1	1
	SFP	1	0	0	0	1	0	0	0
Franciaország	UDF/ MoDem	11	0	0	0	8	0	0	2
Hollandia	VVD	4	0	0	0	4	0	0	0
	D66	1	0	0	0	1	0	0	0
Írország	Ind.	1	0	0	0	1	0	0	0
Lengyelország	PD	4	0	0	0	3	0	0	1
Lettország	LC	1	0	0	0	1	0	0	0
Litvánia	DP	4	0	0	1	4	0	0	1
	LiCS	1	0	0	1	2	0	0	0
Luxemburg	DP	1	0	0	0	0	0	0	1
Magyarország	SZDSZ	2	0	0	0	2	0	0	0
Nagy-Britannia	LD	10	0	0	2	10	0	0	1
Németország	FDP	7	0	0	0	4	0	0	3
Olaszország	M/PPD	7	0	0	0	6	0	0	4
	RI	2	0	0	0	1	0	0	1
	IdV	1	0	0	1	0	0	0	1
	MRI	1	0	0	0	–	–	–	–
Románia	PNL	–	–	–	–	6	0	0	0
Spanyolország	CiU	1	0	0	0	1	0	0	0
	EAJ-PNV	1	0	0	0	1	0	0	0
Svédország	FPL	1	0	0	1	2	0	0	0
	CP	1	0	0	0	1	0	0	0
Szlovénia	LDS	2	0	0	0	2	0	0	0
ALDE		80	2	0	6	78	0	1	20

		Alkotmány				Lisszabon			
Ciprus	AKEL	0	2	0	0	0	0	0	2
Csehország	KSČM	0	6	0	0	0	4	0	2
Dánia	FB	0	1	0	0	0	1	0	0
Finnország	VAS	0	1	0	0	0	1	0	0
Franciaország	PCF	0	2	0	1	0	3	0	0
Görögország	KKE	0	3	0	0	0	1	0	2
	Syriza	0	1	0	0	0	1	0	0
Hollandia	SP	0	2	0	0	0	1	0	1
Írország	Sinn Féin	0	1	0	0	0	1	0	0
Nagy-Britannia	Sinn Féin	0	1	0	0	0	1	0	0
Németország	Linke	1	5	0	1	1	5	0	1
Olaszország	PRC	0	4	0	1	0	5	0	0
	PdCI	0	0	2	0	0	1	1	0
Portugália	PCP	0	1	0	1	0	2	0	0
	BE	0	1	0	0	0	0	0	1
Spanyolország	IU	0	1	0	0	0	0	0	1
Svédország	V	0	2	0	0	0	2	0	0
EUL-NGL		1	34	2	4	1	29	1	10

		Alkotmány				Lisszabon			
Ausztria	GA	2	0	0	0	2	0	0	0
Belgium	Groen	0	1	0	0	1	0	0	0
	Ecolo	1	0	0	0	1	0	0	0
Dánia	SF	1	0	0	0	1	0	0	0
Finnország	VIHR	1	0	0	0	1	0	0	0
Franciaország	Verts	6	0	0	0	5	0	0	1
Hollandia	GL	2	0	0	0	2	0	0	0
	ET	1	0	0	1	1	1	0	0
Lettország	PCTVL	1	0	0	0	1	0	0	0
Luxemburg	Gréng	1	0	0	0	1	0	0	0
Nagy-Britannia	GPEW	0	0	1	1	1	1	0	0
	SNP	0	2	0	0	0	1	1	0
	PC	0	1	0	0	1	0	0	0

EUROSZKEPTICIZMUS MA

Németország	B90/G	13	0	0	0	12	0	0	1
Olaszország	Verdi	2	0	0	0	2	0	0	0
Spanyolország	Verdes	1	0	0	0	1	0	0	0
	ICV	0	1	0	0	0	0	1	0
	ERC	0	1	0	0	–	–	–	–
	EA	–	–	–	–	0	0	1	0
Svédország	MP	0	1	0	0	0	1	0	0
Greens-EFA		32	7	1	2	33	4	3	2

		Alkotmány				Lisszabon			
Dánia	DF	0	1	0	0	0	1	0	0
Írország	FF	4	0	0	0	4	0	0	0
Lengyelország	PiS	0	7	0	0	0	0	8	0
	LPR	–	–	–	–	0	5	0	0
	SRP	–	–	–	–	4	0	0	0
	PSL	–	–	–	–	0	2	1	0
Lettország	TB/LNNK	4	0	0	0	4	0	0	0
Litvánia	TT	1	0	0	0	1	0	0	0
	LVLS	1	0	0	0	1	0	0	0
Olaszország	AN	8	0	0	1	5	1	0	3
	LN					0	4	0	0
UEN		18	8	0	1	19	13	9	3

		Alkotmány				Lisszabon			
Csehország	NezDem	0	1	0	0	0	1	0	0
Dánia	JB	0	1	0	0	0	1	0	0
Franciaország	MPF	0	2	0	1	0	3	0	0
Görögország	LAOS	0	1	0	0	0	1	0	0
Hollandia	CU+SGP	0	2	0	0	0	2	0	0
Írország	Ind.	0	1	0	0	0	1	0	0
Lengyelország	LPR	0	10	0	0	0	3	0	0
Nagy-Britannia	UKIP	0	10	0	0	0	10	0	0
Olaszország	LN	0	2	0	2	–	–	–	–
Svédország	JL	0	3	0	0	0	2	0	0
Ind/Dem		0	33	0	3	0	24	0	0

		Alkotmány				Lisszabon			
Ausztria	Martin	0	0	2	0	0	1	0	0
	FPÖ	0	1	0	0	0	1	0	0
Belgium	VB	0	3	0	0	0	3	0	0
Bulgária	Ataka	–	–	–	–	0	1	0	2
Csehország	NezDem	0	1	0	0	0	1	0	0
Franciaország	FN	0	7	0	0	0	7	0	0
Lengyelország	SRP	0	0	4	0	–	–	–	–
	LPR	–	–	–	–	0	2	0	0
Nagy-Britannia	UKIP	0	2	0	0	0	1	0	1
	DUP	0	1	0	0	0	1	0	0
	CON	–	–	–	–	0	2	0	1
Olaszország	AS	0	1	0	0	0	0	0	1
	MSFT	0	1	0	0	0	1	0	0
	Ulivo	–	–	–	–	1	0	0	0
Románia	Ind.	–	–	–	–	1	0	0	0
Szlovákia	HZDS	3	0	0	0	3	0	0	0
NI		3	17	6	0	5	21	0	5

IRODALOM

- Adshead, Maura–Hill, John (2005): Elections to the European Parliament, June 2004: The 15 established member states. *Electoral Studies* Vol. 24., No. 3. September, 537–545.
- Aylott, Nicholas (2005): Lessons Learned, Lessons Forgotten: The Swedish referendum on EMU of September 2003. *Government and Opposition* Vol. 40., No. 4. Fall, 540–564.
- Baker, David–Gamble, Andrew–Randall, Nick–Seawright, David (2008): Euroscepticism in the British Party System: 'A Source of Fascination, Perplexity, and Sometimes Frustration'. In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. Oxford University Press.
- Bana Tibor–Dúró József (2008): Euroszepticismus. TDK-dolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem.
- Benedetto, Giacomo–Quaglia, Lucia (2007): The Comparative Politics of Communist Euroscepticism in France, Italy and Spain. *Party Politics* Vol. 13. 478–499.
- Chari, Raj S.–Iltanen, Suvi–Kritzinger, Sylvia (2004): „Examining and Explaining the Northern League’s ‘U-Turn’ from Europe” *Government and Opposition* Vol 39., No. 3. Summer, 423–450.
- De Vreese, Claes–Tobiasen, Mette (2007): Conflict and Identity: Explaining Turnout and Anti-

- integrationist Voting in the Danish 2004 Elections for the European Parliament. *Scandinavian Political Studies* Vol. 30., No. 1. March, 87–114.
- Deschouwer, Kris–Van Assche, Martine (2008): Hard but Hardly Relevant: Party-Based Euroscepticism in Belgium. In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. Oxford University Press
- Dunphy, Richard–Bale, Tim (2007): Red Flag Still Flying? *Party Politics* Vol. 13., No. 3. May, 287–304.
- Fallend, Franz (2008): Euroscepticism in Austrian Political Parties: Ideologically Rooted or Strategically Motivated? In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. Oxford University Press.
- Ghodsee, Kristen (2008): Left Wing, Right Wing, Everything – Xenophobia, Neo-totalitarianism, and Populist Politics in Bulgaria. *Problems of Post-Communism*. Vol 55., No. 3. May, 26–39.
- Gilland, Karin (2008): Shades of Green: Euroscepticism in Irish Political Parties. In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. Oxford University Press.
- Grunberg, Gérard (2008): Euroscepticism in France, 1992-2002. In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. Oxford University Press.
- Hanley, Seán (2008): Embracing Europe, Opposing EU-ropes? Party-based Euroscepticism in the Czech Republic. In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. Oxford University Press.
- Hartleb, Florian (2009): 'Europe' and the Extreme Right: Comparing Partidul Romania Mare and Vlaams Belang. *Romanian Journal of Political Science* Vol. 9., No. 1. Spring, 59–68.
- Henderson, Karen (2008): The Slovak Republic: Eurosceptics and Phoney Europhiles. In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. Oxford University Press.
- Kopecký, Petr–Mudde, Cas (2002): Two Sides of Euroscepticism. *European Union Politics* Vol. 3. No. 3., 297–326.
- Lauring Knudsen, Ann-Christina (2008): Euroscepticism in Denmark. In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. Oxford University Press.
- Linden, Ronald H.–Pohlman, Lisa M. (2003): Now You See It, Now You Don't: Anti-EU Politics In Central and Southeast Europe. *European Integration* Vol 25., No. 4. December, 311–334.
- Mikkil, Evald (2004): The Estonian EU Accession Referendum 14 September 2003. EPERN Referendum Briefing No. 11. 2004.
- Mikkil, Evald–Kasekamp, Andres (2008): Emerging Party-based Euroscepticism in Estonia. In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. Oxford University Press.
- Raunio, Tapio (2008): The Difficult Task of Opposing Europe: The Finnish Party Politics of Euroscepticism. In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. Oxford University Press.

- Riishøj, Søren (2007): Europeanization and Euroscepticism: Experiences from Poland and the Czech Republic. *Nationalities Papers* Vol 39., No. 3. July, 503–535.
- Szczerbiak, Aleks (2008): Opposing Europe or Problematizing Europe? Euroscepticism and 'Euro-realism' in the Polish Party System. In: Aleks Szczerbiak and Paul Taggart (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism. Vol. 1.* Oxford University Press.
- Taggart, Paul (1997): The Populist Politics of Euroscepticism. *European Union Studies Association (EUSA) «Biennial Conference» 1997 (5th)*, May 29–June 1, 1997.
- Taggart, Paul–Szczerbiak, Aleks (2008): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism.* Oxford University Press.

PÁRTDOKUMENTUMOK

- Ausztria Szabadságpártja (FPÖ) (2005): Pártprogram. http://www.fpoe.at/fileadmin/Content/portal/PDFs/2009/fp_parteiprogramm_neu.pdf, letöltés dátuma 2010. június 13.
- A Baloldal (Linke) (2009): 'Szolidaritás, Demokrácia, Béke – Együtt az európai változásért' – EP-választási program. http://die-linke.de/fileadmin/download/disput/2009/disput_maerz2009_wahlprogramm.pdf, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Baloldali Blokk (BE) (2009): Választási program. <http://www.bloco.org/media/programabe.pdf>, letöltés dátuma: 2010. június 12.
- Batten, Gerard (2007): *How much does membership of the European Union cost Britain?* London, Lea Valley Printing Limited.
- Brit Nemzeti Párt (BN) (2010): 'Demokrácia, Szabadság, Kultúra és Identitás' – választási program. <http://communications.bnp.org.uk/ge2010manifesto.pdf>, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Dedecker Listája (LDD) (2009): 'LDD, az eurorealisták' – EP-választási program. http://www3.lijstdedecker.com/docs/LDD_EUROPEES_PROGRAMMA.pdf, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Finn Kereszténydemokraták (KD) (2009): EP-választási program. http://www.kristillidemokraatit.fi/KD/www/fi/tavoitteet/eu-politiikka/eu_vaaliobjelma_2009_low.pdf, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Görögország Kommunista Pártja (KKE) (2009): Program. http://www.kke.gr/to_programma_toy_kke, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Hazáért és Szabadságért (TB/LNNK) (2004): Program. http://www.tb.lv/page.php?pgID=1d7f7abc18fc_b43975065399b0d1e48e&lang=est, letöltés dátuma: 2010. június 12.
- Igazi Finnek (PS) (2009): EP-választási program. <http://www.perussuomalaiset.fi/getfile.php?file=346>, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Jobbik Magyarországért Mozgalom (2009): 'Magyarország a magyaroké!' – EP-választási program, <http://www.jobbik.hu/sites/jobbik.hu/download/Jobbik-program2009EP.pdf>, letöltés dátuma: 2010. június 12.
- Katalán Republikánus Baloldal (ERC) (2009): 'A miénk is Európa, mert mi is építjük' – közlemény. <http://www.esquerra.cat/actualitat/junqueras-afirma-que-anem-a-europa-a-fer-la-mes-nostra-perque-tambe-la-volem-construir>, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Keresztényszociális Unió (CSU) (2010): Pártprogram, Külpolitika és Európa fejezet, Európa alfe-

- jezet. http://www.csu.de/partei/unsere_politik/aussenpolitik_europa/europa/index.htm, letöltés dátuma: 2010. június 12.
- Lettország Szocialista Pártja (LSP) (2005): Program. [http://www.latsocpartija.lv/userfiles/file/LSP%20Programma%20lat\(1\).doc](http://www.latsocpartija.lv/userfiles/file/LSP%20Programma%20lat(1).doc), letöltés dátuma 2010. június 12.
- Néppárt – Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (L'S-HZDS) (2010): Választási program. <http://volby2010.hzds.sk/volebny-program/>, letöltés dátuma 2010. május 25.
- Ortodox Népi Riadó (LAOS) (2007): Választási program. http://www.laos.gr/pdf/PROGRAM_LAOS.pdf, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Portugál Kommunista Párt (PCP): EP-választási program. http://www.cdu.pt/index.php?option=com_content&task=view&id=279&Itemid=66, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Radikális Baloldal Koalíciója (SYRIZA) (2009): Választási nyilatkozat. <http://syriza.gr/giati-syriza/keimena-taytotitas/eklogiki-diakiryksi>, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Rend és Igazságosság (TT) (2009): Program. <http://www.tvarka.lt/get.php?f.297>, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Skót Nemzeti Párt (SNP) (2009): Manifesztum az EP-választásra. <http://www.snp.org/node/15285>, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Smer – Szociáldemokrácia (Smer) (2010): Választási program. <http://www.strana-smer.sk/files/galleries/1622/Programove%20zameranie%20SMER%20-%20SD.pdf>, letöltés dátuma 2010. május 25.
- Szabadságpárt (PVV) (2010): 'A remény és az optimizmus agendája' – választási program. http://pvv.nl/images/stories/Webversie_VerkiezingsProgrammaPVV.pdf, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Szlovák Nemzeti Párt (SNS) (2010): Választási program. http://www.sns.sk/wp-content/uploads/2010/03/Volebny_program_20101.pdf, letöltés dátuma 2010. május 24.
- Szocialista Párt (Hollandia) (SP.nl) (2010): 'Jobb Hollandia kevesebb pénzért' – választási program. <http://planet.sp.nl/2010/2011verkiezingsprogrammaSP.pdf>, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Szövetség Ausztria Jövőjéért (BZÖ) (2010): Program. http://www.bzoe.at/assets/files/Programm_BZOE_WEB.pdf, letöltés dátuma 2010. június 12.

INTERNETES FORRÁSOK

- Eduskunta, 2008: [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\$\(APPL\)=aanestysu&\\$\(BASE\)=aanestysu&\\$\(THWIDS\)=0.24/1277884704_35387&\\$\(oohtml\)=aax/hex5000&\\$\(html\)=aax/aax5000&\\$\(snhtml\)=aax/aaxnosyn&\\$\(savehtml\)=/thwfakta/aanestys/aax/aax.htm](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?$(APPL)=aanestysu&$(BASE)=aanestysu&$(THWIDS)=0.24/1277884704_35387&$(oohtml)=aax/hex5000&$(html)=aax/aax5000&$(snhtml)=aax/aaxnosyn&$(savehtml)=/thwfakta/aanestys/aax/aax.htm), letöltés dátuma 2010. június 22.
- Sejm, 2008: <http://orka.sejm.gov.pl/SQL.nsf/glosowania?OpenAgent&6&12&4>, letöltés dátuma 2010. május 19.
- Times of Malta, 2008: <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20080514/opinion/labours-long-standing-euroscpticism>, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Votewatch, 2005: http://votewatch.eu/cx_vote_details.php?id_act=231&lang=en, letöltés dátuma 2010. június 12.
- Votewatch, 2008: http://votewatch.eu/cx_vote_details.php?id_act=3862&lang=en, letöltés dátuma 2010. június 12.

AZ EMBERI JOGOK STÁTUSZA HABERMAS DELIBERATÍV DEMOKRÁCIAELMÉLETÉBEN*

Szücs László Gergely

(PhD hallgató, ELTE-BTK, Politikai Filozófiai Doktori Program)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány Habermas kilencvenes években kialakított deliberatív demokráciaelméletének segítségével a demokratikus jogállam egy aktuális kérdését vizsgálja: hogyan lehet egyszerre a lehető legnagyobb teret biztosítani a demokratikus döntéshozatalban a megnyilvánuló érvek és értékek sokféleségének, és az univerzális emberi jogok érvényesülésének. Habermas gyakorlati észről szóló tanulmányának segítségével megvizsgálja, hogy a diskurzuselmélet szemszögéből miért nem fogadható el a pusztán univerzális normákra épülő liberális politikai eszmény. A szerző ezután a Faktizität und Geltung alapján rekonstruálja, hogy a deliberatív demokráciaelmélet segítségével hogyan igazolható a klasszikus liberális szabadságjogok érvényessége.

Kulcsszavak: jogállam ■ deliberatív demokrácia ■ liberalizmus ■
diskurzus ■ népszuverenitás ■ emberi jogok

Habermas úgy gondolta, hogy diszkurzív demokráciaelméletével sikerült feloldani a liberalizmus és a republikánus demokráciaelmélet közötti ellentétet (Habermas, 1992/3: 612–613.), és olyan politikai elméletet alkotott, amelyben a népszuverenitás és az emberi jogok közötti konfliktus feloldhatóvá vált (Habermas, 1992/1: 151–156.). A liberális jogvédelem szemszögéből fontos az a kérdés, hogy egy olyan államban, ahol a politikai döntések az állampolgárok diskurzusaiban születnek meg, nincsenek-e veszélyben az emberi jogok és az egyén privát autonómiája? Elképzelhető, hogy egy tradicionális vagy fundamentalista közösség tagjai konszenzuálisan lemondanak emberi jogaikról, és ellehetleníthetik, hogy a következő generációk tagjai éljenek e jogokkal, és kritikát fogalmazzanak meg saját közösségükkel szemben. Lehetetlenné tehetik, hogy e közösség tagjai megváltozott viszonyok között olyan döntéseket hozzanak, amelyeket e hagyományos közösség ellenez. Mi garantálja, hogy

* A tanulmány 2008–2009-es DAAD kutatói ösztöndíjam alatt született. A konzultációkért Axel Honnethnek és Weiss Jánosnak tartozom köszönettel.

egy hagyománytisztelő politikai közösség etikai és kulturális konszenzusa alapján nem születik az emberi jogokat és a polgárok privát autonómiáját súlyosan veszélyeztető törvény?

E kérdés megválaszolásához érdemes megvizsgálni, hogy a diskurzuselmélet szerint honnan ered a széles körben elismert emberi jogok érvényessége, honnan ered az őket rögzítő alaptörvények legitimitása? Minden demokratikus alkotmány rögzíti azokat a jogokat, amelyeket az állam nem vonhat kétségbe. Ezek az alkotmányok kimondják, hogy az állampolgárokat megilleti az élethez, a személyes szabadsághoz, emberi méltósághoz, biztonsághoz, a törvény előtti egyenlőséghez, a gondolat, a vallás és a lelkiismeret szabadságához, a szabad véleménynyilvánításhoz, a gyülekezéshez, az egyesüléshez való jog. Az állampolgároknak joguk van a munkához, az egészséghez, a szociális biztonsághoz, közhivatal viseléséhez, a közügyekben való részvételhez, az országgyűlési és helyhatósági választáshoz és választhatósághoz. A kisebbségeknek a demokratikus alkotmányok értelmében joguk van nyelvük és kultúrájuk ápolásához, a gyermekeknek és az ifjúságnak a védelemhez, a nőknek a férfikkal való egyenjogúsághoz. Az a gondolat, hogy e jogok legitimitása is a népszuverenitásra, és az adott állam törvényhozási processzusára vezethető vissza, ellentmond az emberi jogok univerzális érvényességének. Ha emberi jogaim sérülnek, nemzetközi bírósághoz fordulhatok, ha egy állam polgárainak jogait egy terrorista állam súlyosan sérti, a demokratikus államok az intervenció lehetőségét is felvethetik. Ha a modern liberális demokráciák talaján állunk, az a gondolat sem elfogadható, hogy az emberi jogok államközi megállapodásokból nyerik legitimitásukat, hisz a világ másik felén élő embertársunk nem csak akkor rendelkezik jogokkal, ha állama csatlakozott egy nemzetközi megállapodáshoz. Az amerikai *Függetlenségi Nyilatkozat* valamint az *Emberi és polgári jogok nyilatkozata* a tizennyolcadik század második felében egyedülálló alapidokumentumok voltak, szerzőik az emberi jogokat univerzális érvényűnek tekintették, és korántsem gondolták azt, hogy jogokkal csak az amerikaiak vagy a franciák rendelkeznek. Az emberi jogok érvényességének kérdésére Habermas *Tényszerűség és érvényesség* című műve (*Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des Demokratischen Rechtsstaats*, 1992) izgalmas választ ad, amely nem problémamentes. Feloldotta-e Habermas elmélete az emberi jogok és a népszuverenitás elvének konfliktusát? Mit jelent, hogy egyenlő fontosságot tulajdonít a polgár nyilvános és privát autonómiájának? Tanulmányomban e problémákkal foglalkozom.

Adódik egy kézenfekvő megoldás arra a problémára, hogy az emberi jogok védelme közben ne csorbuljon a népszuverenitás elve. Ha igazolni tudjuk, hogy a demokratikus döntéshozatalból minden nem univerzális normákon nyugvó, pusztán a partikuláris közösség hagyományaira és szokásaira, vagy kizárólag az egyéni érdekekre épülő igazolás kizárható, a demokratikus vita során vélhetően konszenzus alakul ki az emberi jogok védelmét illetően. Mielőtt re-

konstruálom a *Tényszerűség és érvényesség* válaszát a népszuverenitás és az emberi jogok dilemmájának megoldására, Habermas egy korábbi tanulmánya segítségével megvizsgálom, miért nem fogadható el a szerző szempontjából a pusztán univerzális normákra épülő politikai döntéshozatal eszméje.

UNIVERZÁLIS NORMÁK ÉS HAGYOMÁNYOS ÉRTÉKEK

Habermas *A gyakorlati ész pragmatikai, etikai és morális használatáról (Vom pragmatischen, ethischen und moralischen Gebrauch der praktischen Vernunft, 1991)* című esszéjében határozottan elválasztja a racionális diskurzusokban érvényesülő univerzális és partikuláris szempontokat. Azt az álláspontot képviseli, hogy diszkusszióinkban analitikusan megkülönböztethetjük a gyakorlati szempontból megfelelő, az etikailag okos és a morálisan helyes eljárást. *Pragmatikus* kérdéfeltevésekről akkor beszélhetünk, ha meghatározott célhoz optimális eszközt vagy célravezető technikát keresünk. Pragmatikus észhasználatlaltal – tiszta formában – a *racionális döntéselmélet*ben találkozhatunk (Habermas, 2001: 219). Az okok és okozatok pragmatikus vizsgálatát követő felszólítás a *korlátozott imperatívusz* szemantikai formájával rendelkezik, és csak „relatív kellésként” értelmezhető. A politikai döntéshozatal tehát sohasem pusztán pragmatikus válaszkeresés, hiszen a „pragmatikus ajánlás” csak akkor nyeri el értelmét, ha érték szempontokból vagy morális észhasználatból eredő célkitűzésekhez keresünk eszközöket.

Ha a diszkusszióban az érték problémái kerülnek előtérbe, *etikai* megfontolásokról van szó, olyan öntisztázó megfontolásról, amelyben az egyén (vagy egy kollektíva) tisztázza, hogy kicsoda és mit akar. Az egyéni preferenciák Habermas szerint két típusba sorolhatók. *Gyenge preferenciákkal* kapcsolatos döntésekről van szó, ha nem vagyunk kötelesek megindokolni érték választásunkat, ha például tetszik egy pulóver vagy egy autó. Egyes esetekben értékelésünk nem véletlen hajlamunkat fejezi ki, hanem önértékelésünket, identitásunkat. Az értékelések ebben az esetben – Charles Taylor szavaival – *erős preferenciákat* fejeznek ki, és értékpreferenciáink e kontextusban indoklásra szorulnak (Taylor, 1985: 97). Élettörténetem alakulásának *deskriptív komponensét* és éneszményem *normatív komponensét* etikai diskurzusokban tisztázhatom: illúzióimat leleplező *klinikai diskurzusokban* és *önértelmező, hermeneutikai diskurzusokban*. Ha rossz értelmezést alkotok önmagamról és ebből kifolyólag rossz célokat tűzök ki magam elé, az arisztotelészi értelemben vett „jó élet” célját vétem el.

A *morális* megfontolások általánosabbak, kulturális kontextustól függetlenek és az igazságosság kérdéseit érintik. Ha etikai szempontból értékelem a cselekvési maximákat, élettörténetem által meghatározott személyes perspektívámból vagy a közösség perspektívájából ellenőrzöm, alkalmas-e az elv együttélésünk szabályozására. A morális törvény esetén azt vizsgálom: akar-

hatom-e, hogy mindenki e maxima szerint cselekedjen. Korlátozott értelemben morális megfontolást tesz lehetővé a hobbes-i Aranyszabály („Ne tégy olyat mással, amit nem akarsz, hogy veled tegyenek”), amely egocentrikus perspektívából határoz meg univerzális törvényt minden ember számára. Csak-hogy személyes perspektívából nem juthatok mindenki számára kötelezően érvényes szabályhoz. A kanti *kategorikus imperatívusz* szakít az Aranyszabály egocentrizmusával: „csak egy minden érintett nézőpontjából általánosítható maxima számíthat olyan normának, amely általános jóváhagyásra találhat és ennyiben elismerést érdemel, azaz morálisan kötelező.” A morális parancsok *kategorikus* vagy *feltétlen imperatívuszok*, amelyek a *szabad akaratra* irányulnak, e parancsok követésekor válik a személy autonómmá (Habermas, 2001: 220–224.).

Habermas ragaszkodik ahhoz az elképzeléshez, hogy racionális konszenzus a partikuláris etikai diskurzusokban is lehetséges, annak ellenére, hogy az etikai értékek a morális értékekkel szemben az egyéni élettörténetben gyökeredznek. Thomas McCarthy szerint problematikus, hogy Habermas nem tudja bemutatni, hogy jön létre a kulturális sokféleségből politikai konszenzus és kollektív identitás. Amikor Habermas akaratképzésről beszél, az individuális megfontolások kerülnek előtérbe, a kollektív akaratképzés problémája háttérbe szorul. Az etikai kérdésfeltevésekről szóló habermasi példák mind az egyén dilemmáiról szólnak: például a pálya- vagy párválasztás kérdéseiről. Az etikai (és politikai) diszkussziók öntisztázó hermeneutikai diszkussziókként jelennek meg, de nem világos, hogy ebből az önmegismerésből hogyan keletkezik „autentikus közakarat” (McCarthy, 1996: 337.).

Kérdésünkhöz visszatérve tegyük fel, hogy lehetséges egy történeti közösség tagjai között etikai konszenzus, és a számtalan egyéni etikai perspektíván túl kialakulhat egy egész politikai közösség egységes etikai önértelmezése és kollektív identitása. Kifejeződhet-e ez a kollektív identitás a közösség alaptörvényeiben is, vagy mindig elsőbbséget kell tulajdonítanunk az egyén jogait és autonómiáját tiszteletben tartó morális normáknak?

KULTURÁLIS (ETIKAI) ÉS POLITIKAI INTEGRÁCIÓ

Az univerzális morális alapelvek és az emberi jogok védelmét jelentheti, hogy Habermas Rawlshoz hasonlóan megkülönbözteti egy közösség kulturális és politikai integrációját. 1990-es *Állampolgárság és nemzeti identitás (Staatsbürgerschaft und Nationale Identität)* című művében például amellel érvel, hogy a politikai integrációhoz a multikulturális társadalmakban nincs szükség közös nyelvi, kulturális vagy etnikai eredetre, csak közös politikai kultúrára (Habermas, 1992/2: 659.). A politikai kultúra igenlése teszi lehetővé az *alkotmányos patriotizmust*, amely tudatosítja az etikai, kulturális sokszínűséget és összehangolja a különböző életformákat. A politikai és a kulturális integráció szétválasztá-

sa lehetővé teszi, hogy a demokrácia léte ne „makroszjektumok” meglétén nyugodjon, például „a nép” vagy egy egységes „mi” létén, hanem az alkotmányos alapelvek elfogadásán (McCarthy, 1996: 339.). Látni fogjuk, hogy Habermas deliberatív demokráciaelmélete más megoldást nyújt a kulturális, etikai és politikai integráció megkülönböztetésére, mint a *modus vivendi* (Charles Larmore) és az *overlapping consensus* (John Rawls) megoldási javaslata.

Érdeemes megvizsgálunk, milyen elméleti lehetőségeink vannak, hogy igazoljuk az alkotmányos alapelvekről és az emberi jogokról szóló konszenzus lehetőségét a multikulturális társadalmakban. Az egyik kézenfekvő megoldás, hogy a politikai döntésből kizárunk bizonyos, nem általánosítható indoklásokat, vagy – ahogyan azt McCarthy javasolja – nagyobb teret engedünk Rawls *overlapping consensus*ának. A rawlsi koncepció valóban közelebb áll Habermas deliberatív demokráciájához, mint az etikai érvek lehetőségét kizáró „*modus vivendi*”. A *modus vivendi* – lásd például Charles Larmore-nál – abból indul ki, hogy „citoyen” és „homme” között erős határvonal húzható. Larmore elmélete szerint az állampolgárok között zajló politikai diskurzusok liberális és neutrális diskurzusok, amelyek teljes mértékben elkülöníthetők a magánemberek etikai diskurzusaitól (Larmore, 1987: 73–75.). A politikai döntések tekintetében tehát lényegtelen, hogy az etikai álláspontok között véleménykülönbségek vannak. A politika világa pusztán az állampolgárok nyilvános ügyeket érintő, neutrális diskurzusait kell magába foglalja, s e diskurzusok végkimenetele a racionális diskurzusok eljárási szabályainak elismerése. Habermas szempontjából azonban a liberális *modus vivendi* elfogadhatatlan. A deliberatív demokráciaelmélet hívei szerint veszélyes, ha a politikai döntéshozatalból kizárjuk az etikai és a „magánembereket” érintő kérdéseket. A hagyományos „privát életterület” ugyanis számtalan egyenlőtlenséget rejt magában, például a férfiak és a nők munkamegosztásának különbségeit, a gyermekek elnyomását, a nagypolgárok, a bérből és fizetésből élők vagy a bevándorlók, etnikai kisebbségek életkörülményeinek különbségeit. E privát különbségeknek a politikai vitákban is meg kell jelenniük. A *modus vivendivel* szemben ellenérvként hozható fel, hogy a „privát” és a „nyilvános” határa nem olyan nyilvánvaló, hanem ez maga is politikai kérdés. A továbbiakban látni fogjuk, hogy Habermas szerint a privát életterület és a nyilvánosság határai is diskurzusokban kell eldőljenek. A diskurzuselmélet szempontjából a „legjobb érv” és a jó indokok is csak korlátozatlan diskurzusokban mutatkoznak meg, így a citoyenek neutrális diskurzusaiiban nem születnek érvényes politikai döntések (Forst, 1992: 148–150.).

Rawls *overlapping consensus*usa azért állhat közelebb a deliberatív demokráciaelmülethez, mert nem választja szét citoyenek és magánemberek diskurzusait, és a politikai diskurzusokban teret enged az etikai motívumoknak is. Az érett Rawls politikai integrációról szóló elméletének kiindulópontja, hogy van olyan igazságosságkonceptió, amely nagyszámú etikai értékkel, kultúrával és életformával összeegyeztethető (Rawls, 1993: 153.). E szerint az elképzelés sze-

rint a politikai integrációhoz és az alkotmányos alapelvek érvényesüléséhez szükséges konszenzus úgy jöhet létre, ha morális egyetértés születik az átfogó etikai tanítások között. Azokat az etikai tanításokat, amelyek a politikai diskurzusban átjutnak a moralitás szűrőjén, ésszerűként és érvényesként kell elfogadnunk: a politikai közösség rawlsiánus nézőpontból tehát ésszerű polgárok közössége, akik morális konszenzusra jutnak. A diskurzus résztvevői azonban „nem hagyják el” etikai perspektívájukat, a diskusszió végeredményét integrálják etikai elképzeléseikbe. Ahogy a *modus vivendi*-nél, e koncepciónál is felmerül, hol van a nyilvános ész határa. Rawls *Az igazságosság elméletének eredeti állapotában* felvázolt szubsztanciális igazságosságprincípiumokra hivatkozik, a nyilvános észhasználat mintaképeként rendszerint a demokratikus államok alkotmányozási folyamata jelenik meg. (Rawls, 1993: 224–231.; és Forst, 1992: 154–156.).

Fölmerül a kérdés, hogy a morális normák dominanciája mellett milyen szerepe lehet az etikai motivációknak a politikai döntéshozatalban. Rawls szerint egyes esetekben az etikai nézőpontok erősíthetik a nyilvános észet. Például, ha egy igazságtalan politikai rendszert kritizálunk, a politikai döntésből kizárt etnikai vagy kulturális csoport partikuláris etikai megnyilvánulása erősítheti a nyilvános észet (Forst, 1992: 157.). Vallásosságom motiválhat a politikai diskurzusban való részvételre, ha a vallásszabadság mellett érvelek, ha amellet kardoskodom, hogy vallásomat szabadon gyakorolhassam, ahogy mindenki más is a saját, enyémtől eltérő vallását. Nem érvelhetek azonban a politikai nyilvánosságban úgy, hogy az állam büntesse a homoszexualitást, az abortuszt vagy az eutanáziát, mert vallásos erkölceimmel ellentétesek.

Több rokon vonás ellenére számos érv megfogalmazható a deliberatív demokráciaelmélet szempontjából az *overlapping consensus*-sal szemben is. Rainer Forst felhívja a figyelmet, hogy a rawlsi elmélet sem bízta a racionális diskurzus résztvevőire, hogy döntsenek abban a kérdésben, mi számít „jó politikai indoknak” (i. m.: 159.). A rawlsi politikai konszenzus létrejöttében a nyilvános igazolás szabályai nem diskurzusokban formálódnak, hanem a diskurzust megelőzően, a Rawls által felvázolt *eredeti állapotban*. A diskurzuselmélettől és a deliberatív demokráciaelmélettől távol áll, hogy magától a reális döntéshozataltól független, teoretikus nézőpontból meghatározza, hogy az érvek mely típusai nem érvényesek a döntéshozatalban, és mely normákat nem vizsgálhat felül a politikai diskurzus.

Habermas elméletéből következik, hogy a közösség tagjainak nem pusztán politikai szabadságjogai sérülnek, ha a döntés alapját az univerzális normák dominanciája határozza meg. Felhívja a figyelmet annak veszélyére, hogy ha társadalmunkban a valós, partikuláris életformák kontextusától függetlenített univerzális szempontok alapján kívánunk igazságot tenni, érzéketlenek maradunk az elnyomásnak csak az adott társadalom kontextusában megérthető formáira. A bemutatott, *A gyakorlati ész pragmatikai, etikai és morális használatáról* című ta-

nulmányában így fogalmaz: „A szelektíven kimerített és a kontextusokkal szemben érzéketlen univerzalisztikus elvek hamis, tettetett általánossága béklyóinak széttöréséhez mindig – mind a mai napig – társadalmi harcokra volt és van szükség, hogy a fájdalmas tapasztalatokból, a lealacsonyítottak és megalázottak a megsebzettek és agyonverték soha jóvá nem tehető szenvedéseiből tanuljunk meg, hogy az erkölcsi univerzalizmus nevében senkit nem szabad kirekeszteni – sem a kisémmizett osztályokat, sem a kizsákmányolt nemzeteket, sem a domesztikált nőket, sem a marginalizált kisebbségeket. Aki az univerzalizmus nevében kizárja a másikat – azt a másikat, akinek joga van arra, hogy a másik ember számára idegen *maradjon* –, épp az univerzalizmus eszméjét árulja el. Csak az individuális élettörténetek és a partikuláris életformák radikális felszabadításában igazolódik be a mindenki iránt egyenlő mértékű tisztelet és az emberi dolgokkal való szolidaritás univerzalizmusa.” (Habermas, 2001: 227–228.)

Ahogy láttuk, sem Larmore *modus vivendi*e, sem Rawls *overlapping consensus*a nem fogadható el a deliberatív demokráciaelmélet szempontjából, hiszen mindkettőnél önkényesen, teoretikusan korlátozva van a politikai diskurzus. Sérül az emberek „pozitív szabadsága”, az a szabadság, hogy maguk dönthessék el, hogyan szeretnének élni. A pusztán univerzális-morális diskurzusokon nyugvó politikai integráció során sérülhetnek a marginális társadalmi csoportok tagjainak az emberi méltósághoz való liberális szabadságjogai is, ha a nyilvános vitában nem leplezhetők le az elnyomás rejtett történeti és hagyományos formái.

Bár Habermas elméletével nem egyeztethető össze sem a *modus vivendi*, sem az *overlapping consensus*, van olyan interpretáció, amely a politikai integrációban mégis fontos szerepet szán a morális megfontolásoknak. McCarthy szerint ugyanis Habermas nyolcvanas évek végi diskurzuselméleti műveiből az a tanulság is leszűrhető, hogy ha nincs egyetértés a polgárok között, akkor „fellebezhetnek” a kontextus nélküli morális érvekhez, amelyek tértől és időtől függetlenül bárki számára elfogadhatók. Habermas elismeri, hogy a multikulturális társadalmakban és a globális „világtársadalomban” csökken azoknak a kérdéseknek a száma, amelyek morális alapon megválaszolhatók. Azt is megfogalmazza azonban, hogy morális kérdésekben, a demokrácia és az emberi jogok kérdésében nő a konszenzus lehetősége (McCarthy, 1996: 337).

Az a gondolat, amely szerint a politikai diskurzusok az etikai önértelmesséztől a morális igazságosság-koncepciók felé haladnak, az emberi jogok védelmének kedvez, azonban sok szempontból problematikus. Ugyancsak McCarthy veti Habermas szemére, hogy a morális kérdések a politikai életben valójában kisebb szerepet játszanak, mint gondolja. Problematikusnak tartja, hogy Habermas a jogi és politikai igazságosság kérdéseit morális kérdésekként ragadja meg, amelyek arról szólnak, mi jó egyenlően mindenki számára. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a politikai élet tele van olyan igazságosságról szóló konfliktusokkal, amelyekben etikai érvek, etikai motivációk ütköznek össze. Ha a politikai diskurzus különböző etikai, kulturális háttérrel bíró résztvevői

képesek is konszenzusra az alkotmányos alapokat, a demokratikus processzus szabályait vagy morális kérdéseket illetően, konfliktusba kerülhetnek egymással etikai kérdések vonatkozásában. Etikai szemszögből különösen akkor nem tudják elfogadni vagy helyeselni a demokratikus döntés végeredményét, ha többségi szabály szerint történik a döntés. McCarthy olyan diskurzuselmélet kidolgozását sürgeti, amely egyszerre biztosítja az univerzális és közösségi perspektíva érvényesülését, de amelyben az analitikusan szétválasztott etikai és morális diskurzusok nem egymásra épülnek, hanem dialektikusan egymásba folynak és az érvtípusok egymásra utaltak (McCarthy, 1996: 341.).

A továbbiakban a *Tényszerűség és érvényesség*, témámhoz kapcsolódó harmadik fejezetének gondolatmentét vizsgálom abból a szempontból, hogy sikerült-e Habermasnak olyan elméletet alkotnia, amelyben a diskurzust nem korlátozzuk, például nem redukáljuk univerzális morális diskurzusokra, és amelyben az emberi jogok is biztonságban vannak. Hogyan alkotható olyan elmélet, amelyben nyilvános és privát autonómia összeegyeztethető, és amelyben népszuverenitás és emberi jogok kölcsönösen igazolhatók? (Habermas, 1992/1: 129–130.).

ELŐKÉPEK A NÉPSZUVERENITÁS ÉS AZ EMBERI JOGOK ÖSSZEEGYEZTETHETÉSÉHEZ: *Kant és Rousseau*

Habermas a *Tényszerűség és érvényesség*ben a privát és a nyilvános szabadság viszonyát jellemzi a diskurzuselmélet és a kommunikatív cselekvésemélet fogalmainak segítségével, és a privát autonómiát az állampolgár *kommunikatív szabadság* alóli felszabadulásaként írja le. A kommunikatív szabadság megértés-orientált cselekvők között lehetséges, akik *performatív beállítódásukban* állásfoglalást várnak egymástól a diszkusszióban felmerült érvényességi igényekkel kapcsolatban. Az érvényességi igények interszubjektív elismeréséből, a közösség tagjainak pozitív állásfoglalásából adódnak e kommunikatív közösség tagjainak kötelességei. A demokratikus jogállamban a cselekvő olykor személyes, szubjektív szabadságjogára támaszkodva hoz döntéseket, döntésének indoklását ez esetben nem kell, hogy a kommunikatív közösség helyeselje. A privát autonómia *negatív szabadságot* jelent, visszavonulást a „kölcönös illokúciós kötelességek nyilvános teréből” a kölcönös megfigyelés és hatásgyakorlás terébe (i. m.: 153.). Népszuverenitás és emberi jogok összeegyeztethetőségének kérdése Habermasnál elválaszthatatlan attól a kérdéstől, hogyan egyeztethető össze az ember pozitív és negatív szabadsága, és hogyan alkotható olyan politikaelméleti modell, amelyben a nyilvános és a privát autonómia ugyanannak a jogi státusznak az egymástól elválaszthatatlan két oldala?

Habermas Rousseau és Kant politikai elméletéhez fordul annak érdekében, hogy a népszuverenitás és az emberi jogok belső összefüggését megteremtse

és rávilágítson a nyilvános és a privát autonómia közös lényegére. Rousseau és Kant egyetért abban, hogy csak általánosan helyeselhető elvek lehetnek kötelezőek és igényelhetnek legitimitást. Az autonómia fogalmára hivatkozva – mely szerint csak azoknak a törvényeknek vagyunk kötelesek engedelmessé válni, amelyeket magunknak alkotunk – a népszuverenitás elvét és az emberi jogokat kölcsönösen egymásból igazolják. A két filozófus elméletének ugyan egészen eltérő politikai implikációi vannak, mégis egyetértenek abban, hogy a polgárok öntörvénykezése jogi egyenlőségükön alapszik. Rousseau és Kant autonómia-felfogása az általános törvények megalkotásának, és – bár Habermas nem hangsúlyozza – helyeslésének eltérő elképzelését vázolja fel. Kantnál az emberi jogok gyakorlása azt jelenti, hogy élünk emberi mivoltunktól elválaszthatatlan szubjektív szabadságjogainkkal. E szabadságjogok az embereket politikai autonómiájuktól függetlenül megilletik, de a politikai autonómia az egyenlő szubjektív szabadságjogokkal rendelkező polgárok társadalmi szerződésével születik meg. Ebből következik, hogy Kant ugyan belső összefüggést teremtett népszuverenitás és emberi jogok között, az öntörvénykezésre épülő autonómia fogalmának inkább liberális olvasatát nyújtotta, és a szubjektív szabadságjogok primátusát hirdette a politikai szabadságjogokkal szemben.

Habermas szerint az emberi jogok gyakorlása Rousseau-nál a népszuverenitás gyakorlását jelenti. A rousseau-i politikai filozófia premisszáiból olyan elmélet következik, amely a népszuverenitás elvét és az „emberi jogok szubsztanciáját” az absztrakt törvények médiumában egyesíti. Habermas értelmezése szerint a rousseau-i demokratikus törvényhozás csak olyan törvények legitimitációját teszi lehetővé, amely kizárja a nem általánosítható érdekeket, ezáltal garantálja az egyenlő szubjektív szabadságjogok sérthetetlenségét (i. m.: 131.). Habermas ezt az interpretációt, amely szerint Rousseau a demokratikus önrendelkezést életmódjuk etikai-kulturális kontextusától függetlenül megragadott szabad és egyenlő polgárok megállapodásának, diszkusziójának tartja, később a „megfelelően értelmezett Rousseau-ként” jellemzi (Habermas, 1996/2: 166.). Rousseau azonban nem vitte konzekvensen végig ezt az autonómia-elképzelést. A népszuverenitást a társadalom „egzisztenciális aktusaként” mutatta be, amelyben a sikerorientált cselekvők közjóorientált polgárként nyelik el nyilvános autonómiájukat (Rousseau, 1997: 20.). Az öntörvénykezést végül elválasztotta az egyéni döntéshozataltól, a törvényhozás „óriás szubjektumához” kötötte, és – ellentmondva eredeti premisszáinak – az értékorientációjában eleve meghatározott nép etikai szubsztanciájából vezette le (Habermas, 1992/1: 132.). A népszuverenitás etikai értelmezése és a törvények univerzalisztikus felfogása Rousseau republikánus autonómiaelméletének feloldhatatlan ellentmondása.

Népszuverenitás és emberi jogok érvényesülésének garanciája mind Kant és Rousseau, mind pedig Habermas politikai elméletében, hogy a szabad és egyenlő polgárok ugyanazokra az indokokra támaszkodva helyeselni tudnak

általános törvényeket. Rousseau és Kant más-más módon fogta fel a demokratikus törvényhozást lehetővé tevő helyeslési képességet, ezért egyes elemzők szerint az is megkérdőjelezhető, hogy a „két nagy előd” demokráciaelmélete párhuzamosan interpretálható (Pawlik, 1996: 441–442.). Rousseau úgy gondolta, hogy a politikai szférában az egyéni akarat nem juthat érvényre, és az erényes, közjóorientált polgár tényleges helyeslésétől tette függővé a törvény legitimitását. Rousseau-nál a polgárok helyeslése reális, empirikusan ellenőrizhető, nem pusztán a szubjektumban zajlik, és nem függetleníthető a kollektív törvényhozási folyamattól. A „kantianus helyeslés” az egyéni szubjektum morális képessége, hogy az általános törvényt, amely a kategorikus imperatívusz formájában fejeződik ki, elfogadhatja. Kant, aki szerint a törvények helyeslése a szubjektumban is megtörténhet, a helyeslési képességet a politikai realitásból numenális szintre, a szubjektumba helyezte. A helyeslés két fogalmából eltérő demokrácia-koncepciók adódnak. Míg Rousseau „helyeslése” valós, közvetlen demokráciát követel, addig Kanté megengedi, hogy ha a demokratikus normák érvényesülnek, akkor kiterjedt jogállamban, képviseleti rendszerben, „als-ob” demokráciában legitim törvények szülessenek.

Kant morális alapokra épülő politikai koncepciója Rousseauénál adekvátabb elméletnek tűnik a modern tömegdemokráciák értékeléséhez: nem igényel közvetlen demokráciát, és a demokratikus döntés eredménye nem sértheti a polgárok privát autonómiáját. Habermas azonban figyelmeztet, hogy ha a polgárok személyenként morálisan autonómok, még nem jelenti azt, hogy egy kollektíva tagjaként politikai autonómiával is bírnak. Kantnál a legitimitáció alapját a kategorikus imperatívuszon alapuló morális törvény képezi, az általános törvény szerint oszlanak el egyenlően a szubjektív szabadságjogok. E koncepció szerint a polgárok morális törvényhozók, akik egy tényleges törvényhozó hatalom politikai döntéseit egyénileg, morális szempontból értékelhetik. A politikai törvényhozás e modelljében a jog szerzői és „címzettjei” elválnak egymástól. Az egyenlő szubjektív jogokkal rendelkező polgárok lemondanak kommunikatív szabadságukról, arról, hogy érdekeiket vagy a közösségi értékeket figyelembe véve maguknak alkossanak törvényeket. Hogy a polgárok utólag, egyénileg, morális szempontból jóváhagyják a törvényeket, Habermas szerint nem szünteti meg a „törvények uralmának paternalizmusát” (Habermas, 1992/1: 154.).

Végeredményben olyan politikai elmélet megalkotása a feladat, amely a népszuverenitás és az emberi jogok belső összefüggésére épül, a privát és a nyilvános autonómiának egyforma jelentőséget biztosít, amely az állampolgárokat nem elszigetelt morális szubjektumként ragadja meg, hanem politikai-jogi hagyományának értelmezőjeként és folytatójaként, és amelyben a kollektív akarat megragadhatóvá válik egy makroszubjektumra való hivatkozás nélkül.

HABERMAS MEGOLDÁSI JAVASLATA AZ ALAPJOGOK IGAZOLÁSÁRA

A felmerült problémák Habermas szerint megoldhatók, ha a polgárok autonómiáját a *diskurzuselv* garantálja. A diskurzuselv kimondja, hogy „csak azok a cselekvési normák érvényesek, amelyekkel egy racionális diskurzusban minden lehetséges érintett résztvevőként egyet tud érteni (zustimmen)” (i. m.: 138.). Az elv érvényesülése nem pusztán a morális normák megalapozásának garanciája, hanem konkrét jogi közösség életét szabályozó etikai értékek, politikai irányvonalak érvényességének, a közösségre szabott jogi normák legitimitációjának is alapfeltétele: „Az autonómiát általánosan és neutrálisan kell megragadni. Ezért egy diskurzuselvet vezettem be, amely morállal és joggal szemben eleinte indifferens.” (i. m.: 154.) Ha a morális és az állampolgári autonómia olyan diskurzusban valósul meg, amelyben az egyénileg privilegizált értékek széles körű elismerésre találhatnak, áthidalható az egyes ember önkénye és a kollektív akarat közötti szakadék. A racionális diskurzusoknak nagy teret engedő társadalomban az állampolgárok nem utólag hagyják jóvá a megszülető törvényeket, hanem pro és kontra érveket fogalmaznak meg, és ők maguk is törvényeik szerzői. A diskurzus közvetíti az egyéni, a kisközösségi véleményképzés és a választott képviselők többségi akaratképzése között (Habermas, 1992/3: 613.).

Habermas megoldási javaslata arra épül, hogy privát és nyilvános autonómia megalapozása, népszuverenitás és emberi jogok kölcsönös igazolása akkor lehetséges, ha a racionális diskurzus alapfeltételeire hivatkozunk. A népszuverenitás gyakorlása, racionális politikai akaratképzés csak szabad és egyenlő jogokkal rendelkező polgárok között lehetséges. Ha a diskurzuselv „jogi formában” érvényesül, öt alapjog rögzíti a jogi személy státuszát. Az első három alapjog a jogi személy privát autonómiáját biztosítja. A diskurzuselv érvényesülése megköveteli, hogy mindenkinek (1) *egyenlő szubjektív cselekvési szabadság* áll rendelkezésére, és a lehető legnagyobb szabadság, amely nem sérti mások *szubjektív szabadságjogait*. Csak azok a szabályok legitimek, amelyek az egyenlő szubjektív szabadságjogok figyelembevételével szavatolják minden egyes egyén privát autonómiáját. A jogi normák nem általában emberek közötti interakciókat szabályoznak, hanem egy történetileg létező törvényhozó döntéseiből erednek, és egy konkrét jogi közösség interakcióit koordinálják. Ahhoz, hogy egy jogi közösség tagjai a diskurzuselv szellemében törvényeket alkothassanak, a jogrendszernek definiálnia kell az (2) *adott közösséghez tartozás alapjogait*. Ha valaki jogaiban sértve érzi magát, rendelkezésére kell hogy álljanak a (3) *peres út garanciái*. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogsértés esetén bíróságon bizonyítsa igazát.

E három alapjogot a diskurzuselv figyelembevételével, teoretikus okoskodás alapján tarthatjuk a diskurzív politika szükségszerű feltételének. A következő két alapjog szükségessége akkor látható be, ha az állampolgár pers-

pektívájából vizsgáljuk, milyen jogokra van szüksége ahhoz, hogy a diskurzuselv fényében ítéletet alkosson egy törvény legitimitásáról, vagy törvényt alkothasson magának. Ebből adódnak a (4) *politikai vélemény- és akaratképzés folyamatában való részvétel alapjai*, amelyekkel a polgár elnyeri politikai autonómiáját. Az államjogi teoretikus nem döntheti el, hogy adott politikai közösség polgárai hogyan érvényesíthetik döntéshozatali jogaikat, hogyan biztosítják az egyenlő kommunikációs- és politikai jogokat. Az állampolgárok maguk döntenek el, hogyan adják a „diskurzuselvnek a demokráciaelv formáját” (Habermas, 1992/1: 160.). A diszkurzív döntéshozatalban való részvételnek társadalmi, technikai, gazdasági, szociális feltételei vannak, ezért az állampolgárnak (5) joga van azokhoz az *életfeltételek*hez, amelyek szükségesek a korábban felsorolt alapjogok gyakorlásához.

Az alapjogok habermasi jellemzésével körvonalazható az emberi jogok státusza a deliberatív demokráciaelméletben. Az egyenlő szubjektív szabadságjogok az állampolgárok közötti diskurzus ésszerűségének feltételei, amelyek egy diszkurzív közösség tagjainak formális egyenlőséget biztosítják. Habermas több alkalommal megfogalmazza, hogy a népszuverenitás és az emberi jogok közötti összefüggés abban áll, hogy a jogrendszer az autonóm jogalkotáshoz szükséges feltételeket intézményesíti (Habermas, 1992/1: 113., és Habermas: 1992/3: 615.). Népszuverenitás és emberi jogok – pontosabban szubjektív és politikai szabadságjogok – összefüggése azonban nem csak az emberi jogok felől interpretálható. A szubjektív szabadságjogok nem prepolitikai normák, nem érvényesülnek a többi alapjog, például a politikai vélemény- és akaratképzés folyamatában való részvétel alapjai nélkül. A klasszikus liberális jogokról szólva Habermas az emberi méltósághoz, a személyes szabadsághoz, az életre és testi sérthetlenségre, a szabad lakóhelyválasztásra, a tulajdonra és a lakhely sérthetlenségére vonatkozó jogot említi. E jogok, melyek a polgárok vagy a jogvédők számára az állam túlkapásaival szembeni „védelmi jogokként” (Abwehrrechten) jelennek meg (Habermas, 1992/1: 156.), valójában a politikai jogok gyakorlásával, a politikai döntéshozatal interpretációjában nyerik el formájukat és válhatnak hivatkozási alappá. Egy adott történeti közösség alkotmánya az öt alapjog interpretációja, amelyben egyszerre fejeződik ki e törvények univerzális lényege és az adott jogi közösség életformája (i. m.: 162.). Egy közösség politikai integrációja, amelynek lehetőségét a kulturális integrációval szemben korábban felvázoltam, nem tisztán univerzális alapelvekre épül, hanem az alapjogok elismerésére és ezekről az alapjogokról adott, az életformák kontextusától függő közös interpretációjára. Az alapjogok tehát nem a transzcendentális tisztaság állapotában adódtak a polgároknak. Ebből következik, hogy liberális szabadságjogaink is a politikai közösség jogi diskurzusaiban válnak megragadhatóvá.

A KLASSZIKUS LIBERÁLIS SZABADSÁGJOGOK DEFINÍCIÓJÁNAK KÍSÉRLETE
ÉS A FELVETŐDŐ PROBLÉMÁK

Habermas későbbi művében, *A másság bevonásában* (*Die Einbeziehung des Anderen*, 1996] hangsúlyosabbá válik a népszuverenitás és az emberi jogok, a nyilvános és a privát autonómia összefüggésének az az oldala, hogy a szubjektív szabadságjogok nem érvényesülhetnek a nyilvános autonómia gyakorlása nélkül. A több szöveghelyen is megjelenő (Habermas, 1996/4: 303–305., és Habermas, 1996/3: 243–245.), feminista egyenlősítő politikáról szóló elemzés megmutatja, hogy ha adott társadalom az állampolgárok szabadságát pusztán a privát autonómia megadásával biztosítja, akkor az szabadsághiányhoz vezet. A női jogpolitika története jól illusztrálja Habermas korábban ismertetett gondolatát, amely szerint az univerzalizmus nevében történő egyenlősítés a kirekesztés új formáihoz, és végső soron az univerzális szabadságeszmény feladásához vezet. A nők esélyegyenlőségét a nyugati jogrendszerekben először a liberális jogpolitika égisze alatt valósították meg: a nőknek a férfikkal azonos szubjektív szabadságjogokat biztosítottak. A státusz-megszerzést (pl. iskolák elvégzése, munkahelyért, politikai státuszért való harc) függetlenné tették a nemi identitástól és a női szerepektől, de ekkor a státuszokért való harcban a nők tényleges egyenlőtlensége, társadalmi hátránya feltűnőbbé vált. A felmerült problémákra a jóléti államok olyan szabályozással válaszoltak, amelyek a hagyományos női szerepek figyelembevételével próbálták segíteni a nőket, például gyermekvállalás vagy válás esetén. A jóléti államok beavatkozásai további egyenlőtlenségeket szültek férfiak és nők között, a szociális terhek megfizettetése miatt nőtt a nők alkalmazásának kockázata, nőtt az arányuk a rosszul fizetett állásokban, a szegénység feminizálódott.

A problémát Habermas abban látja, hogy az egyenlősítés politikája paternalisztikusan, a klasszikus férfi–nő klasszifikáció figyelembevételével történt. Az érintett, férfiakból és nőkből álló jogi közösségek nem tisztázhatták nyilvános vitában, melyek azok a szempontok, amelyekből relevánssá válnak az egyenlő szubjektív szabadságjogokat sértő, a tapasztalatokhoz és élethelyzethez kötődő különbségek (Habermas, 1996/4: 305.). A jogi egyenlősítés e kritikája túlmutat a korábban vázolt Kant-bírálaton. Nem csak azt mutatja be, hogy a privát autonómia előnyben részesítése paternalizmushoz, a kommunikatív hatalomgyakorlás sérüléséhez vezet. Az autonómia kizárólag privát autonómiaként való interpretálása végeredményében magának a privát autonómiának (ez esetben a státuszért való harc lehetőségének) a sérüléséhez vezetett.

A privát autonómiáról és az emberi jogokról szóló elemzéseket összefoglalva a liberális szabadságjogok következő meghatározásához juthatunk: *A liberális szabadságjogok a jogi közösség által alkotott, kontextustól függő interpretációk azokról a szubjektív szabadságjogokról, amelyek szükségszerű előfeltételei a jogi*

kódok intézményesülésének és a politikai autonómia diszkurzív gyakorlásának. E jogfelfogás szerint a klasszikus liberális jogoknak – amelyeket intuitíve az emberek leguniverzálisabb jogainak érezhetünk – valóban van univerzális magjuk: az egyenlő szubjektív szabadság alapjoga. De a partikuláris jogi közösségeknek fel kell ismerniük, hogy a polgárok szubjektív szabadságjogainak része a tulajdon, a test sérthetetlensége, a lakóhely szabad megválasztása, az emberi méltósághoz való jog, stb. Elméleti nehézséget jelenthet, hogy e liberális szabadságjogokról nehéz elgondolni, hogy abból nyerik érvényességüket, hogy hozzájárulnak egy jogállami szintű diskurzus megteremtéséhez és a politikai autonómia gyakorlásához. Meggondolandó, hogy az emberi jogok nem jelennek-e többet azoknál a feltételeknél, amelyek között „a politikailag autonóm jogalkotáshoz szükséges kommunikációs formák a maguk részéről intézményesülhetnek.” (Steinhoff, 1996: 454.). Habermas megoldási javaslata azt sugallja, hogy az egyenlő szubjektív szabadságjogok érvényessége inkább abból adódik, hogy a jogi kódok intézményesítésével hozzájárulnak egy az egész jogállamra kiterjedő racionális diskurzus intézményesítéséhez, és nem abból, hogy az individuum, mint önérték védelmet érdemel.

Az emberi jogok e meghatározása ugyanakkor magyarázatul szolgál arra, hogy az emberi jogi vitákban miért kapnak gyakran helyet a politikai közösség történetére és a személyes életpasztalatokra vonatkozó utalások. E meghatározás egy dinamikus alkotmányfelfogás kifejeződése: e szerint nincs egyszer és mindenkorra adott tökéletes alkotmány, az állampolgárok mindenkori kötelessége, hogy újragondolják, alkotmányuk az autonómiát garantáló alapjogok legadekvátabb kifejeződése-e. Magánember és állampolgár megkülönböztetésének kérdésére visszatérve: nem húzhatunk egyértelmű, kontextustól független határvonalat magánemberi és állampolgári voltunk közé, e határvonal mindig vita tárgyát képezi. Hogy mely esetekben kell nyilvános vitának kitenni cselekvésünk indokait és mely esetekben nem, pontosan csak esetről esetre, a történeti kontextust és az univerzális alapjogokat vizsgálva döntheti el a jogi közösség.

A Habermasra támaszkodó „liberális szabadságjog”-definícióból néhány további elméleti probléma következik. Felteszem, Habermas is úgy gondolja, hogy egy politikai közösség tagja megítélheti, hogy a másik államban érvényesülnek-e az emberi jogok. Ezen alapul az *alkotmányos patriotizmus* is. Ha egy idegen állam polgára szeretnék lenni, a demokratikus jogállam a tagság megadását ahhoz köti, hogy elfogadhatók-e számomra az államban érvényesülő alapjogok és az interpretáció, amelyet a jogi közösség ezekről az alapjogokról alkotott. De kompetens vagyok-e abban a kérdésben, hogy egy másik államban sérülnek-e az emberek jogai, vagy csak az a jogi közösség kompetens, amelynek tagjai az életformák kontextusát és a tagság igényeit szem előtt tartva egy diszkusszióban megítélik, hogyan kell érvényesülnie az univerzális elveknek?

Kantiánus szempontból a kérdés könnyen megválaszolható. Morális lényként, monologikusan ítéletet alkotok egy állam törvényeiről, amelyek sértenek egy a világ másik részén élő, velem egyenértékű, saját magának törvényeket alkotni képes morális személyt. Habermas esetében a kérdés nehezebben megválaszolható. Annak tökéletes megítélése, hogy egy idegen államban érvényesülnek-e az emberi jogok vagy jogosulatlanul hatol-e be az állam a személy privát szférájába, nem monologikus, de nem is morális ítélet.

A *Tényszerűség és érvényességben* kirajzolódó jogfilozófia egyik legfontosabb eleme, hogy jog és morál között nincsen alá- és fölérendeltségi viszony, mint a kantiánus jogfilozófiában. Habermas élesen elválasztja egymástól a jogi és a morális normákat. Míg a morális normák történetileg és földrajzilag határtalanul univerzális érvényűek, a jogi normák olyan cselekvők közötti viszonyokat szabályoznak, akik térben és időben korlátozott, a jogi normák által megalkotott közösség tagjaiként ismerik el egymást (Habermas, 1992/1: 144.). A jogi szabályozás bizonyos értelemben kevesebb problémát fog át, mint ami morálisan releváns: csak a konkrét közösség ügyeire vonatkozik, és csak kikényszeríthető viselkedéseket szabályoz. Olyan értelemben viszont tágabb a jogi szabályozás területe a morális normák területénél, hogy nem csak az élettörténeti kontextusuktól függetlenített személyek közötti interperszonális viszonyokra terjed ki, hanem politikai célkitűzések követésére is. Ebből is következik, hogy a jogilag releváns kérdések megítélésében nem pusztán a kontextustól független morális vitáknak kell teret engedni, hanem az élettörténeti kontextustól függő etikai, sőt a pragmatikus diskurzusoknak, vagy kivételes esetben a méltányos kompromisszumképzésnek is (Habermas, 1996/4: 305.). A jogi állásfoglalás nem független az adott közösség élettörténetének kontextusától, még akkor sem, ha nem egy partikuláris politika eredményéről, hanem az univerzális alapjogok érvényesülésének megítéléséről van szó.

ÖSSZEGZÉS

A jogérvényességet biztosító diskurzustípusok, és érvényességi feltételek ismertetése, a „klasszikus liberális szabadságjogok” lehetséges meghatározásának bemutatása, és a kézenfekvő ellenvetések felvázolása után összegezhettük a választ arra a kérdésre, hogyan lehetséges egy plurális jogállamban olyan, racionális diszkusszió alapuló demokratikus döntéshozatal, amelyben az univerzális emberi jogok sem sérülnek. A kérdés azért vetődött fel élesen, mert – mint bemutattam – a habermasi diskurzuselmélet alapelveivel ellentétes egy olyan döntéshozatal eszméje, amely kizár minden nem általánosítható indoklást és a partikuláris közösség hagyományainak értelmezését. Láthattuk, hogy e hagyományok figyelmen kívül hagyása szabadsághiányhoz vezethet. A közösség tagjainak nem pusztán politikai jogait korlátozza, ha a vitákban nem

értelmezhetik hagyományait és történetüket, hanem szubjektív szabadságjogaik is csorbulhatnak, ha láthatatlanná válnak az elnyomás pusztán az adott történeti kontextusban megérthető formái.

Habermas gondolatmenetének rekonstruálásakor a liberális szabadságjogok olyan meghatározásához jutottam, amely lehetővé teszi az univerzális szabadságjogok érvényesülését egy sokféle hagyománnyal rendelkező plurális, vagy egy erős hagyományos háttérkonszenzussal bíró tradicionális társadalomban. A habermasi politikai szabadságeszmény szerint a klasszikus liberális szabadságjogok érvényessége nem a politikai közösség tagjainak univerzális és neutrális diskurzusaiból származik, hanem a mind a morális, mind a partikuláris etikai diskurzusok jogi formai feltételeit lehetővé tevő szubjektív szabadságjogok szükségszerű elismeréséből. Láhattuk azonban azt is, hogy a liberális szabadságjogok habermasi fogalma sok előnye ellenére nem feltétlenül fogadható el liberális perspektívából. Elemzésemben felhívtam a figyelmet: a habermasi elméletből az is következik, hogy a liberális szabadságjogok sohasem ragadhatók meg a maguk univerzális tisztaságában; egy jogi közösség tagjai mindig csak saját hagyományait szem előtt tartva ítélik meg, hogy a közösségen belül jogsértés történt-e. Jelezttem azt a problémát is, hogy Habermasnál a szubjektív szabadságjogok érvényessége nem önmagában az individuum, mint önérték védelméből vezethető le, hanem abból, hogy lehetővé teszik a nyilvános hatalomgyakorláshoz szükséges jogi kódok intézményesülését.

IRODALOM

- Forst, Rainer: *Kontexte der Gerechtigkeit. Politische Philosophie jenseits von Liberalismus und Kommunitarismus*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1992.
- Habermas, Jürgen: *A gyakorlati ész pragmatikai, etikai és morális használatáról*. In: *A kommunikatív etika – A demokratikus vitákban kiérlelődő konszenzus és társadalmi integráció politikai-filozófiai elmélete*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Habermas, Jürgen: *Drei normative modelle der Demokratie*. In: *Die Einbeziehung des Anderen, Studien zur politischen Theorie*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1996. (1996/1)
- Habermas, Jürgen: *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des Demokratischen Rechtsstaats*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1992. (1992/1)
- Habermas, Jürgen: *Inklusion – Einbeziehen oder Einschliessen? Zum Verhältnis von Nation, Rechtsstaat und Demokratie*. In: *Die Einbeziehung des Anderen, Studien zur politischen Theorie*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1996. (1996/2)
- Habermas, Jürgen: *Kampf um Anerkennung im demokratischen Rechtsstaat*. In: *Die Einbeziehung des Anderen, Studien zur politischen Theorie*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1996. (1996/3)
- Habermas, Jürgen: *Staatsbürgerschaft und Nationale Identität* (1990). In: *Faktizität und Geltung – Vorstudien und Ergänzungen*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1992. (1992/2)

- Habermas, Jürgen: *Theorie des kommunikativen Handelns*, Band I. *Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1981.
- Habermas, Jürgen: *Über den internen Zusammenhang von Rechtsstaat und Demokratie*. In: *Die Einbeziehung des Anderen, Studien zur politischen Theorie*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1996. (1996/4)
- Habermas, Jürgen: *Volkssouveränität als Verfahren* (1988). In: *Faktizität und Geltung – Vorstudien und Ergänzungen*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1992. (1992/3)
- Kant, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikája*. In: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. – A gyakorlati ész kritikája. – Az erkölcsök metafizikája*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.
- Larmore, Charles: *Patterns of Moral Complexity*. Cambridge, Cambridge University Press 1987.
- McCarthy, Thomas: *Legitimacy and Diversity: Dialectical Reflections on Analytical Distinctions*. In: *Rechtstheorie, System der Rechte – Habermas-Sonderheft*. 1996/27
- Pawlik, Michael: *Die Verdrängung des Subjekts und Ihre Folgen, Begründungsdefizite in Habermas' „System der Rechte“*. In: *Rechtstheorie, System der Rechte – Habermas-Sonderheft*. 1996/27
- Rawls, John: *Az igazságosság elmélete*. Osiris kiadó, Budapest, 1997.
- Rawls, John: *Political Liberalism*. Columbia University Press, New York, 1993.
- Rousseau, Jean-Jacques: *A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei* (1762). Matúra-PannonKlett, Budapest, 1997.
- Steinhoff, Uwe: *Probleme der Legitimation des Demokratischen Rechtsstaats*. In: *Rechtstheorie, System der Rechte – Habermas-Sonderheft*. 1996/27
- Taylor, Charles: *The Concept of a Person*. In: *Philosophical Papers, Vol. 1*. Cambridge, Cambridge University Press, 1985.

NAPOK ROMJAI: DISZKURZÍV POLITIKATUDOMÁNYI ESETTANULMÁNY A „KÖZTÁRSASÁG NAPJÁRÓL”¹

Szűcs Zoltán Gábor

(a ME BTK Politikatudományi Intézetének egyetemi tanársegéde)

ÖSSZEFOGLALÓ

2005 őszén tárgyalta az Országgyűlés a Köztársaság Napjára vonatkozó törvényjavaslatot, amely az 1946. évi I. törvény emlékét kívánta törvénybe foglalni, s egyúttal egy magyar „köztársasági eszme” kifejezéseként február 1-ét emléknappá nyilvánítani. A javaslat végül elbukott, s a bukás okainak diszkurzív politológiai vizsgálata lehetővé teszi, hogy levonjunk bizonyos tanulságokat általánosságban a szimbolikus politizálás egyik, rendszerektől függetlenül népszerű válfaja, a kommemoráció kontextusfüggő természetére, s konkrétan a rendszerváltás utáni magyar politikai kultúrában betöltött szerepére vonatkozóan. A vizsgált anyagok ugyanis arra engednek következtetni, hogy a köztársasági eszme és a nemzeti történelem kommemoratív összekapcsolására irányuló politikai intenció bizonyos - egyebek között a diskurzustörténeti előzményekkel is indokolható - elvárásoknak nem tudott megfelelni, s így az innovatív szándékokat végül meglehetősen eltérő politikai állásponton lévő szereplők is elutasították, mint normasértést.

Kulcsszavak: szimbolikus politika ■ diszkurzív politikatudomány ■ Köztársaság Napja ■ 1946. évi I. törvény ■ parlamenti vita

2005 őszén tárgyalta az Országgyűlés a Köztársaság Napjára vonatkozó törvényjavaslatot, amely az 1946. évi I. törvény emlékét kívánta törvénybe foglalni, s egyúttal egy magyar „köztársasági eszme” kifejezéseként február 1-ét emléknappá nyilvánítani. A javaslat korai végét jelentette azonban a törvényjavaslat elutasítása a kisebbik koalíciós párt részéről, amit az általános vitában az SZDSZ részéről Pető Iván és Mécs Imre jelentettek be, s az is, hogy nem csak a liberális párt, de az ellenzéki erők is inkább (bár nem egyneműen) elutasítóan viszonyultak az indoklás szerint a különféle politikai eszmék „közös nevezőjének” szánt elképzeléshez (T/17222).

Az alábbiakban következő diszkurzív politikatudományi elemzés azt szeretné megmutatni, hogy ez a szimbolikus politikai ügy jó indikátora a magyar politikai kultúra bizonyos mozgásainak. Az 1946. évi I. törvény, s vele az 1945-47 közötti időszak a Kerekasztal-tárgyalásoktól fontos szimbolikus szerepet töltött be a magyar politikai diskurzusban, számos jelentős kérdés megvitá-

sának kínált keretet a köztársasági elnöki intézménytől a földkérdésen át a rendszerváltás utáni magyar eszmei áramlatok gyökereinek kérdéséig és tovább. Ezért e téma újabb felbukkanása lehetőséget kínál arra, hogy keresztmetszeti képet kapjunk a magyar politikai kultúra bizonyos jelenségeiről, amelyeket összevetve korábbi, hasonló témájú viták tanulságaival, a történeti változásokat is jobban megérthetjük.

Egy ilyen elemzésnek természetesen megvannak a maga korlátai; a perspektíva, amelyből szemléljük a politikai diskurzust, meglehetősen szűk, s ezért nagyon speciális képet kínál a magyar politikai kultúráról. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy egy ilyen szimbolikus politikai ügy korántsem csak szimbólumokról és pozícióharcokról szól. Annak megítélése, hogy 1945–47 milyen viszonyban van a politika jelenével, nagyon is gyakorlati következményekkel járhatott bizonyos szakpolitikai kérdésekben, amint ezt az alábbiakban egy-két példa nyomán igyekszem majd jelzésszerűen bemutatni. A Köztársaság Napjáról szóló javaslat annyiban persze eltér ezektől az esetektől, hogy itt egy emlékezeti aktus megtételére irányult volna a javaslat, vagyis egy ízig-vérig szimbolikus cselekvésre. A szimbólumok politikai funkciójának azonban inkább ez a speciális esete, s nem az, amikor egy politikai szimbólum beágyazódik a politika jelenével kapcsolatos eltérő értelmezések tágabb összefüggéseibe.

Állításom, amit az alábbiakban érvekkkel igyekszem majd alátámasztani, hogy míg a magyar politikai kultúrában a közös emlékezeti aktusok adekvát nyelvi kerete a *nemzeti történelem* fogalomkészlete (s e tekintetben egyébként a rendszerváltás nem jelent törésvonalat a politikai nyelvhasználatban), vagyis egy olyan historizáló politikai nyelv, amelynek számos, egymással rivalizáló variánsa intézményesedett e kultúrán belül, 1945–47 kommemoratív felhasználását nem könnyítette meg, hogy e korszaknak egy rövid időszakot leszámítva nem kanonizálódott olyan elbeszélése, amely e nyelvi keretben értelmezte volna azt. A rövid kivételt 1989–90 néhány hónapja jelentette, s jól megfigyelhető az akkori kánonformáló erőfeszítések végső kudarca. Mindebből az következett a Köztársaság Napjára vonatkozó javaslat számára, hogy annak egyszerre kellett volna *beírnia* az 1946. évi I. törvény elfogadásának eseményét a nemzeti történelem narratív rendjébe, s – amennyiben egy „köztársasági eszme” képviselőjére is vállalkozni kívánt – megpróbálnia úgy *újraírni* ezt a nyelvi keretet, hogy az összeegyeztethetőnek mutassa a „nemzeti történelem” és a „köztársasági eszme” konnotációit, s közben persze széleskörű egyetértést is tudjon biztosítani magának. Vagy, lehetséges lett volna esetleg egy olyan *nyelvi alternatívát* találni a kommemoráció számára, amely a nemzeti történelemhez hasonlóan elfogadhatónak bizonyulhat más politikai szereplők számára. Sem erre, sem arra nem került sor a javaslat sorsának tanúsága szerint. Mint majd látni fogjuk, a vitában résztvevők, mind 1945–46 nemzeti történeti elbeszélhetőségét, mind egy nyelvi alternatíva elfogadhatóságát kétségbe

vonták ilyen vagy olyan módon. A „Köztársaság Napja”, így végül mint puszta normasértés bukott el a kommemorációval kapcsolatos elvárások legfontosabb tesztjén.

SZIMBOLIKUS POLITIKA ÉS DISZKURZÍV POLITOLÓGIA

Az itt alkalmazott deskriptív, történeti és kontextualista elemzés kiindulópontjával szolgáló elméleti és módszertani feltevéseket másutt már részletesen kifejtettem², ezért itt és most csupán azokra a fogalmakra szeretnék koncentrálni, amelyek közelebbi tisztázása elengedhetetlennek tűnik e tanulmány konkrét témája szempontjából.

Általánosságban legyen elég annyi, hogy egyfelől a tágabb értelemben vett diszkurzív megközelítések napjainkban elsősorban nem a szimbolikus politika körébe sorolható jelenségekkel foglalkoznak a politikatudományban,³ s másfelől, hogy diszkurzív nézőpontból nézve egy szimbolikus politikai aktus, mint a kommemoráció, nem ugyanazért érdekes, mint a politikai elemző számára, aki stratégiai döntések terepét látja benne. Nem vitatva ez utóbbi megközelítés hasznosságát, nem árt talán arra emlékeztetni, hogy a közös emlékezés problémájához az antikvitás óta komoly politikaelméleti megfontolások fűződnek⁴, s a politikatörténet tanúsága szerint a kommemoráció mint politikai cselekvési forma szintén meglehetősen konstans résztvevője, rendszerektől független módon, a politikai gyakorlatnak. Ha pedig, mint jelen elemzés is teszi, azt feltételezzük, hogy egy-egy ilyen cselekvési forma jelentése nem magától értetődően adott, hanem történetileg változó és kontextuskötött, egyebek mellett a politikai valóság megragadására szolgáló nyelvi kontextusokba ágyazódik, akkor indokoltnak tűnik az elemzés tárgyává a történeti változásokat tenni. Ennyiben az alábbiakban következő gondolatmenet rokonítható a *Geschichtspolitik* típusú megközelítésmódokkal, de azok többségétől annyiban eltér, hogy nem a történeti tudás politikai meghatározottságait, hanem a politikai tudás diszkurzív formálódását állítja vizsgálódása fókuszába.⁵

Konkréten ebben az esetben arról van szó, hogy a közös emlékezés nyelvi kereteit a magyar politikai kultúrában hagyományos módon azok a fogalmak, retorikai eszközök, hangnem stb. jelentik, amelyeket másutt a nemzeti történelem nyelveként írtam le. A magyarországi politikai kommemorációnak ez a jellemzője talán nem tűnik magától értetődőnek, de osztenzíve könnyen megmutatható. Gondolhatunk például arra, hogy nemzeti és állami ünnepeink (március 15., augusztus 20. és október 23.) mind az ezeréves nemzeti történelem eseményeire utalnak. Az egyik az állam megalapításának ünnepe, míg március 15. egy hosszú távon is meghatározó jelentőségűnek bizonyult szimbolikus esemény, az 1848–49-es „forradalom és szabadságharc” emlékezete. Mi több, még október 23. sem csupán az 1989-es államformaváltás, de min-

denekelőtt a már saját korában is az 1848-49-es „forradalom és szabadságharcból” kölcsönzött nyelvi minták alapján értelmezett esemény ünnepnapja.

E nemzeti és állami ünnepek egyúttal arra is alkalmasak, hogy segítségükkel jobban megértsük a nemzeti történelem nyelvének belső tagoltságát. Az ugyanis nem egy zárt, belsőleg koherens rendszer, hanem egy számtalan forrásból táplálkozó, diszciplinárisan, tematikailag, az egyes elemeinek implikációit és konnotációit tekintve is változatos diskurzus szüntelen alakulásban lévő terméke, amelynek a rendszerváltás utáni magyar politikában jó néhány egymással is feleselő diszkurzív tradíciója állt szemben egymással.

(1) Augusztus 20-a állami ünneppé nyilvánítása például annak a nemzeti történeti beszédmódnak köszönhette igazolását, amely az ezeréves államiság kontinuitását tekinti a magyar politika meghatározó tényezőjének, s amely *történeti-közjogi* tradíció mindig is a politikailag definiált, egységes nemzetet tekintette a történelem (s a jelenbéli politika) alanyának.

(2) Március 15-e nemzeti ünnepként annak a *függetlenségi* tradíciónak köszönheti népszerűségét, amely a magyar történelemben elsősorban a fennálló viszonyok kritikáját szolgálta, s ezért előnyben részesítette a(z elbukott) forradalmak, szabadságharcok, a (meghiúsult) tervezetek, a (kihasználatlan) lehetőségek pillanatait az establishment sorsával szemben, s a 19. század elejétől kezdve a „haza és haladás” dilemmáját tekinti a politikai szereplők cselekvési lehetőségeit meghatározó legfontosabb problémának. Természetéből következően ez a fajta beszédmód különösen alkalmas volt társadalmi és politikai ellenzékiesség, bal- és jobboldali radikalizmusok historizáló önmeghatározására. Így volt ez 1956-ban is, vagyis október 23-a „forradalom és szabadságharc-ként” való leírása voltaképp ugyanennek a tradíciónak a segítségével kanonizálta a Rákosi-rendszer elleni felkelést a nemzeti történelem részeként. S az is érdekes, hogy a történeti érvek politikai használatának kritikája 1990-től kezdve rendszeresen összekapcsolódott a függetlenségi beszédmóddal, azon az alapon, hogy a nemzeti múlt stabilan fennálló politikai rendszerei nem jelentenek olyan kívánatos emléket, amely iránt joggal lehetne „nosztalgiát” érezni, vagy, amelyet „restaurálni” kellene.

(3) Az ünnepek nemzeti történeti nyelvű megfogalmazása a késő Kádár-korban többé-kevésbé elfogadott gyakorlat volt (ez természetesen nem vonatkozik a szűkebben vett marxista-leninista ünnepekre), s ez elvezetett egy funkcionálisan korlátozott beszédmód kialakulásához, amelyet másutt már *kádárkori kommemoratív beszédmódnak* neveztem. E tradíció legfontosabb előfeltevése az, hogy a nemzeti történelem nyelvén a nemzeti egységről, emelkedett pillanatokról kell beszélni, s ehhez a nemzeti költők, írók művei, jeles gondolkodók szövegeit is fel lehet idézni, mintegy metonimikusan megidézve a múlt nagy pillanatait.

(4) Sokáig marginális pozícióban, de komoly szerepet játszott a magyar politikában a *Szent Korona-tan* beszédmódja is, amely a történeti közjogi konti-

nitásnak sajátos változatát képviselte egy középkorias, misztikus elemekkel átszőtt sajátos társadalmi szerződés formájában, amely a magyar alkotmányosságnak erős nemzetkarakterológiai jelentőséget tulajdonított. 1989–90 környékén egyrészt ellenségképként, a Horthy-rendszer rekvizitumaként élt ez a tradíció (a címervitában például a koronás változat elutasítása kimondva-kimondatlanul is a Szent Korona-tan feltámasztása ellen irányult), másrészt erősen finomított változatban, mint egy „tiszteletreméltó hagyomány”, amelynek a 2000-es milleniumi év szimbolikus politikája jelentette kanonizációját. Az 1990-es évek végétől azonban (gyér előzmények után) ismét megjelent a politikában a Szent Korona-tan teljes komolysággal képviselt, intranszigenz változata is, amely különösen 2006 után kapott nagyobb figyelmet a hazai közéletben.

Fontos azonban látni, hogy ezek a beszédmódok *egyrészt* nem csak kommemoratív funkcióban kaphattak szerepet (a kommemoratív beszédmód normái például megjelenhettek a nemzeti történelem túl gyakori, nem alkalomhoz illő stb., tehát e beszédmód alapján normasértő használatának kritikájaként is), hanem fontos politikai kérdések értelmezésében is szerepet játszhattak. Nem csak a címervitában vagy a nemzeti- és állami ünnepekről szóló vitában, esetleg az 56-os emléktörvény vitájában, hanem például a köztársasági elnöki tisztség megalkotásakor, vagy a hazai ideológiai megosztottság értelmezésében, esetleg egy kelet-közép-európai együttműködés igazolásaként, netán a tulajdonviszonyokkal, az előző rendszer képviselőinek elszámoltatásával kapcsolatban, s ha úgy alakult, akár a közigazgatás kapcsán. *Másrészt* pedig nem magától értetődő, hogy egy múltbeli esemény felidézésének egyedül a nemzeti történelem a lehetséges eszköze. Az 1945–47-es időszak értelmezésében éppenséggel egészen más elemek domináltak 1990 után: a földkérdésben kisgazda részről például egy alapvetően ahistorikus (etnradikális) nyelvi eszköztárat mozgósítottak, míg ellenfeleik szintén ahistorikus (szociologizáló) érvekkel kritizálták a reprivatizáció eszméjét; a KDNP pedig sosem volt képes saját intézményi múltjának 1945–47-ben gyökerező keresztény politikai hagyományait, mint a Horthy-rendszer „keresztény kurzusának” ideológiájától különbözőt elfogadtatni (Szűcs, 2010).

1946 ÖNÉRTTELMEZÉSEI

Még mielőtt belevágnánk a vita közelebbi vizsgálatába, érdemes egy kicsit áttekinteni az 1946. évi I. törvény elfogadásának körülményeit, s általában az 1944 decemberében kiformalódó új politikai rendszerről tudható legfontosabb ismereteket. Nem elsősorban azt, ami ekkor a politikatörténetben végbement, hanem azt, hogy vajon maguk a korszak politikai szereplői miként értelmezték saját jelenüket, amelynek történelmi jelentőségéről minden bizonnyal meg

voltak győződve, hiszen egy pusztító világháború, egy húsz éve működő politikai rendszer összeomlása, s a nyilas uralom káosza előzte meg azt. Pontosítva a kérdést, milyen szimbolikus politikai eszközökkel éltek saját jelenük értelmezésében, s ezen belül a kommemoráció milyen eszközeihez nyúltak?

Hiszen, bár a kommemoráció alapvetően a múltra irányuló tevékenység, nem feltétlenül csak távoli múltra lehet közösen emlékezni. Egy-egy jelentős politikai esemény, fordulat, katasztrófa vagy siker kanonizálódásának kezdete akár egyidős vagy közel egyidős lehet magával a megtörtént eseményekkel. Ezért, joggal kérdezhetjük, hogy vajon szerepet játszott-e az új rendszer létrejöttének diszkurzív értelmezésében, s ha igen, milyen a nemzeti történelem nyelve?

Az első szembeötlő dolog ezzel kapcsolatban a radikális szakítás változatos hangsúlyozása a korszak szimbolikus politikájában. S itt nem csak arra kell gondolnunk, hogy „új honfoglalásként” Pusztaszeren hirdettek 1945-ben földosztást, vagyis a magyar történelmet mintegy „újrakezdték”; hogy az új rendszer jelképei (pl. Kossuth-címer vagy a forintra kerülő arcok, mint Petőfi, Kossuth, Dózsa, az ideiglenes budapesti Kossuth-híd elnevezése) a függetlenségi tradíció felidézésével a társadalmi-politikai radikalizmus nyelvi eszköztárát vették igénybe. Legalább ilyen feltűnő, hogy a korszak jelentős értelmiségijei is milyen gyakran fogalmazták meg programszerűen az előző rendszerrel való radikális, „forradalmi szakítás” gondolatát. Bibó idevágó fejtegetései jól ismeretek: számára a kiegyezéssel végleg „zsákutcássá” vált magyar történelemből való kikeveredés, a 48-as lehetőségekhez való visszatérés lehetőségét kínálta az 1945-ös fordulat (Bibó, 1990). De hasonlóan fogalmazott Szekfű is, aki szerint az előző rendszer gyászos végére „egyetlen mentség maradt: a forradalom.” (Szekfű, 1983). S nem érdektelen megemlíteni, hogy a Szekfűhöz hasonlóan nem elsősorban baloldali szimpátiájáról ismert jogászprofesszor, az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd 1947 után a Magyar Függetlenségi Párt képviselője (nem melleleg MTA elnök is egy ideig), Moór Gyula is azt írta, hogy „egy zajtalan, de annál mélyrehatóbb forradalom zajlott le”. S miközben óva intett a demokráciát fenyegető „anarchia” és „diktatúra” „örvényeitől”, azt is hangsúlyozta (Bibóhoz hasonlóan), hogy az új rendszer képviselői hatalmukat „nem történeti jogcímekre, hanem a demokrácia nagy politikai gondolatára, a demokratikus Magyarország ideáljának erkölcsi erejére” alapítják (Moór, 2005). Nem kellett tehát népi kollégistának vagy kommunista párttagnak lenni ahhoz, hogy valaki az 1945-ös rezsimváltást forradalmi átalakulásként értékelje, s ennek az átalakulásnak a konceptualizálásában nem egyszer a nemzeti történelem fogalmai játszottak kulcsszerepet.

Léteztek persze a forradalmi átalakulás interpretációjának fogalmi alternatívái is, s ezek éppen az 1946. évi I. törvény előkészítése során, s a törvényjavaslat vitájában is megjelentek (Vida, 1982; Ruszoly, 1997). Mindszenty József például magát a Magyar Királyság első közjogi méltóságaként a távollévő Ottó

király régensének tekintette, azaz a Horthy-rendszer összeomlását a főhatalom gyakorlásában beállt zavarként, de egyúttal egy korábbi, legitimebb állapot helyreállítási lehetőségének megteremtődéseként fogta fel. A kispapok körében sem ez a *legitimista* álláspont, amely a történeti-közjogi beszédmód legradikálisabban változásellenes felhasználása volt, sem egy *szabad királyválasztó* nézet nem volt ismeretlen, habár ez utóbbira inkább abból lehet következtetni, hogy sokan, mint 1920 után oly gyakran, az államforma kérdésének felvetését időszerűtlennek mondták, s el kívánták *halasztani* a békekötés utánra, vagyis akkorra, amikor a nemzet visszanyeri szuverenitását. Vagy, mint Sulyok Dezső, amellet érveltek a vitában, hogy az államforma kérdése nem lényegbevágó, hiszen egyik államforma sem eredendően jobb a többinél. Közük, s azok között, akik forradalmi változásként értelmezték 1945-öt, egy olyan reálpolitikai érv verhetett hidat, amely – s ez ismét érdekes párhuzam a 20-as évek elejével – a monarchikus államforma elvetését (1921-ben a Habsburg-ház detronizálását) a nemzet aktuális *érdekeivel* támasztotta alá.

S így jutunk vissza ismét azokhoz, akik időszerűnek tartották egy a forradalmi változásokhoz illő államforma létrehozását. Ennek igazolásához azonban a reálpolitikai érvek mellett legalább négyféle gondolatmenettel lehetett eljutni. Az egyik 1945-öt tekintette *nulladik évnek*, s ennek megfelelően elutasította a történeti legitimitációt, s ezért vagy teljesen új intézményrendszer felépítésére tettek javaslatot vagy a már létező intézmények továbbfejlesztésére. A másik *1918 októberének népköztársasági örökségét* tekintette olyan előzménynek, amelyhez – már csak a Horthy-rendszer totális elutasításaként is – vissza lehetne nyúlni, s ezt jelképezhette volna például Károlyi Mihály köztársasági elnöki reaktíválása. Egy harmadik, szintén radikális álláspont a *függetlenségi tradíció* keretei között vélte értelmezhetőnek 1945 nagy változását, s az új köztársaságot a Habsburg-ellenes szabadságharcok és a forradalmak örökösének tekintette. S végül egy negyedik lehetséges út a magyar alkotmányos hagyományok pozitív, demokratikus vonásait kiemelő *történeti-közjogi* érvelés volt, amely a radikális váltásban egyszerű alkalmazkodást látott a kor igényeihez, de nem pusztán reálpolitikai kényszerként, hanem mint a magyar alkotmányos hagyomány inherens értékeinek és adaptációs készségének eredménye.

A végül elfogadott törvény egyfajta keverékét jelentette ezeknek az eltérő álláspontoknak. Így például nem került bele a kispapok javaslata, amely – első ízben a magyar történelemben – a Szent Korona-tant mint egy tiszteletreméltó, ám közjogi funkcióját veszített magyar hagyományt építette volna be a törvénybe. De nem került sor az októbrizmus restaurációjára sem: az új Magyar Köztársaság sem nevében, sem intézményesen nem örökölte meg 1918 hagyományait. Ugyanakkor bekerült a törvénybe a forradalmak és a négyszáz éves Habsburg-ellenes küzdelem függetlenségi narratívája éppúgy, mint a főhatalom gyakorlásában beállott szünet történeti-közjogi eredetű koncepciója, illetve a mindkettőhöz köthető parlamentáris kormányzati szisztéma. S termé-

szetesen nem maradt el a népszuverenitást hangsúlyozó legitimáció sem, amikor a törvény a „nemzet akaratát” emlegette, de ezzel egyidőben bekerült a nemzet „érdekének” reálpolitikai érve is.

A sors groteszk tréfája, hogy a 40-es években a függetlenségi tradíció sajátos változatát létrehozó kommunisták hatalomátvételének szimbolikus politikája gyakorlatilag megismételte ugyanezeket a mozzanatokat: a politikai pluralizmus felszámolására a forradalom és szabadságharc századik évfordulójára eső „fordulat éveként” 1948-ban, a sztálinista politikai berendezkedés alkotmányos kereteinek életbe léptetésére mint második államalapításra 1949. augusztus 20-án került sor.

Mindent összevetve, az 1945–46-os időszak szimbolikus politikájáról azt mondhatjuk, hogy abban a radikális változás konceptualizálásának fogalmi eszközei játszották a főszerepet, de a politikai szimbólumok terén az új rezsिम egyáltalán nem szakított a nemzeti történeti igazolás, s így a saját létrejöttére való későbbi, nemzeti történeti keretek között zajló kommemoráció igényével. A szimbolikus politika szintjén tehát leginkább sajátos egyensúlyt láthatunk a nemzeti történeti keretek között elbeszélhető „forradalom” és az alapvető változások ellenére megmaradó nemzeti történeti „kontinuitás” között. Ha az új rezsिम megérhette volna, a Köztársaság megalapítására való közös emlékezés rítusai jó eséllyel tartósan is ezen a módon kanonizálódtak volna.

A 2005-ÖS PARLAMENTI VITA

A 2005-ös javaslat sorsát mindenekelőtt ebben az imént felvázolt diskurzus-történeti kontextusban érdemes vizsgálni: előbb magát a javaslatot és az ahhoz benyújtott módosító indítványokat, aztán a parlamenti vitát, s végül a vita utóéletét.

A T/17222. számú törvényjavaslat a Köztársaság Napjáról mindössze négy paragrafusból, s egy ehhez képest viszonylag terjedelmes, három bekezdésnyi bevezető részből áll (T/17222). Az első bekezdés a köztársaság hagyománytörténeti értelmezésére tesz kísérletet, implicit válaszként arra a kérdésre, hogy a köztársaság mint politikai eszme miért éppen egy emlékezési aktus keretében kap ünnepi, szimbolikus politikai szerepet. A bekezdés rögtön az elején az 1946. évi I. törvény preambulumának kettős, a népszuverenitásra és a reálpolitikára vonatkozó érvére hivatkozik, s ezeket – pozitív értelemben – mint a köztársaság megalapításában harmonikusan egybeeső elveket értelmezi. A következő mondatokban pedig e köztársasági hagyomány kettős narrativizációs lehetőségére utal: egyfelől a francia forradalom eszméitől (szabadság, egyenlőség, testvériség) származtatja, másfelől beilleszti az 1946: I. törvényt a magyar forradalmak (1848, 1918, 1956), illetve az 1989-es rendszerváltás történeti sorába, vagyis végső soron a függetlenségi hagyomány jellegzetes, rendszer-

váltás utáni változatára támaszkodik, amelyben „haza és haladás” dilemmájának feloldása a legfontosabb politikai kihívás.

A bevezetés második bekezdése érvelésmódot vált, s a köztársasági eszme tartalmi meghatározására tesz kísérletet, amikor egyfelől bizonyos közösen osztott értékek (demokrácia, alkotmányosság, emberi jogok) „jogi-politikai kereteként”, másfelől egy kvázi-republikánus ember- és társadalomkép szimbólumaként írja le azt. Utóbbi alatt egyébként nem egyszerűen a köztársasági államforma igenlését értem, hanem néhány, a liberalizmus nyelvén túlmutató koncepció megjelenését a szövegben: a politikai részvételben megtestesülő pozitív szabadságértelmezést és az emberi szociabilitás kifejezését.⁶ Vagy, ahogy a javaslat fogalmaz: „Ebben az eszményben kapcsolódik össze a demokratikus politikai kultúra igénye, a nemzet tagjainak egymás iránti felelőssége és közösségvállalása. A köztársaság mindannyiunké!”

A harmadik bekezdés pedig a törvényjavaslat értelmének „gyakorlati” indoklását adja, amikor azt mondja, hogy a „köztársasági államforma” és a „republikánus eszme” szerepe bizonyos alapértékek és hagyományok „védelmezése”, a „demokratikus értékeké” és a „szabad és független jogállam hagyományáé.” Ezért kerülne sor a törvény megalkotására, vagyis a köztársasági államforma „jelentőségének” törvényben való megörökítésére (1.§), a köztársasági államforma életbe lépésére emlékezve február 1-jét a Köztársaság Napjának nyilvánítására (2.§), s állami és civil szervezetek „felkérésére”, hogy emlékezzenek meg a Köztársaság Napjáról (3.§). Vagyis a szimbolikus politika eszköztárának alkalmazása, a kommemoratív aktus láthatóan egyfajta megerősítő erővel bír a javaslat kidolgozója szerint: az emlékezés segít betölteni a köztársasági államforma és eszme közös értékeket és hagyományokat védelmező funkcióját.

A törvényjavaslat indoklása is tartalmaz néhány figyelemreméltó elemet, amelyek közül egyet érdemes külön kiemelni. A harmadik bekezdés az 1946. I. törvény megfogalmazását némi eufémizmussal „kegyelmi pillanatnak” nevezi, amely eszerint a nemzeti szuverenitás visszanyerésének átmeneti állapota lett volna, a világháború és a szovjet megszállás korszakai közé ékelődve. Nem kétséges, hogy ez a nagyvonalú megfogalmazás a törvényjavaslatnak azzal a láthatóan koncepciózusan végigvitt értelmezésével van összhangban, amely szerint az 1946. I. törvény valóban összhangban volt a „nemzet akaratával és érdekeivel.” Nem véletlen, hogy ha nem is közvetlenül ez a megfogalmazás, de ez a koncepció váltotta ki a legerősebb ellenállást a későbbiekben.

A törvényjavaslatához Horváth János (Fidesz), egykori nemzetgyűlési képviselő két módosító indítványt is benyújtott: az egyikben azt a javaslatot tette, hogy a Magyar Köztársaság Alkotmányának nevét változtassák meg 1949. XX. törvényről 1946. I. törvényre (T/17222/2), a másikban pedig, hogy legyen a köztársaság napja egyúttal munkaszüneti nap (T/17222/3). Az első indítvány értelmezése nem okozhat különösebb nehézségeket: az a rendszerváltás óta

sokat hangoztatott politikai érv, hogy az új Magyar Köztársaságnak még mindig „sztálinista” alkotmánya van, kapcsolódik benne össze a törvényjavaslat által emlegetett kontinuitással az 1945–46-ban és az 1989–90-ben létrejött demokráciák között. Vagyis, ellenzéki oldalról voltaképp megerősíti a törvényjavaslatban megfogalmazódott igényt a koalíciós időszak politikai hagyományának felelevenítésére, s mindezt úgy, hogy a névváltozást egy „történelem-torzító és félrevezető” név „kijavításának” nevezi, vagyis a hagyományhoz való kapcsolódást visszatérésként, egy ténylegesen meglévő kontinuitás nyilvánvalóvá tételeként, s nem egy nemlétező tradíció feltalálásaként írja körül. A második indítvány szintén ezt a megerősítést fejezi ki azzal, hogy a megemlékezés aktusát kiemeli a mindennapi élet normális menetét nem befolyásoló tematikus és emléknapi sorából azzal, hogy munkaszüneti nappá teszi.

AZ ÁLTALÁNOS VITA MENETE

A javaslat végzetes napjára hamarosan, már 2005. szeptember 19-én sor került. Ekkor, az Országgyűlés 246. ülésnapján kezdődött el ugyanis a törvényjavaslat általános vitája, ahol, mint majd látni fogjuk, annak minden elemét erős politikai kritikák érték a hozzászólók részéről. Előbb a kormányt képviselő Bozóki András miniszter kapott szót, majd őt az MSZP részéről Balogh Miklós követte, a Fidesz részéről Horváth János, az SZDSZ részéről Pető Iván, aztán a független Lezsák Sándor, az SZDSZ-es Mécs Imre, az MSZP-s Török Zsolt, az MDF-es Herényi Károly, a Fidesz-es Salamon László és az MSZP-s Wiener György. S a vitában az utolsó szó ismét a miniszteré, Bozóki Andrásé lett. Ez utóbbi felszólalás már előrevetítette a javaslat sorsát. Bár a miniszter úgy találta, hogy „sok érdekes, megszívlelendő javaslat hangzott el”, és, hogy „egy értelmes történelmi és politikai vita bontakozott ki”, mint utóbb kiderült, az elhangzottakra adott válaszai már nem a további vita, hanem a javaslat visszavonása felé mutattak (Bozóki, 2005:246/260.).

A bukás közvetlen okát és a vita dinamikáját jelzi a hozzászólók véleménye és pártállása közötti viszony: egyedül a három MSZP-s képviselő fejezte ki támogatását, rajtuk kívül pedig csupán a Fidesz-es Horváth János tűnt egyetérteni a javaslattal, míg a kisebbik kormánypárt képviselői elutasították azt, s számos érvet is felhoztak ellene, nem csak Bozókival, de Horváth Jánossal is vitatkozva. Lezsák Sándor és Salamon László is elutasították a javaslatot, de úgy, hogy közben egyetértésüket fejezték ki az azt egyébként támogató Horváthtal. Végül, tegyük hozzá, még az MDF-es Herényi Károly is a javaslat visszavonását kérte, még ha elsősorban azért is, hogy egy más, a „nemzeti konszenzus” megteremtését jobban szolgáló előzetes egyeztetési folyamat végén lehessen a köztársaság napjáról dönteni. Mindezt természetesen többnyire nem

lenne nehéz „pozícióharcokként”, stratégiai döntések eredményeként értelmezni. Diszkurzív szempontból azonban a vitában elhangzó érvek nagyonis érdekeseeknek tűnnek, s nem is csak azért, mert néha kifelé mutatnak a szűkebben vett politika világából, a történettudomány, a jogtörténet és más diszkurzusok irányába, hanem azért is, mert sokat elárulnak a rendszerváltás utáni magyar politika természetéről.

A miniszteri expozé nem tartalmazott lényegesen új elemeket a javaslatához képest: hangsúlyozta, hogy az 1946. évi I. törvény egy a magyar jakobinusokkal kezdődő történeti sor részese, s a köztársaság ünnepe nem egy történeti fordulópont, hanem egy egész tradíció felidézésére alkalmas (maga az 1946. évi I. törvény is reflektált történeti előzményeire); kiemelte továbbá a köztársasági eszme szubsztantív vonásait; s végül, azt is, hogy a köztársasági törvény a nemzeti szuverenitás terméke volt. Talán annyiban hozott csak újat ez a felszólalás, amennyiben utalt arra, hogy az 1946. I. törvénnyel egy nyugati történeti folyamattal került „összhangba” Magyarország, s hogy külön megemlítette azt is, hogy a Kerekasztal-tárgyalások során „mind Antall József, mind pedig Szabad György utalt a tárgyalásokon arra, hogy létezik egy köztársasági hagyomány.” (Bozóki, 2005: 246/240.)

Balogh Miklós felszólalása sok tekintetben a kádár-kori kommemoratív beszédmód logikáját követte, összhangban azzal, hogy maga a javaslat hangsúlyosan szimbolikus politikai funkciót szánt a Köztársaság Napjának. Így felidézte Petőfi *Respublika* című versét (amely maga név szerint említi Rákóczit), nagyívű eszmetörténeti áttekintést adott a görög és római kezdetektől, utalt 1918 és 1848 szimbolikus politikai kapcsolatára, s idézte Bibót is. Másfelől, a köztársaság eszméjének antimonarchikus vonását emelte ki (ez természetesen logikus, de nem is fogalmilag szükségszerű), összekapcsolta 1848, 1918 örökségével és a Horthy-rendszer elutasításával, s így voltaképpen a köztársaság eszméjének egy olyan függetlenségi értelmezését adta, amely az 1945–46-os vitákban is már a baloldali érvelésének középpontjában állt. Láthattuk, az előterjesztés és a miniszter expozéja is végsősoron hasonló történeti indoklást adott, bár azzal, hogy a köztársaság eszméjét nem elsősorban antimonarchikus, hanem kvázi-republikánus módon értelmezte, hogy közös nevezőnek szánta javaslatát, s hogy hivatkozott Antall és Szabad álláspontjára is a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon, bizonyos mértékben letompította a felhasznált nyelvi eszközök polémikus élett, amelyek Balogh felszólalásában annak alapvetően ünnepi, kommemoratív hangneme ellenére sokkal jobban érvényesült. (Balogh 2005: 246/242.)

Horváth János nem véletlenül jelezte, hogy a részletes vitában szeretne majd visszatérni Balogh szavaira, mert „az Országházban ma elhangzottak olyan tévedések vagy torzulások, nem szeretném mondani: torzítások, amik torzítások, ami nem tesz jót a magyar nép közérzetének és becsületének.” Nyilván-

valóan polémikus pozícióként értelmezte Balogh kijelentéseinek implikációit, amit különösen az valószínűsít, hogy ő maga az 1946. évi I. törvénynek egészen másfajta értelmezését adta. Olyat, amely a történeti-közjogi kontinuitás nyílt apológiája volt: az 1946. évi I. törvény, mondta, „kódifikálta az évezredek folyamán lelkekbe vésett hagyományok és írásba foglalt kinyilatkoztatások szellemiségét, hogy irányt szabjon a jelen törekvéseinek és a jövő reményeinek. Évszázadokon át a honfiak és a honleányok áldozatos patriotizmusa táplálkozott ebből az örökségből és formálta tovább. Szinte bibliai lángoszlopként mutatták az utat a mondavilágtól a vérszerződésen, Szent István testamentumain, az Aranybullán, a tordai diétán, az ónodi országgyűlésen keresztül az 1848. áprilisi törvényekben és az 1946. évi I. törvénycikkekben kinyilatkoztatott alkotmányig.” Olyan alkotmányos folytonosság részeként konceptualizálta tehát az 1946. évi I. törvény tartalmát, amely a magyar történelem pozitív örökségét folytatta tovább, s amely megfelelő normatív keretet kínálhatott a maga idejében a politikai cselekvés számára. Nem véletlen, hogy erősen hangsúlyozta a nemzeti szuverenitás épségét a törvény meghozatalakor. Mint mondta, „az 1945. november 4-én megválasztott Nemzetgyűlés példaértékű titkos szavazás alapján jött létre. A jogosultak 92 százaléka elment voksolni, és 83 százaléka a demokratikus polgári, nemzeti többpártrendszer híveire szavazott. Nem véletlenül nevezte a New York Times másnapi vezércikke Magyarországot a demokrácia fellegvárának. A szovjet megszállás nemhogy nem csökkentette a nemzeti akarat kifejezésének hitelességét, hanem épp a magyar nép bátor helyállását bizonyította.” Vagyis, Horváth saját értelmezésében azért lehetett az 1946. évi I. törvényre utaló kommemoratív aktus támogatója (sőt, e szimbolikus politikai aktus bizonyos mértékű kiterjesztésének híve), mert egy olyan történeti-közjogi normarendszert tekintett érvényesnek, amelyben innováció és kontinuitás nem álltak kibékíthetetlen ellentmondásban egymással. Álláspontja azonban radikálisan különbözött a T/17222. törvényjavaslat indoklásától, számára ugyanis nem a köztársaság eszméje jelentette az 1946. évi I. törvény értelmét, hanem a pozitívan felfogott, demokratikus és alkotmányos magyar közjogi hagyomány. (Horváth 2005: 246/244.)

Az utána következő felszólaló, Pető Iván, ha nem is mondta ki egészen egyértelműen, azt a kommemorációval kapcsolatos – széles körben osztott – előfeltevést tette meg a javaslat kritikájának kiindulópontjául, amely a kommemorációt és a nemzeti történelem nyelvét összekapcsolja. Szerinte a javaslat 1945–46-ban nem váltott ki közérdeklődést, s a törvény elfogadása csupán reálpolitikai okokból történt, s az esemény nem is kanonizálódott, amire az utal, hogy a 2005-ös vitát sem kísérte sajtófigyelem. Mindebből, a kommemoráció nyelvi feltételeinek hiányából az a logikus következtetés adódott, hogy a Köztársaság Napja „kultuszteremtés” kísérlete lenne, vagyis létre kellene hozni egy olyan történeti narratívát, amelyben a kommemoráció szabályai szerint a

múlt e darabja a jelen politikai igényei szerint felidézhető lenne. Ez azonban, mondja, azért sem lehetséges, mert az 1945–46-os eseményeknek nem volt igazán történeti jelentősége (még több volt magának a törvénynek, mint a köztársaság kikiáltásának, mert annak elvei legalább demokratikusak voltak és beépültek a rendszerváltás utáni alkotmányos berendezkedésbe), s nem is volt igazán eseményjellege, amennyiben a nemzet csupán korlátozott szuverenitással rendelkezett (ez mind a Bozóki-féle „kegyelmi pillanat”, mind Horváth János-féle „demokrácia fellegvéra” kritikája volt). S végül, tagadta a magyar politikai közösség közös értékeinek meglétét, s például, mondta, a köztársaság kikiáltására való közös emlékezés összegegyeztetetlen lenne olyan, a címer-vita és a 2000-es milleniumi emléktörvény tanúsága szerint a politikai közösség egy részének fontos politikai szimbólumok jelentésével, mint a Szent Korona-tan. S egyúttal azt is megjegyezte, szerinte már most is túl sok az ünnepek száma, vagyis, magának a kommemorációnak mint politikai cselekvési formának a létjogosultságával kapcsolatban is kifejezte szkepszisét. (Pető 2005: 246/246.)

Az őt követő felszólaló, Lezsák Sándor, nem a kommemoráció, hanem a köztársasági eszme kritikáját nyújtotta. Voltaképp nem is a javaslat kvázi-republikánus, hanem Balogh Miklós (bár Lezsák által, nem minden alap nélkül, a javaslatához is hozzáértett) antimonarchikus köztársaságértelmezését és annak függetlenségi igazolását támadta. Szerinte egyfelől egy államformának nincsen szubsztantív tartama: sem a demokráciával, sem a szabadsággal, sem a modernséggel nincs fogalmi kapcsolata, másfelől az a történeti konstrukció, amely egy sorba állítja 1848, 1918, 1946 és 1956 eseményeit, összemérhetetlen dolgokat mér össze. Kritikájának éle természetesen az októbrizmusra irányult elsősorban, amelyet egy nagy hagyományú érvel, a Tanácsköztársaság felemlegetésével is igyekezett diszkreditálni. S tette mindezt úgy, némi pikantériával, hogy azt mondta, „egyetért” Horváth János álláspontjával, s hogy ő csupán „egy másik megközelítésben” fejt ki, miért tartja elfogadhatatlannak a javaslatot. (Lezsák 2005: 246/248.)

Mécs Imre felszólalása amellet érvelt, miért nem alkalmas 1945–46 a kommemoráció tárgyának. Egyfelől szisztematikus kritikáját nyújtotta Bibó pozitív elfogultságának a 1945 utáni néhány év iránt, események sorát hozva fel annak igazolására, hogy Bibó nézetei „alaptalanok”, „illúziók” voltak. Másfelől személyes tanúságát hozta fel arra, hogy bármilyen lendületesnek is tűnt az újjáépítés, „Én nem tudok február 1-jére és ’46-ra úgy emlékezni, hogy ez ünnep lenne, hogy ezt ünnepelni lehetne.” S 1946-tal 1956-ot állította szembe, azt nevezve igazi „felszabadulásnak”, külön hangsúlyozva, hogy a Kosuth-címerrel és a 16 ponttal 1848-hoz és nem 1946-hoz nyúltak vissza. S a szembeállítást vitte tovább, mikor kijelentette, hogy bár 1956-ban is „letiportak minket”, később, a rendszerváltás során 1956 eszméi feltámaszthatók voltak.

Szerinte nem véletlen, hogy 1989. június 16-án megjelent tömegek döbbsentették rá a hatalmat, hogy az ellenzék komolyan kell venni. S így összességében szerinte október 23-a a köztársaság igazi ünnepe. (Mécs 2005: 246/250.)

Török Zsolt is elsősorban a kommemorációról beszélt: s annak két rendkívül érdekes aspektusát villantotta fel. Egyrészt felhívta a figyelmet arra, hogy az Országgyűlésben is számos generáció van jelen, akiknek más és más a meghatározó tapasztalata, s a fiatalabb generációknak, amelyhez magát sorolta, nem a személyes élmények felidézését, hanem feledés által fenyegetett események megőrzését jelentené a közös emlékezeti aktus. Másrészt hivatkozott Balogh Sándorra, aki nem csak MSZP-s politikus, de a koalíciós időszak története is volt, s akinek, mondta Török, szívügye volt korábban is az 1945 utáni évek emlékének megőrzése. Török ez utóbbi utalással 1945–47 értelmezésének a 70-es és 80-as években Balogh Sándor, Vida István, Izsák Lajos és mások műveiben kiformált és egyebekben a Politikátörténeti Intézet történeti műhelye által a rendszerváltás után is tovább vitt diszkurzív tradíciójára utalt vissza, amelyben a korszakot egy erősen baloldali perspektívában tárgyalták, s amelynek sokáig nemigen alakult ki számottevő alternatívája. Vagyis egy olyan kánonformálási kísérletet idézett fel, amelynek politikai preferenciái meglehetősen egyértelműen baloldaliak voltak. S az a tény, hogy Török 1945–46 rendszerváltását „esélyként”, vagyis, egy generáció jószándékú, bár elbukott politikai erőfeszítéseként jellemezte, tehát a korszakot a nemzeti történelemnek jellegzetesen a függetlenségi beszédmódra jellemző narratív struktúrájába kívánta beilleszteni, nolens-volens meglehetősen közel vitte látszólag egészen másról, a fiatalabb generációnak az emlékezéshez való jogáról szóló hozzászólását Balogh Miklós korábbi, éles polémiát kiváltott szavaihoz. (Török 2005: 246/252.)

Herényi Károly felszólalásával aztán a kommemorációval kapcsolatos vita utolsó szakaszához ért. Az MDF nevében hozzászóló képviselő mondandójának lényege az volt, hogy a kormány nem megfelelő módon, négypárti egyeztetés nélkül terjesztette elő a javaslatot, s így elmulasztotta a lehetőséget, hogy a kommemoráció egyik, a konszenzus meglétére vonatkozó normáját betartva fogadtassa el a törvényt. S miközben egy célzás erejéig jelezte, hogy számára 1946 beilleszthető a nemzeti történeti kánonba, mikor az akkori képviselők döntését „érettnek” mondta, vagyis jelentős történelmi eseményként értelmezte (vitába is szállt ekképpen Lezsákkal), a kommemoráció megfelelő módjával kapcsolatos normatív kijelentések sorát fogalmazta meg. Így amikor Horváth János már korábban is megmutatkozó, pártok fölé emelkedő magatartását dicsérte, vagy, amikor az ünnepeket a „nemzet megtartó erői egyikének” mondta, amelyeknek komoly szerepe van abban, hogy „lesz egy népből nemzet, a nemzettudatot hivatottak erősíteni”, a nemzeti történelem kommemoratív használatának játékszabályaival szembesítette képviselőtársait, s mindenkélett az előterjesztőket. (Herényi 2005: 246/254.)

Az utána következő Salamon László hozzászólása már inkább arra vonatkozott, még ha inkább implicit módon is, hogy a köztársaság kikiáltása nem közös megemlékezésre méltó szimbolikus politikai esemény, az államformaváltás nem jelentős fordulat a nemzeti történelemben. (Ez a mozzanat az, ami végülis kimondatlan maradt.) Bár a kérdést egyfelől inkább elméleti és alkotmánytörténeti szinten tárgyalta, a demokrácia és a köztársaság közötti kapcsolat feltevéését támadva, s olyan példákat hozott fel, mint a császárok alatt is köztársasági államformájú Róma vagy a kommunista Szovjetunió, szemben a nyugati monarchikus berendezkedésű demokráciákkal. Másfelől azzal támasztotta alá álláspontját, hogy Magyarország szovjet megszállás alatt, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, s konkrétan az általa Malinovszkijnak hívott (majd közbeszólásra Vorosilovra javított) szovjet képviselő hatalmának kiszolgáltatva, korlátozottan volt csak szuverén állam. (Salamon 2005: 246/256.)

S nem tért vissza a nemzeti történelemhez az utolsó hozzászóló Wiener György sem, aki ugyanakkor meglehetősen nagyívű előadásában kiállt amellett, hogy a köztársasági államforma történetileg (s ezen elsősorban az alkotmánytörténetet értette) igenis szoros kapcsolatban áll a történeti fejlődéssel, mert a változás államformája, míg a monarchia az állandóságé. S szerinte csak azok a monarchiák tudtak fennmaradni, amelyek képesek voltak a változásra, sokszor, mint például a svéd esetben, végső soron maradéktalanul köztársasággá válva (ott, mondja, a király még az „uralkodik, de nem kormányoz” formulát is nyíltan elutasítja). (Wiener 2005: 246/258.)

A vita ezzel lényegében véget ért, a miniszteri válasz pedig már a javaslat visszavonása előtti utolsó gesztus volt, amelyben megköszönte a vita stílusát, egy-két részletben felelt az elhangzottakra, s jelezte, hogy át kell gondolni a további lehetőségeket. A javaslat a részletes vitát már nem érte meg. A Köztársaság Napjának története azonban ezzel még nem fejeződött be teljesen. Miután az *Élet és Irodalom* 2005. október 14-i számában megjelent Pető Iván beszédének szerkesztett változata (Pető 2005a), a 2005. október 28-i számban Bozóki András jelentette meg egy választ *A köztársaság napjáról, komolyan* címmel, amelyben hangot adott egyebek között értetlenségének, hogy az SZDSZ részéről Pető Iván a javaslat elutasításakor még a Szent Korona-tanra is hivatkozott (Bozóki 2005a). Viszontválaszában, november 4-én, Pető „hat tételben” utasította vissza a miniszter kifogásait, s egyebek között a Szent Korona-tanos megjegyzést is, mondván, hogy azt csak azért hozta fel, mert a tan támogatottsága mutatja, hogy nincs a köztársasági eszme tekintetében konszenzus, „politikai közösség” a pártok körében (Pető 2005b), s később még egy penge-váltásra is sor került az ÉS hasábjain (Bozóki 2005b, Pető 2005c). S a történethez az is hozzátartozik, hogy a Köztársaság Napjának megünneplésére a későbbiekben mégiscsak sor került, még ha az emléktörvény elfogadtatása nem is járt sikerrel.

A parlamenti vita azonban önmagában mégis érdekes szimbolikus politikai ügy volt, mert – mint láttuk – a polémia akarva-akaratlanul is arról szólt, hogy milyen feltételek teljesülése esetén számít legitim politikai cselekvésnek a kommemoráció, s az is nyilvánvaló, hogy a felhozott kritériumok végső soron a nemzeti történelem nyelvéhez kötődtek. Bár vita tárgyává vált közben a köztársasági eszme is, amelynek szimbolikus megerősítését tűzte ki célul az eredeti javaslat, a megvitatás médiuma mégis a nemzeti történelemhez fűződő eltérő viszony lett.

A javaslat kormánypárti támogatói a Kádár-korból örökölt kommemoratív beszédmódhoz és a „haza és haladás” függetlenségi beszédmódban megfogalmazódó baloldali narratívájához nyúltak, amikor érveket kerestek a törvény mellett (mint Balogh vagy Török; a nagy kivétel Wiener, aki inkább összehasonlító alkotmányjogi oldalról tárgyalta a kérdést). A kormánypárti ellenzők a nemzeti történelem kommemoratív használatának lehetőségével kapcsolatos szkepszisüknek adtak hangot: vagy általánosságban (mint Pető) vagy éppen 56-ot részesítve előnyben 46-ral szemben (mint Mécs), de szavaikat erősen befolyásolták a függetlenségi beszédmód előfeltevései. Az ellenzék egyetlen támogató hangja külön figyelmet érdemlő módon úgy operált a történeti-közjogi beszédmód fogalmaival, ahogy arra a kilencvenes évek eleje, Antall József és Varga Béla beszédei óta nemigen volt példa az Országházban: történeti kontinuitás és változás összeegyeztethetőségét előfeltételezve. Vele és a kormánypárti érvekkel szemben viszont a törvény ellenzéki kritikusi éppen a nemzeti történelem negatív használatával utasították el a Köztársaság Napját, mint jelentéktelen eseményt vagy kérték a javaslat visszavonását és az alkalomhoz jobban illő eljárást.

Vagyis, a kísérlet, hogy egy széles körben támogatható, hiszen az 1989-es Kerekasztal-tárgyalásokon is sikerrel használt múltbeli eseményre való közös emlékezés révén hajtson végre a Parlament egy látványos szimbolikus politikai aktust, egyfelől azért bukott el, mert 1946. február 1-e beillesztése a nemzeti történelem összefüggéseibe nem volt problémátlan. Kiderült, hogy az 1989-ben uralkodó értelmezés nem kánon, csupán pillanatnyi állapot. Másfelől az is jól látszik a vitában elhangzott érvekből, hogy éppen azért kellett a javaslatnak elbuknia, mert a magyar politikai kultúrában a kommemoráció mint szimbolikus politikai cselekvés nyelvi kereteit a nemzeti történelem írta elő: konszenzust igényelt volna a történelmi jelentőség körül és a politikai ítéletek felfüggesztését, nem pedig vitát és kétségeket.

Ez utóbbi állítás alátámasztására idézetek garmadáját lehet felhozni, bár ezzel „igazolni” önmagában aligha lehetne. De jellemzőnek tűnik mindenestre, hogy Szabó Miklós, az SZDSZ történeti kérdésekhez való viszonyát hosszabb távon is meghatározó történész-politikusa egy hajdani publicisztikájában (Szabó, 1995: 55–62.) az Antall-kormány kommemoratív politikai ak-

tusaival kapcsolatban arról beszélt, hogy a történelemhez való viszonyinak alapvetően két fajtája van: a romantikából örökölt történetmitológia (érdekes módon Antall József maga is „nemzeti mitológiáról” beszélt e témában, holott véleménye éppen ellentétes volt Szabóéval) és a múlt kritikus feldolgozása, melynek szintén van nemzeti történeti tradíciója: Kemény, Szekfű, Bibó munkáiban. Szabó szerint a jobboldal harmóniaelvűsége és a múlthoz való, alapvetően esztétikai jellegű viszonya között szoros kapcsolat van. Vagyis, éppen azt a fajta összekapcsolódást vette erős kritika alá kommemoráció és nemzeti történelem között, amelynek normái – szívos továbbélésük jeleként – a Köztársaság Napjáról folyó vitában is megjelentek.

A SZAKADÉK ÁTHIDALÁSA

Mint láttuk, a Köztársaság Napjáról szóló törvényjavaslat azért bizonyult normasértésnek, mert nem sikerült a kommemorációval kapcsolatos legfontosabb elvárásnak megfelelnie, azaz arról meggyőznie a többi politikai szereplőt, hogy a köztársaság 1946-os kikiáltása egy a nemzeti szuverenitás teljességén és széleskörű konszenzuson alapuló,⁷ valamint történelmileg jelentős fordulópontnak számító aktus volt. Vagyis, nem sikerült megalkotnia 1946. február 1. kanonizálható nemzeti történeti elbeszélését. Láthattuk azonban azt is, hogy a törvényjavaslat tett erre kísérletet, s a történeti előzmények vázlatos áttekintése alapján az is világossá kellett váljon, hogy e kísérlet nem volt előzmény nélküli: már az 1946. évi I. törvény elfogadása során is közkézen forogtak nemzeti történeti érvek. Joggal merül fel a kérdés tehát, hogy milyen történeti okokkal magyarázhatjuk, hogy ezeknek a korai előzményeknek nem vagy alig maradt (pl. Antall Józsefnél, Horváth Jánosnál, Varga Bélánál) érdemi folytatása a későbbi évtizedekben?

Bár a kérdés alaposabb diskurzustörténeti vizsgálódást igényelne, a rendelkezésre álló adatok alapján azért megfogalmazhatunk néhány ötletet e feltűnő diskurzustörténeti diszkontinuitás okaival kapcsolatban:

(1) Az első és legkézenfekvőbb ok a koalíciós időkben kialakult politikai rendszer bukása és a majd fél évszázados kommunista berendezkedés hatása, amely az emigrációba, szubkultúrákba vagy a felejtésbe szorította ki a nyilvános diskurzusokból 1946 számos nem kommunista interpretációját. Ráadásul, ha valamiféle történeti elbeszélésbe, akkor a kommunista mozgalom és a harmincas évek végi radikális rendszerellenzéki mozgalom fokozatos összefonódásának, egy alapvetően nem-nyugati „népi demokratikus” modell kialakításának és a kommunisták fokozatos előtérbe kerülésének, illetve a reakció elleni küzdelemnek a történetébe igyekeztek beilleszteni 1945–47 fejleményeit. E történetben a Márciusi Frontnak, a népi kollégiumoknak (ezek kultusza relatí-

ve elég nagy volt, még a 70-es évek végén szerveződő ellenzéknek is erősen befolyásolta), a szegedi, majd debreceni Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak és az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, a földosztásnak vagy az újjáépítésnek eleve sokkal nagyobb szimbolikus szerep jutott, mint a köztársaság kikiáltásának.

(2) 1945–47-nek eleve számos, egymással is rivalizáló értelmezése volt, s éppen a nemzeti történeti jellegűek viszonylag hamar háttérbe szorultak néhány, eredeti kontextusától megfosztott szereplő és esemény (Bibó esszéi, a népi kollégiumi mozgalom, a Válasz folyóirat köre, a Magyar Közösség pere, illetve, a későbbi, mégis valamennyire ide tartozó Rajk-per stb.) kultusza mellett. Az ellenzék is erre az erősen szelektált emlékezetre támaszkodva fordult hagyományokat keresve 1945–47 felé a nyolcvanas években, ami jól megfigyelhető a Bibó-recepcióban éppúgy, mint az illegális *Beszélő*ben megjelenő emlékidézéseken (pl. Böhm Vilmos emlékezéseinek közlésén) vagy épp az olyan szamizdatban is terjedő szövegeken, mint Szász Zoltán emlékirata. A jogász érdeklődés feltámadt ugyan az 1946. évi I. törvény iránt, de ennek okai és eredményei más körbe tartoznak. S a 70-es évektől létezett egy erősen baloldali, de a hajdani koalíciós partnerek eszméi iránt befogadóbb, integratívabb szemléletű történészi érdeklődés is a korszak iránt Izsák Lajos, Vida István és mások műveiben. A rendszerváltó vitákban megjelenő antalli historizáló értelmezést pedig hamarosan elfedték a Horthy-rendszer körüli viták.

(3) A rendszerváltás utáni historiográfiában, amikor lehetőség nyílt volna valamilyen kanonizációra, jól megfigyelhető a kultuszépítő próbálkozások (pl. Varga Béla, Nagy Ferenc, Sulyok Dezső és mások életrajzai, számos emlékezés is megjelent) relatív erőtlensége az 1945–47-es időszak átmenetiségét, anomáliáit (pl. a demokrácia korlátozottságát, a pártok beépülését a társadalmi élet minden szférájába), a szovjet és a kommunista hatalom rejtett, de annál gyorsabb kiépülését hangsúlyozó főárammal szemben.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy mire Pető Iván, Lezsák Sándor vagy Salamon László megfogalmazták kétségeiket 1946. február 1. nemzeti történeti jelentőségével kapcsolatban, az ellenérvek már rég készen álltak s elterjedtek a diskurzusban, nem kellett tehát valamilyen taktikai okból elutasítaniuk a törvényjavaslat. Más kérdés ugyanakkor, hogy készen álltak az érvek az ellenkező álláspont számára is. A törvényjavaslat, annak indoklása, a miniszteri expozé és Horváth János felszólalása mind-mind tartalmaztak évtizedes patinájú érveket a javaslat mellett, annak védelmezői nem álltak védetlenül a kritikákkal szemben. A törvényjavaslat bukása tehát nem volt eleve elrendeltetett, hogy az mégis bekövetkezett, annak számos oka mellett bizonyára szerepet játszott az is, hogy az előterjesztő innovációs kísérlete, szándéka ellenére, egy olyan területen próbált meg konszenzust és önlegitimációt találni, ahol a kételyeknek és egyet nem értésnek nagyobb tere volt, mint a kommemorációtól elvárt egyetértésnek.

LEZÁRÁS

Ha össze akarjuk foglalni az eddigiekben elmondottakat, mindenekelőtt azt kell hangsúlyoznunk, hogy a Köztársaság Napjának esete azért érdekes diszkurzív politikatudományi szempontból, mert a politikai szereplők egy jellegzetes szimbolikus politikai gesztusról, a kommemorációról folytattak vitát az 1946. évi I. törvény kapcsán, s a vita rekonstrukciója a magyar politikai kultúrán belül a kommemorációval kapcsolatos elvárások széles körére világít rá.

A Köztársaság Napjáról szóló törvényjavaslat története egy redeskripció kísérlet bukásának pillanata, vagyis, egy olyan eset, amelynek során a politikai gondolkodás nyelvi normái erősebbnek bizonyulnak a politikai aktorok szándékainál. A köztársasági eszme és a nemzeti történeti nyelvű kommemoráció hangsúlyos összekapcsolása heves kritikákat váltott ki, mind a köztársaság kikiáltásának nemzeti történeti elbeszélhetőségével, mind a kommemoráció feltételeinek meglétével kapcsolatban. S ne tévesszen meg bennünket az, ami a vita hevében elhangzott: sem a javaslat melletti, sem a javaslat elleni érvek nem voltak „légbőlkapottak.” Hogy a javaslat megfogalmazódott, s hogy elbukott, abban diskurzústörténeti előzmények játszottak szerepet: az 1946. évi I. törvény elfogadásának körülményei egyfelől, s a későbbi fejlemények – az első kanonizációs kísérletek elfelejtődésétől az 1989–90-es eseményeken át a rendszerváltás utáni historiográfiai diskurzusig – másfelől.

Kérdés persze, hogy egy ilyen elemzésnek van-e önmagán – azaz a szimbolikus politika egyik válfajának, a kommemorációnak a jobb megismerésén – túlmutató jelentősége? Én azt gondolom, van: a kommemoráció, s vele a szimbolikus politika csupán a politikai diskurzus működésének aletesetei. Azok az interpretációs erőfeszítések, amelyek egy-egy ilyen, némiképp elvontnak tűnő ügyben főszerepet játszanak, át- meg átjárják a politika egészét a klaszszikus hatalmi küzdelmektől a közpolitikán át a mindennapok politikumáig – és tovább.

JEGYZETEK

- ¹ Szeretném megköszönni a Politikatudományi Szemle névtelen opponenseinek értékes megjegyzéseiket.
- ² Szűcs, 2010.
- ³ Az újabb keletű ilyen jellegű munkákra lásd példának Schmidt, 2010; Lawrence–Hardy–Philip, 2004; Bevir–Rhodes, 2006.
- ⁴ Például a nyilvánosságban szereplő ember közösségi megítélésének (gloria, laus, honestum stb. fogalmak) problémáján vagy a múltbeli szereplők tettei exemplaritásának problémáját keresztül, vagy az alapítás, törvényhozó személy, az ősi alkotmány emlékezetének megőrzése kapcsán. Lásd Rowe–Schofield, 2000.

- ⁵ Térségünkre vonatkozóan különösen érdekes a *Staging the Past* című tanulmánygyűjtemény (Bucur–Wingfield, 2001) és David Art könyve a nácizmusra vonatkozó történelempolitikáról (Art, 2006), de a témában rejlő lehetőségekre jól rávilágít Lynette Spillman *Nation and commemoration* című könyve az amerikai és az ausztrál nemzeti identitás formálódásáról (Spillman, 1997) és Laleh Khalili *Heroes and Martyrs of Palestine* című könyve a kommemorációnak a palesztin nemzeti diskurzusban játszott szerepéről (Khalili, 2006). Magyar vonatkozásban Heino Nyysönen, Apor Péter és Gerő András tanulmányai úttörő szerepet játszottak (Nyysönen, 1999; Apor, 2004 és 2005; Gerő, 2004).
- ⁶ A republikanizmus eszmetörténeti értelmezéséhez lásd Skinner–Gelderen, 2002, a fogalom politikaelméleti kiaknázásához Pettit, 1997. Azért nevezem kvázi-republikánusnak a javaslat megfogalmazásait, mert inkább csak a teoretikus következmények hasonlósága, s nem az alapvető kulcsfogalmak egyezése idézi fel akár a „klasszikus republikanizmus”, akár a Pettit féle republikánus politikaelmélet nyelvét.
- ⁷ A nemzeti történeti nyelvnek az az előfeltevése, hogy a nemzeti történelmi események megfelleltethetők a nemzeti akaratnak, s akár felcserélhetőek ennek az akaratnak másfajta, korszerűbb kifejezési formáival (közvéleménykutatás, népszavazás), érdekes módon előkerült a köztársasági elnöki vitában 1989-ben, valamint 1990-ben a címervitában is.

IRODALOM

- Apor Péter (2004): The Eternal Body: The Birth of The Pantheon of the Labor Movement in Budapest. *East Central Europe* 1. 23–42.
- Apor Péter (2005): A Tanácsköztársaság felidézése a Rákosi-rendszerben. *Századvég* 1, 3–30.
- Art, David (2006): *The Politics of The Nazi Past in Germany and in Austria*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Balogh Miklós: Országgyűlési Napló, 242. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_242.htm
- Bevir, Mark – Rhodes, Rod W. A. (2006): Interpretive Approaches to British Government and Politics. *British Politics* 1, 84–112.
- Bibó István (1990): Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem. In: *Bibó István válogatott tanulmányok*. II. Budapest, Magvető, 569–620.
- Bozóki András: Országgyűlési Napló, 240. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_240.htm
- Bozóki András: Országgyűlési Napló, 260. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_260.htm
- Bozóki András (2005a): A köztársaság napjáról, komolyan. *Élet és Irodalom* 2005/43. <http://www.es.hu/index.php>
- Bozóki András (2005b): Fekete, fehér, igen, nem. *Élet és Irodalom* 2005/43. és 45. <http://www.es.hu/index.php?view=doc;11869>
- Bucur, Maria – Wingfield, Nancy M. eds. (2001): *Staging the Past: the Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*. West Lafayette, Purdue University Press.

- Gerő András (2004): *Képzelt történelem*. Budapest, PolgArt.
- Herényi Károly: Országgyűlési Napló, 254. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_254.htm
- Horváth János: Országgyűlési Napló, 244. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_244.htm
- Khalili, Laleh (2006): *Heroes and Martyrs of Palestine: The Politics of National Commemoration*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lezsák Sándor: Országgyűlési Napló, 248. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_248.htm
- Mécs Imre: Országgyűlési Napló, 250. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_250.htm
- Moór Gyula (2005): A demokrácia örvényei. *Politikatudományi Szemle* 2005/2. 161–172.
- Nyüssönen, Heino (1999): *The Presence of the Past in Politics: '1956' After 1956 in Hungary*. Helsinki: SoPhi.
- Pettit, Philip (1997): *Republicanism*. Oxford, Oxford University Press.
- Phillips, Nelson–Lawrence, Thomas B.–Hardy, Cynthia (2004) Discourse and institutions. *Academy of Management Review* 4, 635–652.
- Pető Iván: Országgyűlési Napló, 246. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_246.htm
- Pető Iván (2005a): A köztársaság napja? *Élet és Irodalom* 2005/41. <http://www.es.hu/index.php>
- Pető Iván (2005b): Hat tétel a köztársaság napjáról. *Élet és Irodalom* 2005/44. <http://www.es.hu/index.php>
- Pető Iván (2005c): Ügyrendi észrevétel. 2005. 45. <http://www.es.hu/index.php?view=doc;11869>
- Rowe, Christopher–Schofield, Malcolm eds. (2000): *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Ruszoly József (1997): A köztársasági törvény születése. In: *Alkotmány és hagyomány: Újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok*. Szeged, JATEPress.
- Salamon László: Országgyűlési Napló, 256. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_256.htm
- Schmidt, Vivien B. (2010): Taking ideas and discourse seriously: explaining change through discursive institutionalism as the fourth 'new institutionalism'. *European Political Science Review* 1, 1–25.
- Skinner, Quentin–Van Gelderen, Martin eds. (2002): *Republicanism: A Shared European Heritage*. Vol. 1-2. Cambridge, Cambridge University Press.
- Spillman, Lynette (1997): *Nation and commemoration: Creating national identities in the United States and Australia*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Szabó Miklós (1995): *Múmiák öröksége*. Budapest, Új Mandátum.
- Szekfű Gyula (1983): *Forradalom után*. Budapest, Gondolat
- Szűcs Zoltán Gábor (2010): *Az antalli pillanat*. Budapest, L'Harmattan.
- T/17222: *Törvényjavaslat a Köztársaság Napjáról*. Előadó: Dr. Bozóki András nemzeti kulturális örökség minisztere. <http://www.parlament.hu/irom37/17222/17222.pdf>

- T/17222/2: *Módosító javaslat*. Benyújtó: Dr. Horváth János. http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_madat?p_ckl=37&p_izon=17222&p_alsz=2
- T/17222/3: *Módosító indítvány*. Benyújtó. Dr. Horváth János. http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_madat?p_ckl=37&p_izon=17222&p_alsz=3
- Török Zsolt: Országgyűlési Napló, 252. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_252.htm
- Vida István (1982): Törvénytervezetek az államforma 1946. évi rendezéséről. *Jogtudományi Közlöny* 12. 951–983.
- Wiener György: Országgyűlési Napló, 258. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_258.htm

A MAGYAR POLITIKATUDOMÁNY HELYZETE 2010-BEN*

Szabó Márton

A magyar politikatudománynak volt egy jó évtizede a rendszerváltozás után. A bő tíz éves időszak az alapítás ideje volt; tele reménnyel és kezdeményezési lehetőségekkel, amely nemcsak a szerveződő szakma művelőit töltötte el hittel és sarkalta sok s jó munkára, hanem komoly presztízst kölcsönzött a diszciplínának. A kilencvenes években jó volt politológusnak lenni, részt venni a magyar demokrácia és a politikatudomány megteremtésében; mind a tudomány honosításában, mind intézményeinek kiépítésében. Nem túlzás azt állítani, hogy ezekben az években a politológia volt a vezető társadalomtudomány, hiszen a századvég nagy innovációjához, a demokratikus politikai rendszer kiépítéséhez a jog mellett a politikatudomány szállította az egyik legtöbb muniációt. Mindennek következtében komoly társadalmi figyelem irányult felénk, amit jól jelez, hogy sok fiatal akart politikatudományt tanulni a szerveződő egyetemi tanszékeken.

Mindez azonban a múlté. A magyar politikatudomány születése után mintegy húsz évvel, az ezredforduló első évtizedének végére elvesztette lendületét, mára egyértelműen a pangás jeleit mutatja. S ha a szakma nem ébred föl, ha nem tesz valamit a nyilvánvaló jelek láttán, akkor a következő évtized egészen biztosan az egyértelmű hanyatlás korszaka lesz.

A problémák egy része a helyzet következménye. A megállapodott tudománynak nyilvánvalóan mások a gondjai, mint a szerveződő tudománynak, márpedig a hazai politikatudomány számos ponton – például az intézményi kiépültség tekintetében –, éppen a korábbi erőfeszítések nyomán, konszolidált tudománnyá változott, ezért sem lehet az újonnan felmerülő feladatokat rutinból megoldani. De az sem tett jót tudományunknak, hogy a magyar társadalomban, szemben a kilencvenes évek reményeivel, kibontakozott valamilyen különös „politikautálat”. A problémák más részét viszont nem foghatjuk rá a kedvezőtlen körülményekre, mert mi magunk, kicsik és nagyok, vagyunk ludasak benne. Lesz ezekről szó később, ezért csak példa gyanánt említem a külföldi kapcsolatok még mindig vészesen kevés számát vagy az egyetemi-akadémiai állásból

* A dolgozatot a szerkesztőség vitaindítónak szánja. Várjuk a kollégák hozzászólásait.

vehemensen pártpolitizáló politológusok ténykedését, ami egyáltalán nem emeli a szakma presztízsét.

A következőkben a helyzetleírással együtt a kifáradás jeleit igyekszem számba venni, illetve lehetséges megoldásokat és kiutakat is vázolni. Korántsem gondolom, hogy mindenben igazam van, mindenesre én pár éve már komolyan aggódom bizonyos jelenségek miatt, amit most szeretnék másokkal is megosztani. Nem foglalkozom a politikatudomány belső tudományos problémáival, ez külön írást érdemelne, főleg azért, mert ez talán még azoknál a problémáknál is fontosabb, amelyekről írni kívánok, hiszen egy diszciplínát elsősorban az minősít, hogy milyen tudományos kérdésekről milyen színvonalon értekezik és tanít. Amiről most röviden szólnék, azok elsősorban a „megragadható” világ részei, a politikatudomány létének *társadalmi közege* és művelésének, tanításának *intézményes kerete*. Mindehhez egy evidencia legyen a kiindulópontunk. Egy szakma csak akkor él és fejlődik, ha egyrészt művelői sokat tesznek önmaguk tudásának és intézményeinek fejlesztése érdekében, másrészt „termékeire” van társadalmi kereslet. A magyar politikatudomány a kétezres évek eleje óta, de minimum öt-hét éve már, mindkét területen csak toporog.

AZ EGYETEMI KÉPZÉS STRUKTÚRÁJA

Ma az egyetemi tanszékek képezik a magyar politikatudomány legerősebb intézményi bázisát. Alap- és mesterszakon az ELTE-n, a Corvinuson, a CEU-n, a Pécsi, a Szegedi és a Miskolci Egyetemen és a ZSKF-en lehet politikatudományt tanulni, a Debreceni Egyetemen egyelőre alapszakon. A hét tanszéken mintegy ötven-hatvan kolléga dolgozik főállásban, körülbelül ugyanennyien másodállásban és óraadóként, és összesen mintegy ezer hallgatót oktatnak, s bő tíz éve adták ki az első diplomákat, azóta is évente mintegy két-háromszázat. Mindez világosan jelzi a képzés jelentőségét. Az oktatói gárda mára megszeménoen „felnőtt” a feladatához; van oktatási rutinja, a többség rendszeresen kutat és publikál, sokan szereztek tudományos címeket, elfogadható az utánpótlás. A képzés azonban súlyos problémával küzd, amit jól jelez a hallgatói érdeklődés radikális csökkenése.

Ha megnézzük a képzési *terveket*, akkor azt látjuk, hogy a politikatudományt Magyarországon döntően hatalom- és intézménytanként, illetve „pártológia”-ként oktatjuk, amit az tesz érthetővé, hogy 1990 előtt éppen ezekről a témákról nem lehetett érdemben beszélni, s talán a médiát is ezek a dolgok érdekelték leginkább. Az „alapítási láz” elmúltával azonban észre kellett volna vennünk, hogy a legtöbb nyugat-európai egyetemen a politikatudományi oktatás tematikusan négy lábon áll: *nemzetközi tanulmányok, politológia, közpolitikai tanulmányok vagy kormányzástan* (public policy studies, governance studies), s ezekhez ma már legtöbb helyen egy negyedik is társult: *politikai kommuniká-*

ció és média tanulmányok. Ezzel az általános praxissal szemben a hazai oktatás beszorult vagy bennmaradt a politikatudomány egyik szeletében, s a többi önálló területet legfeljebb néhány tantárgy, esetleg egy szakirány képviseli. Ezért aztán a hallgatónk okkal kérdezi tőlünk, mit kezd ő a „hatalomtanászati” és „pártológiai” diplomájával mondjuk egy vidéki városban.

Fontosnak tűnik ezért az egész hazai politikatudományi képzés megújítása, amit segítő felvetnék néhány gondolatot.

A képzés keretei adottak, mint tudjuk, a hároméves alapszak, a kétéves mesterszak, és a három éves doktori képzés. Adottak az alapítás intézményi és minőségi feltételei is a MAB szigorú előírásaiban. Talán ismert, hogy a tanárképzés megpróbál kimenekülni „Bologna” alól, nem is oktanul; a politikatudományi képzés számára azonban megfelelőnek tűnik a jelenlegi képzési szisztéma. A szigorú előírásokon nem tudunk változtatni, és nem is érdemes lobbizni ez ügyben, de az már rajtunk múlik, hogy milyen tartalommal épül fel és hogyan működik az egyetemi politikatudományi képzés.

A nemzetközi tanulmányok és a politikatudomány hazai viszonya még mindig a kiforratlanság jeleit mutatja. Többször hallottam már, hogy a nemzetközi tanulmányoknak kevés köze van a politológiához, sőt sok helyen a kettő intézményesen is elkülönül egymástól, miközben a nemzetközi tanulmányok is politikatudomány, mégpedig egy adott területre, a nemzetközi viszonyok tanulmányozására specifikálva. Érdemes ez ügyben megnézni a különféle besorolásokat, statisztikákat, akadémia nyilvántartásokat. Messzemenően javaslom tehát a közeledést, az együttműködést. Vannak ennek biztató jelei. Nemcsak a BA és az MA képzésben előírt néhány nemzetközi tárgy, hanem az is, hogy több politikatudományi képzési helyen indítottak az elmúlt években nemzetközi tanulmányok szakot, mind BA, mind MA szinten. Azt azonban meglehetősen furcsa dolognak tartom, hogy az Európa-tanulmányok a közgazdaságtudományok kebelében intézményesedik nálunk, és mi mégcsak erőfeszítéseket sem teszünk, hogy ez másként legyen.

Elengedhetetlenül szükségesnek gondolom egy *Köz- és szakpolitikai tanulmányok*, illetve egy ehhez hasonló tartalmú MA szak koncipiálását és alapítását, hogy az egyetem, amely ehhez megteremtí a feltételeket, indítani tudja a szakot. Elvileg lehetne a tárgyból alapszakot is alapítani, mint ez a nemzetközi tanulmányokból van, de én azt gondolom, hogy az általános politológia BA elegendő alaptudást biztosít egy ilyen MA szak elvégzéséhez is. A politikatudomány integratív jellegű tudomány, semmi sem indokolja tehát, hogy egy ilyen jellegű tárgyat csak a közgazdaságtudományok, a vezetéstudományok, a jogtudomány és a szociológia keretei között lehessen tanulni. S egyáltalán, már évek óta lépnünk kellett volna ilyen irányokba, s elosztatni azt a tévképzetet: a politológia csak a versengő politikai erők hatalomszerzésével és ennek megtartásával foglalkozik. Ez esetben talán nem hallanánk olyan gyakran, sokszor komoly potentátóktól, hogy ebben az országban sok a politológus.

Hasonló lehetőséget rejt magában egy *Politikai kommunikáció és média tanulmányok* MA szak alapítása is, miközben az általános kommunikációs képzés egyáltalán nem alulreprezentált a hazai felsőoktatásban, sőt. Nemcsak azért kellene erőfeszítéseket tennünk ebbe az irányba, mert változatlanul igen erős a hallgatói érdeklődés a kommunikációs kérdések iránt, hanem azért is, mert ez a terület az elmúlt években integráns része lett a politikatudománynak, tetszik ez nekünk vagy sem. Nem kiüldözni kellene a képzésből az ilyen tárgyakat, vagy be sem engedni őket, mint teszik ezt a képzés hazai nagy központjaiban, hanem gondolkodni kellene az integrálásukon.

A fenti problémákat magyarázhatjuk tudományunk „fiatalságával”, de én inkább szervezeti merevséggel indokolnám, amiben nincs semmi végzetserű. Javaslom, ellenpróbaként nézzünk át például Romániába! A Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Politikatudományi Intézetében (ott Karnak nevezik) négy tanszék van négy szakkal, egy kivételével magyar tagozattal is: Közigazgatás-tudományi, Nemzetközi tanulmányok, Politológia, Politikai kommunikáció és média tanulmányok. De ha megnézzük a nagy európai egyetemek honlapját, akkor azt látjuk, hogy az alapképzés mellett számtalan témában, általában öt-tízben hirdetnek mesterszakokat is. Ezek többnyire specializáltabbak az általam itt jelletteknél, és nem is mindig négyfélévesek, mint ezt nálunk kötelezően előírják, mindenesetre a jövőt világosan jelzik. Nevezetesen: az integratív jellegű politikatudomány útja a képzésben nem az elzárkózás vagy a bezárkózás, mint ezt a mi tudományunk mai állapota mutatja, hanem a nyitás ilyen és ehhez hasonló területek felé.

A FIATALOK ÉS A TÁRSADALOM ÉRDEKLŐDÉSE A POLITIKATUDOMÁNY IRÁNT

Természetesen nagyon nehéz akár megközelítő pontossággal is megmondani, hogy a fiatalok mennyire, milyen mértékben érdeklődnek a politika tudományos tanulmányozása iránt, de ez nem is közvélemény-kutatási kérdés, hanem az egyetemek politikatudományi szakaira való jelentkezése. Márpedig az a helyzet, hogy az elmúlt években fokozatosan csökkent a létszámuk. A vidéki egyetemeken *alig van* politológia szakra jelentkező hallgató, évek óta 15-25 között van a létszámuk vagy még kevesebb. Mindebben szerintem komoly szerepet játszik az a képzési tematika és tantárgyi struktúra is, amely „ráült” a kilencvenes évek eredményeire, és nem nyitott már korábban új irányok felé, mint fentebb igyekeztem vázolni. Mintha csak az ország hatalmi központjai számára képeznénk szakembereket, ami az oktatás funkciójának súlyos félreértése.

Tudható persze, hogy a létszámcsökkenésben demográfiai tényezők, oktatáspolitikai megfontolások és kormányzati félrefogások is szerepet játszanak, de az ELTE és a Corvinus kivételével a politikatudományi tanszékek pár éve

már a lét s a nem lét határán billegnek, különösképpen a mesterképzésben, és nem azért, mert az említett két helyen ötször vagy tízszer színvonalasabb oktatás folyik, mint máshol, holott 5-7 éve még évente harminc-ötven hallgató tudtak felvenni. A kérdés egy ideje már csak az, hogy vajon az érdeklődés hanyatlása mikor éri el a képzés két vezető intézményét is.

Az, hogy jönnek-e hallgatók az egyetemek politikatudományi szakjaira, csak kis részben múlik rajtunk. De az már a mi kezünkbe van letéve, hogy hallgatóink mit és hogyan tanulnak, milyen lesz a szakmai elkötelezettségük, integráltságuk. Sajnos nem nagyon tapasztalom azokat az eljárásokat, amelyek, ezt segítő, túllépnének a hagyományos képzési módokon. Nem látom a tutori rendszer terjedését, a világháló intenzív használatát, a jól kezelhető és naprakész honlapokat, az önálló munkára való szoktatás napi gyakorlatát, a számonkérés új módjainak a terjedését vagy az alumni-programok kiépítését. A hallgatói érdeklődést mindezek, s ezek híre is kedvezően befolyásolja pedig.

És ilyenkor azt is érdemes emlékezetünkbe idézni, hogy az egyetemi jelentkezések döntő hányadát a felnőttek, főleg a tanárok és a szülők befolyásolják. Kérdezzünk ezért meg, hogy vajon miért gondolják a fiatalok sorsáról gondolkodó felnőttek közül egyre többen, hogy gyermekeiknek nem érdemes politikatudományt tanulni? Nyilván nem azért, mert behatóan tanulmányozzák az egyetemek tanterveit, tantárgyleírásait, és oktatási metódusait. Ebben kétségtelenül döntő szerepet játszik a társadalom kiábrándulása „a politikából”, ahogy ezt gyakran halljuk, ám ebben nemcsak a politikusok a ludasak, hanem a politológusok is. Javaslom ezért, hogy seperjünk csak a saját házunk táján is.

Nem hiszem, hogy túlzok, amikor azt állítom, hogy a társadalom szemében a politológia mára fontos ismeretek tárházából *gyanús tudományfélévé* változott, amelynek művelői elsőrendűen pártszolgálatban ügyködnek, elsősorban mint a tévécsatornák gyakran látott „beszélő fejei”. Gondoljunk ezzel kapcsolatban a politikusok szarkasztikus megjegyzéseire, az újságírók gonoszkodó eszmefuttatásaira vagy az állampolgárok értetlenkedésre, amivel a vehemensen politizáló politológus szereplését illetik. Vajon miként állt elő ez a depimáló helyzet? Mondanék ehhez két okot.

Az első a *médiahatás*. Nem hiszem, hogy meg kellene tagadnunk a médiában való szereplést, inkább örüljünk annak, hogy kíváncsiak ránk az újságírók, a szerkesztők. Viszont számolnunk kellene azzal, hogy ilyenkor „mibe keveredünk”. Elsősorban higgadtan, pártatlanul és olyan területekről kellene beszélnünk, amivel foglalkozunk. A szakma becsülete és mindannyiunk védelme érdekében nem kellene például leülünk olyan asztalhoz, amelynél a kajánkodó műsorvezetők úgymond jobb és baloldali politológusokat igyekeznek egymásnak eresztetni. De ne menjünk el pártideológusnak se, ha egyszer egyetemi és akadémiai állásban vagyunk! Ne legyünk mindenhez értő politikai megmondó emberek, és háromperces politológusok se! Ne szervezzünk politikai

demonstrációkat akadémiai tudományos kutatóként! Ne üljünk be „politológusként” olyan műsorba, amelyben az egyik párt elkötelezett újságírói tele szájjal szidják a másik pártot! Tudom én, hogy mindenkinek jól jön az „országos pofavizit”, mert, mint Bourdieu írta, néha még a szakma is azt tartja tudósnak, aki sokat szerepel a nyilvánosságban. De éppen ezért kellene megfontoltan használni a médiát, és észrevenni, hogy a fenti esetekben a politizáló média használ bennünket, nem pedig mi a médiát, s ennek az egész szakma issza meg a levét.

Mára sajnos kialakult egy fura helyzet: a történész, a szociológus, a közgazdász, a jogász a médiában szakember, a politológus viszont „akkorákat” mondó propagandista, pártideológus, afféle gyanús valaki. Némileg enyhített ezen a helyzeten a politikai elemzők feltűnése, s én azt tartanám ideálisnak, ha mellettük a politológus egy-egy szakkérdés alapos bemutatója lenne. Ajánlom mindenki figyelmébe egy nálunk is dolgozó kolléga, Kenneth Benoit szavait, aki a dublini Trinity College-ben a politikatudományi tanszék vezetője. „Nyugaton is akadnak elemzők, akik túllépnek a tudomány határain, de ők onnantól nem tartoznak az egyetemi szférához. Ők a »beszélő fejek«, velük szerződnek a tévécsatornák, és tudható, melyik párthoz állnak közel. Ők mindig rendkívül érdekes dolgokat mondanak. Én viszont inkább csak pontosat akarok mondani.” (*Népszabadság* 2010 április 9., 2. oldal) Talán mindenki emlékszik a „Szürke Kardigán”-díjra, amelyet fiatal politológusok alapítottak pár éve éppen ezen tendenciák ellen. A küzdelem buktatóit jelzi, hogy az alapítók egyike-másika ma már bőven kiérdemelne egy-két Szürkét. Tudnunk kell, hogy mindennek messze ható következményei vannak. Például magunk ellen hangoljuk a politikusokat és a döntéshozókat, hiszen hazánkban ma már nincs olyan politikus, akivel valamelyik „beszélő fej” kolléga ne törölte volna fel a padlót, szigorúan „tudományos alapon”. A politikus nem azt mondja, hogy ezt nem tehetjük vele, éppen csak azt mondja, hogy ebben az országban sok a politológus, és ha módja van, tesz, hogy ez ne így legyen.

A második egy *nyelvhaznál*ati probléma. Azt még érteni vélem, amikor a politikus azt mondja, hogy „ez szakmai és nem politikai” ügy, vagyis igyekszik minél több hatalmi kontrol alól kivonni a cselekedetét, de amikor a kedves kolléga mond ilyen vakot, akkor egyszerűen elképedek. Hiszen a politika az ilyen és hasonló mondatban a közvélekedés szerint a következőt jelenti: *párt-politika*, pártpolitikán pedig a beszélő hatalomszerzési (megtartási) törekvést ért, hatalomszerzésen meg nemtelen és aljas ténykedést, ergo: a politika nem más, mint a létezés szennyes folyója, a politológia pedig nyilván olyan instancia, amely ezt a mocskot vizsgálja, nyakig benne a nem tudom miben. Természetesen ez csak az egyik lehetséges következménye a fenti gondolatmenetnek, de gyakori és élő értelmezés, ezért is kell a politológusoknak folyamatosan védekezniük. Ebben nem az a probléma, hogy a kedves kolléga még a kézikönyveinkről is elfeledkezik, azaz, vajon mi az a fennmaradó kétharmad „valami”,

amit nem tart a politikához tartozónak, hanem az, hogy úgy járhatja le a szakmát, hogy ő maga ezt észre sem veszi: egy olyan közbeszéd és közhangulat terjedésében működik közre, amelyben minden, ami a politikához kapcsolódik, köztük a tudomány is, gyanús, zavaros, sőt mocskos ténykedés. Nem kelene ezt abbagynunk és nem részt venni vizsgálati tárgyunk össznépi lejáratásában, s tudományos emberhez méltóan nem „akkorákat” mondani, hanem minél pontosabban és tárgyilagosabban szólni, mint a messziről jött kolléga is javasolja nekünk?

TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉS

A politikatudományi minősítés kiépült rendszere is súlyos problémákkal küszködik. A habilitációk általában elfogadhatóan zajlanak, de a PhD-fokozat és az akadémiai doktori cím megszerzéséről már ugyanez nem mondható el. A következőkben erről a két területről szólnék.

Az országban három helyen van politikatudományi doktori iskola, a CEU-n a Corvinuson és az ELTE Jogi Karán. Az utóbbi években fokozatosan csökkent a hallgatók érdeklődése a képzés iránt itt is, de ami ennél is súlyosabb gond, a doktoranduszok közül alig tíz százalék írja meg a disszertációját és szerzi meg a tudományos címet. Ez persze megfelel az országos átlagnak, de ebben semmi vigasztaló nincs. Én három okát vélem ennek az eredménytelen „eredménynek”.

Az első: a doktori képzés ma leginkább meghosszabbított egyetemi képzés. Ebben nem az a gond, hogy nem tanul újat a doktorandusz, hanem az, hogy ezek a foglalkozások nem indítják el őt a tudományos kutatás útján. Ebből valószínűleg az lenne a kivezető út, ha a mindenki számára kötelező tárgyakon túl a (közel) azonos témán dolgozó hallgatók témavezetőik irányításával komoly műhelymunkába kezdenének. Vagy bármilyen olyan oktatási struktúra, amely figyelembe venné, hogy itt elsősorban önálló tudományos munkára kell felkészíteni a hallgatókat.

A második: már régóta kétséges előttem a következő. Vajon a 24-25 éves fiatalról kideríthető-e egyáltalán, hogy képes-e a megkívánt komoly feladat teljesítésére, nevezetesen egy önálló tudományos teljesítményt tartalmazó monográfia megírására, ráadásul belátható időn belül? Ennek következtében olyan fiatalok kerülnek a képzésbe elég nagy számban, akik biztosan nem írnak majd disszertációt. Ezért is elég drága képzési forma ez. Nem azt javaslom, hogy térjünk vissza az 1990 előtt működött aspirantúra elveihez, amely azokat az idősebb (általában 30-40 év közötti) kollégákat támogatta, akik már megmutatták tudományos képességeiket, de mindenképpen gondolkodni kellene azon, hogy a PhD-képzésben nagyobb teret kapjanak az idősebb, már dolgozó hallgatók (ösztöndíj, munkahelyi kedvezmény stb.)

A harmadik: a tutori rendszer kiépületlensége. Tudható pedig, hogy a doktorandusz csak komoly témavezetői segítséggel lesz képes megírni a dol-

gozatát. Ehhez két dolog kell. Egy: csak olyan témában vállalni témavezetést, ami az oktató szakterülete. Kettő: az oktató kitaró személyes segítése, sokszor éveken át. Tapasztalataim szerint egyik sem valósul meg, mert a doktori iskola működési feltételei nem errefelé terelnek bennünket; mondjuk a finanszírozási rendszer, vagy az, hogy a témavezetőnek csak az előléptetéséhez ismerik el a munkáját minimális módon: egy-egy eredményes védés után meg kell elégednie a hallgató hálájával.

Az akadémiai doktori (Dsc) cím, mint tudjuk, hungarikum, sehol a világon nincs ilyen tudományos cím, s annak idején az akadémiai és az egyetemi vezetők birkozásából született meg, mégpedig a habilitált doktor (dr. habil) riválisaként. Mára azonban a Dsc a dr. habil „fejére nőtt”: számtalan tudományos vezetői és testületi pozíciót csak Dsc birtokában lehet elnyerni, jelentős pályázatok esetében feltételként van szabva a cím, nem beszélve a professzori pályázatokról, amelynél a MAB illetékes testülete „nem veszi jó néven” a cím hiányát. A magyar politikatudománynak ezért égető szüksége lenne arra, hogy az egyébként szigorú feltételeknek megfelelő „haladottabb” politológusok megkapják a címet. Én nem kevés ilyen kollégát ismerek. Ennek ellenére az elmúlt mintegy hétényolc évben „befagyott” a korábban normális menetben zajló folyamat; ez alatt az idő alatt mindössze két sikeres eljárás folyt le. Az eljárásban kulcsszerepet játszó Akadémiai Politikatudományi Bizottság nemcsak hogy nem menedzselte az előírt habitussal rendelkező kollégákat, hanem a jogszabályoktól eltérő ad hoc feltételek szabásával néha még nehezítette is a címszerzést.

Nem javaslom, hogy ez ügyben az orvostársadalom példáját kövessük, amelynek tagjai elképesztő mértékű összetartásra képesek, ha saját érdekeikről van szó. Valószínű, hogy kevesen ismerik az adatot, de én egyszer utána számoltam: az összes Dsc-cím birtokosainak a körülbelül a fele (!) orvostudományból szerezte meg a fokozatot, miközben a többségük nyilvánvalóan nem végez orvostudományi kutatómunkát, hiszen gyakorló kórházi orvosokról van szó. Követendő példának inkább a szociológiát javasolnám, annál is inkább, mert velük egy akadémiai osztályba, a kilencedikbe vagyunk sorolva, azaz nagyjából azonos követelményekkel pályázhatunk, s ők az elmúlt években sok arra érdemes kollégájuknak adták meg a Dsc-címet.

Bárki mondhatja, hogy a Dsc-cím felesleges, és nem kérnek ebből a hungarikumból, mint ahogyan sokan mondják is. Én azonban nem ezt gondolom, a szakmának oktatáspolitikai megfontolásból feltétlen szüksége van a Dsc-címekre. Ennek érdekében sokat tehet a 2009-ben újjáavasztott Akadémiai Politikatudományi Bizottság. Nevezetesen: (1) Növelnie szükséges a politikatudomány akadémiai belüli elismertségét, presztízsét. Mindennek háttere természetesen magának a szakmának az egyre színvonalasabb „működése”, de ezt maga a Bizottság is orientálhatja. A bizottság egyik feladata éppen a szakma általános helyzetének az áttekintése bizonyos időközönként és egyben

orientálása is. Utoljára azonban ilyen kérdésekkel a Bizottság a kilencvenes évek végén (!) foglalkozott (2) A Bizottság minősítő munkájában helyre kell állítani a törvényességet, és lehetőleg minimumra kell csökkenteni az eljárások ad hominem jellegét. Lehet szigorítani természetesen a feltételeket, de ezt akkor rögzíteni kell a doktori szabályzatban, és eszerint kell eljárni. Úgy vélem, a Bizottság akkor teheti a legtöbbet az ügy érdekében, ha világos előírások alapján, korrekt bírálati eljárásokat folytat le. Ehhez megfelelő alap az MTA új, illetve korrigált doktori szabályzata.

AZ MTA POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE

A magyar politikatudomány számára rendkívül komoly bázist és értéket képvisel a több mint harminc főállású kutatót alkalmazó önálló akadémiai intézet, az MTA Politikai Tudományok Intézete, amely a „reformcentrumnak” számító MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének bázisán, annak radikális átalakításával jött létre a kilencvenes évek elején. Például az Akadémia csak az akadémiai normáknak megfelelő kutatókat vette át, így lett a több mint hatvan fős intézetből alig húsz fővel induló kutatóhely. Az Intézetnek az első bő tíz éve, hasonlóan a magyar politikatudományhoz, rendkívül sikeres volt. Az intézet kutatói kulcsszerepet játszottak a hazai politikatudomány megteremtésében és intézményeinek kiépítésében: folyóiratok, háttérintézetek, tanszékek, főiskolák gründolásában, amihez az intézeti állás kellő háttérrel biztosított. Nagy volt erre az igény, és nagy volt a hiány jó szakemberekben.

Az MTA PTI intézet stabilizálása és legitimálása a kilencvenes évek második felére fejeződött be, ezzel azonban mintha „el is lőtte volna a puskaporát”. Az utóbbi szűk tíz évben az intézet vezetői már elsősorban a status quo fenntartásával törődtek, ami feltétlenül kedvező volt az ott dolgozó kutatók számára, de magának a politikatudománynak már kevésbé vált a hasznára. Tanulságos ezzel kapcsolatban az Akadémia éves értékeléseit megnézni, mondjuk a kétezres évek elejétől. Ezek rendre elismerték, hogy az intézet dolgozói különféle pályázatokon sok pénzt szereznek az intézetnek, összességében sokat publikálnak, de három stratégiai jellegű kritikát éveken át újból és újból megfogalmaztak az Intézettel kapcsolatban: 1) Az intézet túlpolitizáltsága, konkrétan bizonyos kutatók nyilvános pártoskodása, ami ellenkezik az Akadémiának a pártoktól „egyenlő távolságra lenni” normájával. 2) A kutatási ethosz problémája, avagy a főmunkahely becsületének hiánya. Nevezetesen, hogy a kutatók nem tudják elereszteni alapított intézetüket, azt tekintik főmunkahelyüknek és csak mellékesen foglalkoznak a kutatóintézeti kutatással, az Intézetet leginkább kifizetőhelynek tekintik, ahová azért nagy néha be kell menni. 3) Tisztázatlan a profil, avagy még mindig „kísért a múlt”, sok a nem politikatudományi jellegű kutatás, s ez is szétaprózott.

Én úgy vélem, hogy ezek jogos kritikai észrevételek voltak, ennek ellenére az Intézet nem reagált komolyan ezekre a fenntartói követelményekre. Mindennek következtében 2010-re az MTA PTI a kihasználatlan lehetőségek intézetévé változott. A politikai bizniszelés és a kutatómunkából kivezető egyéni ambíciók kiélésének kifizetőhelye nyilván nem nagyon alkalmas az elmélyült kutatói műhelymunkára, legalább is a szelleme nem ezt sugallja. Születtek természetesen fontos tudományos produktumok az intézetben az elmúlt tíz évben is, elsősorban egyéni teljesítmények révén, de az MTA PTI a kétezres évekre elvesztette a magyar politikatudomány fejlesztésében játszott korábbi központi szerepét. Pedig nagy szüksége lenne a hazai politikatudománynak egy jól működő és erős, független akadémiai kutatóintézetre, amelynek a munkatársai csak a kutatással (esetleg az oktatással és a szerkesztéssel) foglalkoznak, mint szerte a világban az ilyen intézetek. Ehhez azonban újra kellene definiálnia önmagát, hogy megtalálja specifikus helyét, szerepét, funkcióját a már kialakult hazai intézményi struktúrában belül. Ennek alapfeltétele, hogy az intézet kollektívája és vezetése komolyan vegye az Akadémia hármaskritikáját, egyébként önmaga létét veszélyezteti.

Én azonban úgy vélem, hogy bizonyos dolgokban a fenntartó Akadémiának is lépni kellene, és talán nem is csak a PTI vonatkozásában. Két dolgot mondanék ezzel kapcsolatban. Az egyik a munkajogi helyzet. Szerintem igen fontos a kutatók létbiztonsága, de legalább ennyire fontos lenne az alkalmazások rugalmassága is, ami alig létezik. Közismert, hogy milyen jól elvannak a krónikusan alulteljesítő kollégák a határozatlan idejű közalkalmazotti státusukban. Biztos, hogy csak ez a két véglet létezik: határozott idejű kinevezés indoklás nélküli munkaviszony megszüntéssel, illetve a kvázi nyugdíjig tartó határozatlan idejű kinevezés? Vagy gondoljunk a „70 éves korig való alkalmazás” tisztázatlanságára és bizonytalan gyakorlatára. A másik a finanszírozás kérdése. Ma az Akadémia az Intézetnek a dolgozói fizetéseket és a járulékait biztosítja, és már az intézményfenntartáshoz is csak részben járul hozzá. Ez azt jelenti, hogy fenntartóként csak azt kérheti számon, ami főmunkaidőben eszközök nélkül elvégezhető, s ez igen szűk körű elméleti munka, de minden más anyagi és pénzügyi forrást a kutatóknak maguknak kell előteremteni, beleértve ebbe még a könyvbeszerzést és a folyóirat vásárlást is újabban. Vagyis a mindenkori vezetés kezében – az alkalmazáson túl – kevés eszköz van a kutatói tevékenységek befolyásolására.

5. FOLYÓIRATOK, KÖNYVEK, PUBLIKÁLÁSOK

Nyilvánvalóan megállt a magyar politikatudományi folyóirat-struktúra fejlesztése is. Még mindig az 1993-ban indult Politikatudományi Szemle a szakma

egyetlen *referált* folyóirata, bár politikatudományi írás sok más színvonalas hazai lapban is elhelyezhető (Századvég, Világosság, Valóság, Társadalom és politika, Mozgó Világ, Magyar Szemle, Régió, Kommentár stb.) Csakhogy egyrészt ezen lapok egyrésze eszmei-ideológiai alapon is válogat a kéziratokban, másrészt a szakmai előmenetekhez egyre nagyobb szükségünk lenne referált publikációkra, ezért is a Politikatudományi Szemlére indokolatlanul nagy teher hárul ez ügyben. Idegen nyelvű, elsősorban angol nyelvű szakmai folyóiratunk nincs, kivéve az áttekinthetetlen szerkesztési elvek szerint működő CEPSR-t, indítási tervekről sem hallottam. On-line politikatudományi folyóiratot sem ismerek, pedig itt még a pénz sem játszana komoly szerepet. Tudományos iskolákhoz, irányzatokhoz köthető politikatudományi folyóiratok különösképpen nem léteznek, márpedig Európa nyugati felében ezek meglehetősen általánosak. Megjelentek s „működnek” viszont tematikus folyóiratok (Külügyi Szemle, Nemzeti érdek, Comitatus, Regio, Pro minoritate stb.), amelyek fontos orgánok, de mintha nem lennének eléggé benne a szakmai köztudatban. Mondhatjuk mentségünkre, hogy egyenlőre csak ennyire képes a „legfiatalabb” magyar társadalomtudomány, de kontrollként javasolom nézzük meg a hasonló sorsú szomszéd országok politikatudományi folyóirat-struktúráját. A másfél milliós erdélyi magyarságnak például, természetesen együtt a román kollégákkal, van egy referált angol nyelvű folyóirata is, a *Studia Politica*.

Nehéz pontosan megmondani, hogy mit kellene, vagy mit lehetne tenni ezen a területen a helyzet javítása érdekében. Abban talán bízhatunk, hogy a fiatalabb generációk és a differenciálódó szakma előbb-utóbb létrehozza a maga új folyóiratait, s még az is lehet, hogy nemcsak magyar nyelven. Ma már nem az a gond, hogy nem tudnánk alapítani és indítani új folyóiratot, hanem az, hogy meg tudnánk-e ezt folyamatosan tölteni tartalmas írásokkal. Látunk mi példát igen egyenlőtlen színvonalú írásokat tartalmazó, „vasvillával összehányt” orgánura is, sajnos.

A politikatudományi könyvkiadás jelenleg hazánkban meglehetősen sokrétű, és itt lényegesebben jobb a helyzet, mint a folyóiratok területén. Nyugat-Európában eléggé elterjedt az egyetemekhez köthető tudományos könyvkiadás, ismereteim szerint viszont nálunk az ELTE Jogi Karán van olyan könyvkiadó, a *Rejtjel*, amelynek van politikatudományi sorozata, illetve az *Eötvös Kiadónak* is van politikatudományi sorozata. Az MTA *PTI* csak alkalmilag ad ki könyveket, elsősorban az intézet munkatársainak tollából. Az *Osiris Kiadó* hosszabb ideje már csak „alapkönyvek” kiadására vállalkozik, és fontos könyvek lefordítására. A sokrétű *Századvég* is folyamatosan ad ki politikatudományi könyveket, széles tematikában és széles körű szerzői gárdával dolgozva. Van politikatudományi könyvsorozata az *Akadémiai Kiadónak*, a *Napvilág Kiadónak* is. Mára azonban a *L'Harmattan Kiadó* vált a legjelentősebb hazai politikatudományi kiadóvá, összesen 8 különböző karakterű politikatudományi sorozatban az elmúlt

években közel 50 kötetet jelentetett meg. Alkalmilag azonban más kiadók is adnak ki politikatudományi könyveket: a *Kossuth*, a *Helikon*, a *Tankönyvkiadó*, a *Gondolat*, az *Ad Librum* és mások

Nem állítom, hogy minden könyvkiadót felsoroltam, főleg az alkalmi kiadások kapcsán, de az jól látszik, hogy a kollégák nem szenvednek kiadóhiányban, ha könyveket akarnak megjelentetni. Én ezt az elmúlt húsz év egyik komoly vívmányának tekintem, főleg, ha mindezt az 1990 előtti viszonyokkal hasonlítjuk össze. Hiányosság viszont, hogy alig áttekinthető ez a bő termés, néha csak véletlenül értesülünk arról, hogy mi jelenik meg, talán csak a BUKSZ és a Politikatudományi Szemle rovata van segítségünkre a tájékozódásban.

Ezzel együtt a hazai publikálási szokásoknak és eddigi eredményeknek két komoly fogyatékoságát látom, az egyik mennyiségi, a másik minőségi probléma. A kitágult lehetőségekkel együtt a publikációs tevékenység mintha még mindig nem vált volna a normális szakmai tevékenység részévé, mintha a magyar politológia még mindig elsősorban verbális szféraként létezne. Kevés kolléga írja meg vagy le például az egyetemi kurzusait, a publikációkban sok az ad hoc jelleg és a szétszórtság, lehetne talán sokkal több következetesen építkező életmű is. Nem lehet véletlen, hogy olyan kevés a monográfia a hazai politikatudományban, s a tankönyvek mellett leginkább korábbi írásainkat rakjuk össze könyvvé. Nem mintha ez önmagában probléma lenne, de itt az arányokról van szó. S ez már átvezet a minőség kérdéséhez. Ha ugyanis nem írjuk le ismereteinket és tudásunkat, esetleg megelégszünk recepciókkal és a tényfeltárással, akkor a hazai politológiában nem indul meg komolyan a *tudásakumuláció*, nem alakulnak ki tudományos iskolák és kánonok, ami igen nehézzé teszi a tudományos értékelését: maradnak a formális kritériumok, s akkor a középszerű akarnok lesz a győztes, esetleg az újságírók döntenek el, hogy ki a jó politológus.

Mindez persze összefügghet a magyar politikatudomány „fiatalságával” is. Kell még jó pár év ahhoz, hogy olyan helyzet kezdjen kialakulni nálunk is, mint az „idősebb” hazai tudományokban, mondjuk a közgazdaságtanban, a történettudományban vagy akár a szociológiában. Van viszont valami, ami már inkább rajtunk múlik, s egyáltalán nem segíti tudományunk publikációkban megtestesülő építkezését. S ez egy olyan szemlélet, amely az akadémiai-egyetemi szférában dolgozók esetében sem tekinti életprogramnak az évtizedeken át folytatott kitartó tudományos munkát. Ehelyett, jókora kitérőket téve, elmegyünk politikusként vagy teletömjük magunkkal a médiát, mert hogy állítólag ki kell próbálni a gyakorlatban az elméletet. Ebből azonban így nem igen lesz sem kánon, sem iskola, sem tudományos akkumuláció.

Vagyis nemcsak presztízsokok és a minősítések miatt van szükségünk publikálásra, hanem azért is, hogy „normális üzemmódban” működjön a hazai politológia, s ezen még sok a javítani való. Ráadásul az irányítóinknak is van

itt bőven tennivalója. Nem értem például, hogy Politikatudományi Szemlének miért kell bő évtizede filléres gondokkal küszködni, s szerkesztőinek grátis végezni a munkájukat. Amikor a folyóiratot alapítottuk a kilencvenes évek elején, akkor a két alapító, az MTA Politikatudományi Bizottsága és az MTA Politikai Tudományok Intézete biztosította a működés teljes anyagi fedezetét, pedig nem voltak a mainál jobb anyagi helyzetben. Mostanság pedig a Szemlének külön pénzszerző „szerkesztője” van, s ha a Politikatudományi Társaság elnöksége nem vásárolná meg a társaság tagjainak a folyóiratot, akkor a Szemle nagy valószínűséggel le húzhatná a rolót.

KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK, NEMZETKÖZI JELENLÉT

A magyar politikatudomány egyik komoly pótolnivalója az intenzív nemzetközi tudományos kapcsolatok kiépítése és nemzetközi jelenlétének növelése. Ez nem azt jelenti, hogy ezek a kapcsolatok teljesen hiányoznak, vagy magyar politológusok írásai nem jelennek meg külföldi folyóiratokban. Azt állítom csupán, hogy az elmúlt húsz évben erre nem fordítottunk kellő energiát, miközben a mostaninál lényegesebb komolyabb jelenlétre lenne szükségünk. Ugyanakkor óvnám magunkat a neofita buzgalomtól, amely a minőség garanciáját egyedül a nemzetközi kutatási együttműködésben vagy a külföldi publikációban véli megtalálni. Van ugyanis nemzetközi közepszer, sőt tudományos nepotizmus is, amelyből leginkább kimaradni érdemes.

A hazai politikatudomány művelői elsősorban egyénileg keresik a nemzetközi kapcsolódásokat, eltérő sikerrel. Erről pontos adatunk nincs, de én úgy saccolom, hogy kábé négy-öt nagyobb tudományos projektben veszünk részt és talán tíz-tizenöt kolléga írása jelenik meg rendszeresen külföldi orgánumban. Eltérőek az intézményi részvétel arányai is. A CEU politikatudományi tanszéke természetesen eleve nemzetközi relációkban létezik, de a Corvinuson dolgozó kollégák többsége is komoly erőfeszítéseket tett a nemzetközi jelenlétre. Máshol ez kevésbé jellemző, s különösen fájdalmas az MTA PTI lemaradása ezen a téren. Ez mind arányaiban, mind intenzitásában kevés, és messze a kívánatos alatt van.

Mindehhez ráadásul jön egy különös helyzet. Azt ma már mindenki tudja, és el is fogadjuk, hogy a politikatudomány nemzetközi karakterű tudomány, ezért mulhatatlanul szükséges számunkra a nemzetközi jelenlét valamilyen formája. Ennek hiányát azonban az elmúlt években nem megvitattuk és közös erőfeszítésekkel próbáltuk megszüntetni, hanem gyakran fegyverként forgattuk az előléptetések és kinevezések körüli belső hatalmi küzdelmekben, aminek két vadhajtása már-már a komikum határát súrolja. Az egyik az, amikor a „birtokon belüli” kolléga vehemensen követeli másoktól azt, aminek ő mégcsak

a közelébe se jutott, a másik pedig az, amikor ellenőrizhetetlen adatokkal boldítjuk egymást. Olvastam én már olyan jegyzőkönyvet, amelyben a kolléga ekképpen igyekezett önmaga tudományos nagyszerűségét bizonyítani: nyolc nyelven beszélek, harminc egyetemen tanítottam (?).

Mindebből adódóan felvetnék egy olyan problémát, amelynek érdemi tisztázását szükségesnek gondolom ahhoz, hogy ezen a területen is komoly előrelépés történjen. Ez a *nyelvtudás* kérdése, mindenekelőtt az angol nyelv tudása, hiszen ez ma a „tudományos latin” az új „lingua franca”. Én itt elég sok tájékozatlanságot és félreértést tapasztalok, miközben ez meglehetősen összetett probléma. Egy: hátramaradottságunk ezen a téren része a hírhedten rossz magyarországi idegen nyelvi képzésnek, amelyet semmi és senki nem tudott eddig kimozdítani merev helyzetéből. Ehhez csak egy adat. Ismert, hogy 1996 óta az egyetemi diplomához nyelvvizsga is kell. Ennek az lett az „eredménye”, hogy egyre több diploma porosodik a dékáni hivatalokban, sok patinás egyetemünkön is csak a záróvizsgát tett hallgatók fele-harmada veheti kézbe a diplomáját. Hovatovább a mesterszakra való jelentkezéseknek is ez a legfőbb akadálya. Mindeközben az oktatáspolitikai deklarációk szerint a diákoknak a középiskolából már középszintű kommunikációképes nyelvtudással kellene érkeznük az egyetemekre.

Kettő: A közvélekedéssel ellentétben a nyelvtudás önmagában nem ész és intelligencia, hanem szorgalom kérdése és egy helyzet következménye: mindenki meg tud tanulni egy idegen nyelvet, amennyiben elég időt áldoz rá vagy a körülményei erre rákényszerítik. Ezért a nyelvtudás önmagában nem a tudományos képességek bizonyítéka, miközben hiánya a tudományművelés komoly akadálya. Ám egy idegen nyelvet igen eltérő módon és színvonalon lehet birtokolni. Sok kolléga például olvas „külföldiül”, miközben társalogni, konferenciázni már nem nagyon tud ezen a nyelven. Többségünk az idegen nyelvet utcai nyelvi szinten birtokolja, ez azonban kevés ahhoz, hogy komoly résztvevői legyünk a nemzetközi tudományos életnek. Ahhoz, hogy a társadalomtudományt, közöttük a politológiát, idegen nyelven színvonalasan tudjuk művelni, nem elég a mégoly komoly hazai nyelvvizsga sem; *évekig benne kell élni az adott nyelvi közegben*. A társadalomtudomány ugyanis nem természet-tudomány, hanem kulturális karakterű tudomány, amelynek meghatározó eleme a *nyelvi teremtés*, amely, kivételes esetektől eltekintve, csak ilyen módon vehető birtokba.

Három: A hazai politológusok nyelvtudása (bármilyen szintjét értelmezzük is) generációk szerint is eltérő. A tudományt alapító (manapság már hatvanas éveiben járó) generáció hatalmas hendikeppel indult ezen a téren. 1990 előtt számukra sem kényszer sem lehetőség nem volt arra, hogy komolyan megtanuljanak „külföldiül”, hiszen támogatásban leginkább csak a „szovjet kapcsolat” részesült. Volt, aki közülük tudta pótolni a hiányt, sokan azonban

nem tudták. Sajnos azonban a fiatal politológus-generáció tagjai sem jeleskednek tömegesen az „alkotó jellegű nyelvtudás” birtoklásában. Nem fordítunk erre komoly gondot, pedig ez jelentené az áttörést. Nem követeljük meg például a külföldi szakirodalom ismeretét az általános képzésben, nem indítunk, mondjuk, angol nyelvű kurzusokat, nem küldjük a PhD-hallgatókat hosszabb időre külföldre, nem követeljük meg tőlük a nemzetközi konferenciákon való szereplést, és így tovább.

Valójában azt a kérdést kellene magunknak feltenni, hogy mi az, amit itt minimálisan elvárhatunk egymástól már most is, milyen irányokban kellene mozdulnunk és milyen jellegű intézkedésekre lenne szükségünk a nemzetközi kapcsolatok tekintetében. Mondanék ezzel kapcsolatban egy dolgot. Mindenkiel szemben, aki egyetemi-akadémiai alkalmazásban van, minimális elvárás, hogy néhány dolgozata megjelenjen külföldön, mégpedig olyan folyóiratban, amely komoly szakmai kritika után közli csak a beérkezett kéziratokat. A humán- és a társadalomtudományok akadémiai osztályai általában kető-öt ilyen publikációt írnak elő az akadémiai doktori címhez, ami reális elvárás. Ugyanis nem ezektől a publikációktól lesz valaki „nagy tudós”, azt igazolja, s ez nem kevés, hogy *képes megjelenni* nemzetközi szinten is. S az igen fiatal hazai politikatudomány művelőitől egyelőre ennél többet követelni irreális is lenne, bár a helyzet ezen a téren is nyilvánvalóan változni fog.

A nemzetközi publikálás azonban nem egyszerűen azt jelenti, hogy elküldjük valamelyik szerkesztőségbe az írásunkat, s majdcsak lesz valami vele. Ez elsősorban annak a részeként jön létre, hogy belépünk a nemzetközi tudományos térbe. Eljárunk konferenciákra, bekapcsolódunk nemzetközi kutatásokban, és így tovább, vagyis kiépítjük a személyes tudományos kapcsolatainkat, párbeszédet folytatunk a nemzetközi tudomány azon képviselőivel, akikhez érdeklődésünk és munkánk révén tartozhatunk. Ez nem könnyű feladat, kudarcok is érhetnek bennünket, mint ahogyan engem is értek anno, de ha a magyar politikatudomány nem indul el határozottan és tömegesen ezen az elképesztően széles úton, akkor menthetetlenül provinciális marad. Nem gondolom azonban, hogy mindezt a magyar nyelven művelt tudomány rovására kell tennünk. Legyen ehhez mintánk Németország, ahol a kollégák kiváló kapcsolatai és nyelvtudása ellenére a politikatudomány szinte összes fontos munkáját igyekeznek német nyelven is megjelentetni.

*

Az írásom természetesen számos fontos kérdést nem érintett. Nem szóltam például a Magyar Politikatudományi Társaság helyzetéről, amely az utóbbi pár évben örvedetesen magára talált. Gondoljunk például az éves vándorgyűlések szakmai színvonalának emelkedésére, jól szervezettségére és egyre növekvő

népszerűségére, s arra, hogy manapság a konferencia a szakmai összetartozás egyik fontos színterévé vált. De nem említettem a különféle közvélemény-kutató, valamint a politikai elemző intézeteket sem, pedig ezek is a szakma integráns részét alkotják, leginkább ennek alkalmazott oldalához tartoznak. Írásom hat pontjában én elsősorban az akadémiai-egyetemi szférára koncentráltam, itt is azokra a gondokra és bajokra igyekeztem rámutatni, amelyek elhárítását a hazai politikatudomány fejlődéséhez elengedhetetlennek gondolom.

A VÁLTOZÓ VILÁG VIZSGÁLATA VÁLTOZÓ MÓDSZEREKET IGÉNYEL

Szarka Evelin

(Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében.* Budapest, Osiris, 2009. 452. o.)

Kiss J. László monográfiája a külpolitika-elemzés és a különböző elméletek bemutatásánál jóval többet nyújt, mint amit a könyv egyszerű külleme első pillantásra ígér. A kötet elegáns megjelenése komoly tartalmat rejt: a külpolitika mibenlétének problematikájától elvezeti az olvasót az elemzési módszerek bemutatásáig és kritikájáig. A gondosan szerkesztett mű hiánypótló munka a külpolitika-elemzéssel foglalkozó szakirodalomban: a teljességre törekedve gyűjti össze az elmúlt évtizedek kutatásainak eredményeit, górcső alá veszi a közelmúlt jelentős történelmi eseményeit és hatásukat a különböző elméletekre.

Az írás aktuális tendenciákat is vizsgál, emellett nagy erénye, hogy a pusztán elméleti részeket magyarázza, kiegészíti, jegyzetekkel látja el, az elemzési módszerek leírását, bemutatását pedig szemléletes példákkal társítja a könnyebb megértés végett.

Mi a külpolitika? – teszi fel a kérdést, amelyre hétköznapi és elismert kutatóktól idézve (pl. Grewe, Kincses, Hill) tudományos válaszokkal is szolgál, demonstrálva a fogalom sokszínűségét. A külpolitika számos, eltérő magyarázata a történelmi kor, a helyszín, az egyedi percepció és egyéb tényezők együtthatásából adódik, a kötet ezek közül kiemelten foglalkozik az európai nemzetközi társadalom, a transznacionalizálódás és a globalizálódás témakörével.

A kötet egyik fejezete történelmi lencsén keresztül szemléli a külpolitikát mint a politika különleges területét. Az 1648-as vesztfáliai béke után kialakuló *balance of power*, a napóleoni háborúkat követő pentagonális rendszer, a konferenciadiplomácia kora példázza, hogy a kontextus mennyire meghatározó lehet a külpolitika fogalmának értelmezésénél. A szerző rövid áttekintést nyújt a diplomácia kialakulásáról és változásáról: ismerteti az olasz városállamok követeinek jelentőségét a multipoláris nemzetközi rendszerben, kitér Richelieu bíborosnak, a modern államrendszer atyjának tevékenységére – XIII. Lajos idején létrehívta Franciaország első külügyminisztériumát –, és részletesen

ABSTRACTS

SELECTION OF CANDIDATES FOR THE 2009 ELECTIONS FOR THE EUROPEAN PARLIAMENT

Réka Várnagy

The 2009 European Parliamentary elections took place in very unstable and turbulent political times in Hungary. European experience suggests that it encourages opposition and small parties to address protest voters and to motivate "voting with the heart". The paper seeks to examine what candidate selection strategies parties applied and wishes to point out the differences compared to the 2004 EP elections. The candidate selection process is analyzed along the dimensions of centralization and transparency while candidates are evaluated along professional and political requirements. As a result two different strategies emerge: while bigger parties seem to take into consideration the candidates' party positions and European parliamentary experience preferring incumbents in the Hungarian delegation, smaller parties focus rather on national politics and select candidates to address Hungarian voters.

Keywords: EP elections, parties, candidate selection, MEP

ELECTION STRUGGLE – WITHOUT COMPETITION

A framework for the political sociological analysis of the 2010 election
campaign in Hungary

László Kéri

In comparison to the earlier ones, the 2010 election campaign in Hungary was a completely different one, partly because the identity of the possible winning party was acknowledged fairly in advance and for a long time. Since June 2009 at least it was clear after the results of the elections to the EP, when Fidesz had a sweeping victory. And later also, in the following months before the general elections, even the supporters of the rival parties had been counting with the inevitable victory of Fidesz. Due to these expectations in 2010, competition had become the missing link in the events of the campaign weeks. This kind of shortage had completely determined the development of the last six to ten

weeks of the campaign. Instead of the contest, formerly grade B problems had become the key-issues: Such as, the inevitable two thirds majority of Fidesz in the next parliament, the riddle of the identity of the second party, or: who will be the leading force of the next opposition? Finally, there was the issue of the further political fate of the smaller parties, among them the question: which of them would be the most successful to reach the 5% threshold?

Frankly, the above mentioned dilemmas were not too exiting to catch the political fantasy of the millions of voters.. This study tries to get a picture and to give an analysis of the most boring election campaign of the last twenty years in Hungary.

Keywords: campaign, elections, Hungarian party system, politics and media, political competition

EUROSCEPTICISM TODAY

József Dúró

The 2009 EP elections and the problems surrounding the ratification of the Lisbon Treaty have once again put critics of the European Union in the lime-light. This paper focuses on the party-based euroscepticism. The phenomenon is so complex and diverse that it demands further grouping. The aim of this study is to give a comprehensive picture of today's euroscepticism and to establish a new grouping for these parties. I have analysed parties which have got at least one European parliamentary mandate. Contrary to Taggart and Szczerbiak, I have found that these parties are much more for or against the political union or the Maastricht/Lisbon Treaty than for or against the EU membership itself. We can describe these parties in a much better way if we analyse eurosceptics' relation vis-à-vis federalism (Maastricht Treaty or Lisbon Treaty) instead of EU membership because of the low number of hard eurosceptic parties. In addition I have researched the reason of euroscepticism such as why these parties are critical of the European Union. I have been able to pinpoint seven main types of reasons: sovereignty-based euroscepticism, democracy-based euroscepticism, left-wing (or leftist) euroscepticism, regional-based euroscepticism, neutrality-based euroscepticism, East European euroscepticism and agrarian-based euroscepticism.

Keywords: euroscepticism, parties, European Union, federalism, EP elections

THE STATUS OF HUMAN RIGHTS IN THE THEORY OF DELIBERATIVE
DEMOCRACY OF JÜRGEN HABERMAS

László Gergely Szücs

The article examines an important aspect of democratic states within the framework of the theory of deliberative democracy developed by Jürgen Habermas in the 1990s: his main idea concerns the problem of how the diversity of arguments and values appearing through democratic decision and the validation of universal human rights can both be addressed at the same time. With the help of Habermas's work on practical reason, the article shows why the liberal idea of politics based merely on universal norms cannot be accepted from the point of view of discourse theory. Finally, on the basis of Faktizität und Geltung it reconstructs how the validity of classical liberal rights can be proven with the help of the theory of deliberative democracy.

Keywords: state based on the rule of law, deliberative democracy, liberalism, discourse, sovereignty of the people, human rights

RUINS OF DAYS: A CASE STUDY
OF DISCURSIVE POLITICAL SCIENCE ON "REPUBLIC DAY"

Zoltán Gábor Szücs

In the name of the cabinet, Cultural Minister András Bozóki introduced a new bill in 2005 that was designed to establish 1 February as a memorial day (Republic Day) for the 1st Act of 1946 (Law on the Republic). The bill was rejected by Parliament (actually it was revoked after the first reading) as a result of the joint disapproval of the minor governing party and the opposition. A closer discourse analysis of this case may shed light on both the nature of commemoration as a branch of political activity in general and on its role in the shaping of post-communist political culture in Hungary. The lesson we can draw from this kind of analysis of Republic Day is that the language of national history provides the conceptual framework of commemorative politics within the Hungarian political culture. Subsequently, a political intention to support a republican ideological engagement with a commemorative act needs to avoid the violation of the norms of the language of national history. Therefore, it should not surprise us that, according to the sources, the bill failed in a debate in which the argumentation of the opposition confronted the bill just with these norms.